A bársonynyakékes hölgy

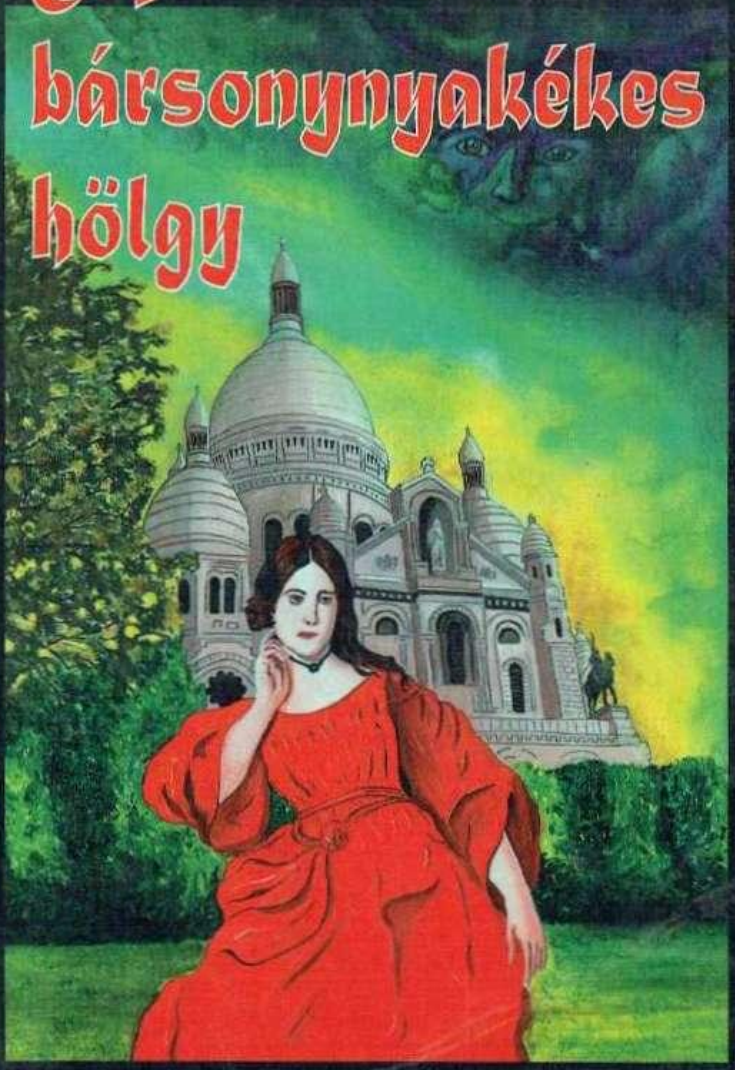

ALEXANDRE DUMAS

Tartalomjegyzék

I. Az Arzenál

II. A Hoffmann család

III. Szerelmes és őrült

IV. Gottlieb Murr mester

V. Antónia

VI. Az eskü

VII. Egy párizsi vámsorompó 1793-ban

VIII. Hogy voltak zárva a múzeumok és a könyvtárak, és hogy volt nyitva a Forradalom tere

IX. Páris Ítélete

X. Arsène

XI. Páris Ítéletének második előadása

XII. A kávéház

XIII. Az arckép

XIV. A kísértő

XV. A 113-as szám

XVI. A medalion

XVII. Szálloda a Saint-Honoré utcában

ALEXANDRE DUMAS

A bársonynyakékes hölgy

ATOLL Könyvkiadó
Debrecen
1997

A mű eredeti címe:

LA FEMME AU COLLIER DE VELOURS

Fordította:
KÁLLAY MIKLÓS

ISBN 963 04 9023 4

Kiadja az ATOLL Könyvkiadó
Felelős kiadó: Az ATOLL ügyvezető igazgatója
Borító Hárnási László

I.
Az Arzenál

1846. december 4-én – a hajóm már előző este óta a tuniszi kikötőben horgonyzott – hajnali öt óra felé valami olyan mély búskomorság érzésével ébredtem, amely egész napra nedvessé teszi az ember szemét és megüli a kedélyét.

Ezt az érzést egy álom idézte elő.

Leugrottam kajütágyamról, nadrágot kaptam magamra, felszaladtam a födélzetre s nézegettem előre, meg körös-körül.

Azt reméltem, hogy a csodálatos táj, mely szemem előtt kibontakozott, eltereli majd a figyelmemet erről a szorongó érzésről, amely annál makacsabb volt, mennél kevésbé lehetett igazi oka.

Előttem egy puskalövésnyire húzódott el a kikötőgát a Goulette-erődtől az Arzenál-erődig, keskeny átjárót engedve a hajóknak, melyek az öbölből a tóra akartak jutni. A tó, melynek vize olyan azúrkék volt, mint az ég, melyet visszatükrözött, helyenként egészen felborzolódott egy nagy csapat hattyú szárnycsapkodásától, míg az egyenlő távolságra levert cölöpök közt, amelyek a mély vizet jelezték, mozdulatlanul terült el, akárcsak azok a madarak, melyeket síremlékekre szoktak mintázni, egy kormorán, amely, mint a kő, úgy zuhant le, a víz alá bukott, hogy elfogja zsákmányát, azután újra felbukkant a víz színére, csőrében az elcsípett hallal s miután megette a halat, visszaült a cölöp tetejére s újra visszasüllyedt néma

mozdulatlanságába, míg csak újabb hal, amely az orra előtt suhant el, megint föl nem keltette az étvágyát s fel nem rázta lustaságából, mire újból eltűnt a vízben, hogy aztán ismét felbukkanjon.

Időközben, szinte ötpercenként, flamingók sora sávozta az eget, melyeknek bíboros szárnya élesen kivált tompa, fehér tollazatukon és mert a szárnyak rajza négyszögbe futott, a madárcsapat úgy hatott, mint egy játszma kártya, amely csupa káró ászból áll, s melynek lapjai egy vonalban repülnek.

A látóhatáron ott volt Tunisz, azaz egy halmaz kocka alakú ház, se ablak, se ajtó rajta. Amfiteátrumszerűen emelkedtek a házsorok, fehéren, mint a kréta és fölöttébb éles körvonalakkal rajzolódva ki a kék égen. Balra, mint valami roppant lőrésekkel megszaggatott fal, tornyosult fel az Ólom-hegység, amelynek már neve is jelzi komor külsejét, a hegység lábánál egy kis mecset és Sidi-Tathallah falva húzódott meg, jobbra Szent Lajos sírja látszott és az a hely, ahol Carthago állott valamikor, a világtörténelem két legnagyobb emléke. Mögöttünk a *Montezuma* himbálódzott horgonyán, a négyszáz lóerős, fölséges gőzfregatt.

Hát bizony volt itt bőven mivel elűzni a leggyötrelmesebb képzelődést. E sok érték és szépség láttára elfelejtette az ember a tegnapot, a mát, a holnapot. De az én lelkem messze járt innen, valahol tízévnyire a múltban és makacsul hozzátapadt egy gondolathoz, amelyet éjjeli álmom szinte beleszögezett az agyamba.

Szemem egy pontra meredt. Ez az egész fényes panoráma elmosódott lassankint üres tekintetemben. Csakhamar nem is

láttam már semmit abból, ami körülöttem volt. A valóság eltűnt, majd egyszerre csak ennek a ködös ürességnek a közepén, mint egy tündér varázsvesszeje alatt, egy fehér drapériás szalon rajzolódott ki a szemem előtt, amelynek mélyén egy zongora előtt átszellemült s egyben elgondolkozónak látszó hölgy ült, múzsa és szent egy személyben, kinek hanyagul futkároztak az ujjai a billentyűkön. Ráismertem erre a nőre, és mintha csak meghallhatta volna, ezt suttogtam felé:

– Üdvözlöm, elragadó Marie, a lelkem magánál van.

Aztán nem is próbáltam tovább ellenállni ennek a fehér szárnyú angyalnak, aki ifjúságom napjaihoz vezérelt vissza, és mint valami bájos látomás, sorra elém varázsolta a fiatal lány, a fiatal asszony és anya nemes alakját, hanem tűrtem, hogy elragadjon annak a folyónak a sodra, melyet emlékezetnek neveznek, s amely a múltba megy vissza, ahelyett, hogy a jövő felé törne előre.

És ekkor elfogott az az önző s következésképp az embernél annyira természetes érzés, mely arra ösztönzi, hogy ne tartsa meg csak magának a gondolatait, hanem kétszerezze meg érzelmeinek erejét azzal, hogy mással is közli s öntse bele egy másik lélekbe is azt az édes vagy keserű italt, mely az ő lelkét betölti.

Tollat fogtam és írni kezdtem.

A Véloce *fedélzetén, szemben Carthagóval és Tunisszal, 1846. december 4-én.*

„Asszonyom!

Ha felbontja ezt a levelet, amely Carthagóból és Tuniszból kelt, csodálkozva kérdi majd magától, ki írhat Önnek ilyen helyről és azt reméli tán, hogy Regulus, vagy IX. Lajos kezeírását hozta a posta. Sajnos, Asszonyom, az, aki ilyen távolból küldi lábaihoz hódoló emlékezetét, se nem hős, se nem szent, és ha valaha hasonlított kissé Hippo püspökéhez, akinek sírját három nappal ezelőtt meglátogatta, ez a hasonlatosság talán csak a nagy ember életének első felére vonatkozhatik. Igaz, hogy ő is levezekelheti, mint a nagy püspök, életének ezt az első részét a másodikkal. De már kissé elkésett, hogy bűnbánatot tartson és minden jámborsága ellenére úgy fog meghalni, mint ahogy élt s még csak önvallomásait sem meri hátrahagyni, amelyeket, ha szigorúan vesszük, meg lehetne éppen írni, de olvasni bizony alig lehetne.*

Már bizonyosan megnézte az aláírást, Asszonyom, és tudja, kivel van dolga és így most bizonyára azt kérdi magától, mi lehet az oka, hogy e fenséges tó, egy város hatalmas temetője és a szegényes emlék, egy nagy király sírja között a Három testőr *és a* Monte Christo *szerzőjének az a gondolata támadt, hogy magának írjon, mikor Párizsban, a maga lakóhelyén gyakran egész év is elmúlik anélkül, hogy meglátogatná.*

Mindenekelőtt, Asszonyom, Párizs az Párizs, vagyis az a nagy forgatag, amelyben az ember elfeledkezik mindenről a nagy zajban, amelyet a nagy lótás-futás, nyüzsgés, tülekedés csap. Párizsban, látja, olyan vagyok, mint a világegyetem és a föld, rohanok előre és körben forgok önmagam körül, nem is számítva, hogy ha nem rohanok és nem forgok, akkor írok. De ez már egészen más valami is, Asszonyom, és ha írok, akkor már nem is választ el magától olyan távolság, mint gondolja, mert maga egyike ama ritka személyiségeknek, akiknek írni

szoktam, és egészen különös dolog az, hogy azt gondolom magamban, mikor bevégzek egy-egy fejezetet, amellyel meg vagyok elégedve, vagy egy könyvet, amely jól sikerült: Marie Nodier, ez a kivételes és elbájoló szellem fogja ezt olvasni, és büszke vagyok, Asszonyom, mert azt remélem, hogy ha elolvassa azt, amit írtam, talán bizonyos tekintetben nőni fogok egy kicsit a szemében.

Egyszóval, Asszonyom, hogy eredeti gondolatomra visszatérjek, nem merem azt mondani, hogy magával álmodtam, hanem csak, hogy magáról álmodtam, megfeledkezve a hullámverésről, mely az óriási gőzhajót ringatta, melyet a kormány adott nekem kölcsön, s amelyen vendégül látom egyik barátját és egyik bámulóját, Boulanger-t és a fiamat nem is számítva, Giraud*-t, Maque*-t, Chancelt* és Désbarolles*-t, akik szintén mind ismerősei sorába tartoznak… egyszóval hát elaludtam anélkül, hogy bármire gondoltam volna és mikor már csaknem az Ezeregyéjszaka birodalmában jártam, egy jótékony dzsinn látogatott meg, s olyan álomba ringatott el, melynek maga volt a királynéja. A hely, ahová vezetett, vagy inkább visszavitt engem, Asszonyom, sokkal szebb volt, mint egy palota, sokkal több volt, mint egy ország, ez az a jó és kitűnő ház volt, azokban az örömteli és boldog időkben, mikor forrón szeretett Charles-unk az antik világ szeretetével játszotta a házigazda szerepét s a mindnyájunk hódolatától övezett Marie a modern vendéglátás minden bájával fogadott.*

Higgye el, Asszonyom, hogy mikor ezeket a sorokat írom, mély sóhaj hagyja el keblemet. Ezek az idők a boldog szép idők voltak számomra is. A maga bájos szelleme szétáradt mindenkire és rám, ha merném mondani, olykor még jobban, mint másokra. Amint látja, önző érzés szólít vissza magához. Sokat merítettem annak idején a

maga imádásra méltó jókedvéből, mint Sadinak, a költőnek kavicsa, mely a rózsától kapott illatot kölcsön.

Emlékszik még Paul íjászjelmezére? emlékszik Francisque Michel sárga cipőjére? emlékszik még a fiamra a hajórakodó álarcában és emlékszik a kis benyílóra, ahol a zongora állt, s ahol maga Lazarrát *énekelte, ezt a csodaszép dalt, amelynek kottáját nekem is ideígérte, de, ezt nem szemrehányásképp mondom, sohasem adta ide.*

Oh, ha már ilyen távoli emlékeit juttatom eszébe, emlékszik még Fontaney-re és Alfred Johannotra*, erre a két borongós alakra, akik mindig szomorúak maradtak a mi vidám, kacagó körünkben, mert azokban az emberekben, akiknek fiatalon kell meghalniok, mindig ott lappang a sír homályos előérzete. Emlékszik Taylorra,* aki mozdulatlanul, némán üldögélt egy sarokban és arról álmodozott, micsoda új utazás során tudná gazdagítani Franciaországot egy új spanyol képpel, görög domborművel, vagy egyiptomi obeliszkkel? Emlékszik Vignyre, aki ez idő tájt kétségben volt a saját átalakulásáról és nemigen akaródzott még neki belevegyülni az emberek tömegébe. Emlékszik Lamartine-ra, aki mindig ott állt a kandallónál, s onnan pergette lábunkhoz szép verseinek csengését, és emlékszik Hugóra,* aki úgy nézte és úgy hallgatta, mint Eteoklesz nézhette és hallgathatta Polyneikészt, mert az egyetlen volt köztünk, aki az egyenlőség érzetének mosolyával ajkán nézhetett föl rá, míg Madame Hugo szép hajfürtjeivel játszadozva, félig végigdőlt a pamlagon, mintha elfárasztotta volna a dicsőség, melyet a vállán hordott.*

S aztán mind e nagyságok között az édesanyja, Asszonyom, aki olyan természetes, olyan jóságos, olyan kedves volt, nagynénje, a szellemes és mégis olyan jóindulatú Madame de Tercy, Dauzats*, aki csupa szeszély, dicsekvés és lendület volt, Barye, aki mindig olyan*

elszigetelten állt a lárma kellős közepén, mintha a gondolatait testétől elválasztva, messze előre küldötte volna a világ hét csodájának keresésére, Boulanger, aki egyik nap csupa mélabú, másnap csupa vidámság, de mindig nagyon nagy festő, nagyon nagy költő és igen jó barát volt örömben, bánatban egyaránt, és aztán végül az a kislány, aki csak úgy besurrant a költők, a festők, a zenészek, a nagy emberek, a szellem kiváló képviselői és tudósok közé, az a kislány, akit a tenyeremre vettem és úgy nyújtottam oda magának, mintha Barre vagy Pradier szobra lett volna. Oh, Istenem, mivé lett mindez, Asszonyom.*

Az Úr ráfújt a boltozat zárókövére és az épület összeomlott, azok, akik benépesítették, elszéledtek, és minden puszta azon a helyen, ahol valamikor minden élt, nyílt és virágzott.

Fontaney és Alfred Johannot meghalt. Taylor lemondott az utazásról, Vigny láthatatlanná tette magát, Lamartine képviselő lett, Hugo Franciaország pairje, Boulanger, a fiam, meg én Carthagóban vagyunk, ahonnan szinte látom, Asszonyom, hogy ön is olyan nagyot és mélyet sóhajt, mint aminőről én az imént beszéltem, s amely, ha még olyan szél kapja is szárnyára, mint aminő fellegekben hordja itt hajónk haló füstjét, soha nem éri utol azokat a drága emlékeket, amelyeket a sötét szárnyú idő hallgatagon ragad magával a múlt szürkés ködébe.

Oh, tavasz, év ifjúsága, oh, ifjúság, élet tavasza!

Nos hát, ezt a szétfoszlott világot adta vissza az álmom ma éjjel, mégpedig olyan csillogón, olyan szemmel láthatóan, de egyben, sajnos, olyan megfoghatatlanul, mint azok a porszemecskék, melyek ott táncolnak a napsugár közepén, mely félig nyílt ablaktábla résén át hatol be egy komor szobába.

És most, Asszonyom, ugye nem lepi már meg ez a levél. A jelen szüntelen félrebillenne, ha nem tartaná egyensúlyban a remény és az emlékek tömege és én szerencsétlenségemre, vagy talán szerencsémre, azok közé tartozom, akiknél az emlékek túlsúlyban vannak a remények fölött.

Most pedig beszéljünk másvalamiről: mert szabad szomorúnak lennünk, de csak az alatt a föltétel alatt, hogy az ember másokat nem kedvetlenít el a szomorúságával. Mit csinál Boniface barátom? Ma éppen nyolc vagy tíz napja látogattam meg egy várost, amellyel még sok dolga lesz az iskolában, ha ráakad a nevére, annak a gonosz uzsorásnak a könyvében, akit Sallustiusnak hívnak. Ez a város Constantine, a régi Cysta, a csodával határosan felpóckolva egy szikla tetejére, mintha valami fantasztikus állatfaj rakott volna ott fészket, valami sasszárnyú és emberi kezű állatfaj, aminőt Herodotos és Levaillant, ez a két nagy utazó látott.*

Azután kis időt töltöttünk Uticában és sokat Bizerte-ben, Giraud ebben az utóbbi városban megfestette egy öreg török jegyző arcképét, Boulanger pedig a jegyzősegédét. Elküldöm magának, Asszonyom, hogy összehasonlíthassa a párizsi közjegyzőkkel és jegyzői írnokokkal. Kétlem, hogy az összehasonlítás az utóbbiak javára ütne ki.

Én a vízbe estem, mikor flamingókra és hattyúkra vadásztam, egy kis baleset, amely a Szajnában – ez idő szerint bizonyosan be is van fagyva – igen kellemetlen következményekkel járhatott volna, de itt, Cato tavában nem jelentett egyéb kellemetlenséget, mint hogy egészen felöltözve kellett fürdőt vennem, mégpedig Alexandre fiam és Giraud és a város kormányzójának nagy meglepetésére, akik egy háztetőről szemmel tartották csónakunkat, s akik sehogy se tudták megérteni az

esetet, amelyet egyik fantasztikus cselekedetemnek tartottak, holott egyszerűen csak arról volt szó, hogy egyensúlyomat vesztettem.

Úgy bújtam ki a vízből, mint az a kormorán, amelyről az előbb írtam, Asszonyom; mint a kormorán, én is eltűntem a víz alatt és újra felbukkantam a víz színére, csak a csőrömben nem volt hal, mint a kormoránnak.

Öt perc múlva már nem is gondoltam rá és olyan száraz voltam, mint Valézy úr, mert a nap nagyon kedvesen kezdett simogatni.

Oh, szeretnék elvezetni egyet ebből az áldott napsugárból mindenüvé, amerre jár, ha egyébért nem, már csak azért is, hogy kinyíljon tőle az ablakában egy bokor nefelejcs.

Isten vele, Asszonyom, bocsássa meg nekem ezt a hosszú levelet, de igazán szokatlan nekem a dolog, és mint a gyermek, aki védekezett, hogy nem ő csinálta a világot, én is megígérem, hogy nem teszem többé; de miért is hagyja nyitva az égi házmester azt az elefántcsont kaput, amelyen az aranyos álmok földre surrannak?

Fogadja Asszonyom legtiszteletteljesebb hódolatomat,

ALEXANDRE DUMAS.

Jules-nek adja át baráti kézszorításomat."

Már most mire volt jó ez az egészen bizalmas természetű levél? Ahhoz, hogy elmondjam olvasóimnak a bársony nyakékes hölgy történetét, ki kellett nyitnom az Arzenálnak, vagyis Charles Nodier* lakásának kapuit. A kapu íme, nyitva van, leányának a keze nyitotta ki előttünk, így hát biztosak lehetünk, hogy szívesen látnak. „Aki szeret, követ."

Párizs külső szélén a quai des Célestin* folytatásaképpen, háttal a rue Morland-nak az egész folyóparton messze kimagaslón, hatalmas, komor és szomorú külsejű épület áll, amelyet Arzenálnak hívnak.

A földterület egy részének, amelyen ez a nehézkes építmény elterül, mielőtt a város sáncárkait megásták, Champs-au-Platre* volt a neve. Párizs egy napon, midőn háborúra készülődött, megvásárolta ezt a mezőt és nagy pajtákat épített rajta, hogy ott helyezze el a tüzérséget. Amikor 1533 táján I. Ferenc észrevette, hogy híjával van ágyúknak, az az eszméje támadt, hogy öntet. Kölcsönkérte hát jó városától egyikét ezeknek a pajtáknak, természetesen azzal az ígérettel, hogy visszaadja, mihelyt az ágyúöntést befejezik, azután az alatt az ürügy alatt, hogy a munkát siettetni kell, kölcsönkérte a másodikat, majd a harmadikat, mindig ugyanazzal az ígérettel; azután annak a közmondásnak az erejénél fogva, hogy amit jó elvenni, jó megtartani, minden teketória nélkül megtartotta a három kölcsönkért pajtát.

Húsz év múlva meggyulladt az a húszezer font puskapor, amely oda volt bezárva. A robbanás rettenetes volt, egész Párizs megrázkódott tőle, akár Catania, mikor az Aetna háborog, a köveket a Saint-Marceau* külvárosig eldobta s a rettenetes dörejek dübörgésétől Melun* is megremegett. A szomszédos házak egy pillanatig tántorogtak, mintha részegek lettek volna, azután egymásra roskadtak. A folyóban elpusztultak a halak, megölte őket a szörnyű rázkódtatás és végül harminc ember, akiket felkapott az égre lövellő lángoszlopok vihara, darabokra tépve hullott vissza;

százötvenen pedig megsebesültek. Hogy történt ez a szörnyű eset? Mi okozta ezt a szerencsétlenséget? Sose fogják tudni, és e tudatlanság erejénél fogva a protestánsoknak tulajdonították.

IX. Károly sokkal nagyobb területen építette újjá az elpusztult épületeket. IX. Károly igen szeretett építkezni; ő díszítette fel a Louvre-ot faragványokkal, ő fúratta az Ártatlanság kútját Jean Goujonnal*, akit ott meg is öltek, mint ismeretes, egy eltévedt golyó okozta halálát. Bizonyára be is fejezte volna mindezt a nagy művész és a nagy költő, ha Isten, akinek egy kis számadása volt vele 1572. augusztus 24. miatt, magához nem szólítja.

Utódai újrakezdték az építkezéseket ott, ahol ő abbahagyta és tovább folytatták. III. Henrik faragtatta ki 1584-ben a kaput, amely a quai des Célestins-nel van szemben, ezt ágyúalakú oszlopok követték és a márványtáblán, mely rajtuk nyugodott, Nicolas Bourbon disztichonja volt olvasható, amelyet Santeuil* a bitófa árán akart megvenni.

Aetna hie Henrico vulcania tola ministrat,
Tela giganteos debellatura furores.

Ami annyit jelent:

Az Aetna itt készíti a vulkáni nyilakat, amelyekkel Henrik lesújt a dübörgő óriásokra.

És csakugyan, mikor Henrik lesújtotta a Liga óriásait, azokat a szép kerteket telepítette ide, amelyek XIII. Lajos idejében még ott találhatók a térképeken, Sully* pedig itt rendezte be minisztériumát, s ő festette és aranyoztatta azokat

a szép szalonokat, amelyek még ma is az Arzenál könyvtárának termei.

1823-ban Charles Nodier-t bízták meg a könyvtár igazgatásával, erre ő otthagyta a rue de Choiseult*, ahol eddig lakott és berendezkedett az új lakásban.

Imádásra méltó ember volt ez a Nodier. Nem volt egyetlen hibája sem, csak fogyatkozása, azok a fogyatkozások, amelyek a zseniális ember eredetiségét alkotják, tékozló volt, könnyelmű, szeretett csatangolni olyan értelemben, ahogy Figaró henyélni szeretett.

Nodier körülbelül mindent tudott, amit embernek tudni megadatott; különben a zseniális ember kiváltsága is megvolt Nodier-ben; ha nem tudott valamit, kitalálta és amit kitalált, sokkal eredetibb, sokkal színesebb, sokkal valószínűbb volt, mint a valóság.

Különben tele rendszerrel, rajongással csüngött minden különcködésen, de a világ minden kincséért sem ütötte volna ezt dobra, Nodier a maga kedvéért volt különc, tisztán saját magának állította föl a rendszereket, ha rendszereit átvették, ha különcködései ismertté váltak, változtatott rajtuk és azon melegében újakat talált ki.

Nodier terentiusi ember volt, akinek semmi emberi nem volt idegen. Szeretett, mert boldogságát lelte a szerelemben, úgy nevetett, mint ahogy a nap süt, mint ahogy a víz csobog s a virág illatozik. Minden, ami jó volt, minden, ami nagy volt, rokonszenves volt neki, még a rosszban is a jót kereste, mint ahogy a mérges növényeknél a vegyész még a mérges magból is kivonja a mentő orvosságot.

Hányszor szeretett Nodier? Ezt igazán még önmagának sem tudta volna megmondani, különben amilyen vérbeli költő volt, mindig összekeverte az álmot a valósággal. Nodier olyan szeretettel dédelgette képzeleteinek játékos káprázatait, hogy végül maga is hitt már a létükben. Az ő szemében *Thérèse Aubert,* a Morzsák Tündére, Inés de la Sierra élő lények voltak. Leányaiknak tekintette őket, Marie testvéreinek, csak épp hogy madame Nodier-nek nem volt semmi része a létrejövetelükben, akár csak Jupiter, Nodier mind az agyából húzta elő ezeket a Minervákat.

De nemcsak emberi lényekbe, nemcsak Éva leányaiba lehelt éltető lelket Nodier. Kitalált egy állatot is és nevet adott neki. Azután saját tekintélyének erejével, nem sokat kérdezve, mit szól hozzá az Isten, örök élettel ajándékozta meg.

Ez az állat a taratantaleo volt.

Nem ismerik a taratantaleót, ugye? Én sem ismerem, de Nodier ismerte. Nodier betéve tudott róla mindent. Elmondta nekünk a taratantaleo erkölcseit, szokásait, szeszélyeit. Beszélt volna a taratantaleo szerelmeiről is, ha abban a pillanatban, mikor rájött, hogy a taratantaleo magában hordja az örökélet princípiumát, nem kárhoztatta volna nőtlenségre, mert a szaporodás fölösleges ott, ahol föltámadás van.

Hogy fedezte fel Nodier a taratantaleót?

– Mindjárt elmondom.

Nodier tizennyolc éves korában rovartannal foglalkozott. Mert Nodier élete tíz különböző szakaszra oszlott.

Először természettudományokkal foglalkozott: *Rovartani Könyvtár.*

Azután következett a nyelvtudomány: *a Hangutánzó szavak szótára.*

Majd a politika jött: *Napóleon.*

Aztán a vallásfilozófia: *Elmélkedések a Kolostorról.*

Ezt követte a költészet: *Egy ifjú bárd kísérletei.*

És végül a regény: *Jan Sbogar, Smarra, Trilby, A salzburgi festő, De Marsan kisasszony, Adéle, A Vámpír, az Aranyálom, az Ifjúság emlékei, a Cseh király és hét kastélya, Neophobus doktor képzeletei* és ezer más bájos történet, amelyet önök ismernek, én ismerek s amelyeknek címe nem akad hirtelen a tollam hegyére.

Akkor tehát Nodier munkásságának első szakaszánál tartott, rovartannal foglalkozott. Nodier a hatodik emeleten lakott, egy emelettel feljebb, mint ahová Béranger a költőt helyezi. Mikroszkóppal kísérletezett, figyelte a végtelenül apró lények életét és jóval Raspail előtt a szemmel nem látható állatkák egész világát fedezte fel. Egy napon, miután vizsgálatnak vetette alá a vizet, a bort, az ecetet, a sajtot, a kenyeret és minden dolgot, amin kísérletet szoktak végezni, egy kis nedves homokot tett a csöppentőbe, a mikroszkóp alá helyezte, azután a lencséhez illesztette a szemét.

És íme csodálatos állatot látott mozogni a mikroszkóp alatt, amelynek olyan alakja volt, mint a kerékpárnak és két kereke segítségével villámgyorsan mozgott. Ha folyón kellett átkelnie, úgy használta a két kerekét, mintha gőzhajókerék lett volna, ha száraz területen akart keresztülhaladni, a két kereke kitűnően bevált taligakeréknek. Nodier nagyon hosszú ideig szemlélte, részletezte, rajzolta és elemezte, s egyszerre csak eszébe jutott,

hogy egész megfeledkezett egy találkáról, hirtelen elrohant hát, otthagyva a mikroszkópot, a csipetnyi homokot s a taratantaleót, melynek az a kis homok egy egész világ volt.

Mikor Nodier hazatért, már nagyon későre járt. Fáradt volt, lefeküdt és úgy aludt, mint tizennyolc éves korában alszik az ember. Csak másnap, mikor a szemét kinyitotta, jutott eszébe újra a mikroszkóp, a csipetnyi homok és a taratantaleo.

Sajnos, éjszaka a homok kiszáradt, és a szegény taratantaleo, melynek kétségkívül nedvességre volt szüksége, hogy élhessen, megdöglött. Pici holtteste oldalt hevert, és kerekei mozdulatlanok voltak. A gőzhajó nem járt többé, a kerékpár megállt.

De ha még élt is, azért igen érdekes válfaj volt a rövidéletűek nagy sokaságában s a holtteste éppen úgy megérdemelte, hogy megőrizzék, akár a mamuté vagy a masztodoné, csak éppen magától értetődik, hogy sokkal, de sokkal nagyobb óvatossággal kellett elbánni egy ilyen állatkával, mely százszor kisebb volt, mint egy atka, s amilyen óvatosságra soha nincs szükség, ha olyan állatot kell helyéről elmozdítani, amely tízszer akkora, mint egy elefánt.

Nodier egy tollacska hegyével kivette a csipetnyi homokot a mikroszkóp alól, és betette egy papírdobozba, mely arra volt rendelve, hogy a taratantaleo sírja legyen.

Föltette magában, hogy megmutatja a holttestet az első tudósnak, aki rászánja magát, hogy feljön a hatodik emeletre.

Tizennyolc éves korában olyan sok mindenre gondol az ember, hogy megbocsátható, ha megfeledkezik egy kis

tiszaviráglény holttestéről, Nodier is három hónapig, hat hónapig, sőt egy álló évig nem gondolt a taratantaleo hullájára.

Aztán egy napon a keze ügyébe került a doboz. Meg akarta nézni, micsoda változás ment végbe egy év alatt az állatkán. Az idő borús volt, sűrű viharos eső esett. Hogy jobban lásson, az ablakhoz vitte a mikroszkópot és beletette a kémlelőrekeszbe a kis homokot.

A kis hulla még mindig mozdulatlanul hevert a fövenyen, csak épp hogy az idő, amely úgy megőrli a nagy kolosszusokat, mintha megfeledkezett volna erről a végtelen kis lényről.

Nodier nézte-nézte hát a parányi, mikor hirtelen egy esőcsepp, amelyet a szél vágott be az ablakon, egyszerre a mikroszkóp kémlelőjébe hullott és átnedvesítette a csipetnyi homokot.

És ekkor úgy tetszett Nodier-nek, hogy ennek az éltető nedvességnek az érintésére a taratantaleo újra megelevenedik, megmozdítja először az egyik csápját, azután a másikat, forgatni kezdi az egyik kerekét, forgatja mind a kettőt, visszanyeri egyensúlyát, mozdulatai szabályosakká válnak s végül eleven lesz megint.

S a feltámadás csodája nem egy nap múltán ment végbe, hanem egy év elteltével.

Nodier tízszer ismételte meg ugyanazt a próbát, tízszer egymásután szárította ki a homokot és a taratantaleo tízszer kimúlt; tízszer nedvesítette meg újra a homokot és a taratantaleo tízszer föltámadt.

Nodier nemcsak egy kérészt fedezett föl, hanem egy halhatatlan lényt is. A taratantaleója minden valószínűség

szerint szemtanúja volt a vízözönnek és megérhette az utolsó ítélet napját is.

Szerencsétlenségére egy napon, midőn Nodier már vagy huszadszor készült neki, hogy megismételje kísérletét, egy szélroham elvitte a száraz kis homokot és azzal együtt a taratantaleo tüneményes hulláját.

Nodier százszor is tett azután homokot a mikroszkópja alá, de hiábavaló volt, soha nem talált semmit, ami fölért volna azzal, amit elvesztett: a taratantaleo egyetlen példánya volt fajának, és miután elveszett az emberiségre nézve, nem élt többé csak Nodier képzeletében.

De ott aztán úgy élt, hogy soha többé nyoma nem veszhetett.

Szó volt Nodier fogyatékosságairól is, fő hibája, legalábbis Madame de Nodier szemében, mániákus könyvszeretete volt: ez a fogyatékosság, amely boldoggá tette Nodier-t, a feleségét kétségbe ejtette.

Ami pénzt Nodier keresett, az mind könyvekre ment el. Hányszor megtörtént, hogy Nodier azzal távozott hazulról, hogy felhajtja azt a két-háromszáz frankot, amelyre otthon feltétlenül szükség volt, de pénz helyett egy ritka kötettel vagy valami egyetlen példánnyal tért haza.

A pénz Techenernél vagy Guillemot-nál maradt.

Madame Nodier meg akarta szidni a férjét; de Nodier előhúzta zsebéből a kötetet, kinyitotta, bezárta, cirógatta, megmutatta feleségének a nyomdahibát, mely a kötet hitelességének bizonyítéka volt, és mindezt efféle szavakkal kísérte:

– Gondold csak meg, drága barátnőm, hogy két-háromszáz frankot majd csak keresek megint, de egy ilyen könyv… hm, egy ilyen könyv, hm, ilyen könyv nem akad kettő… kérdezd meg különben Pixérécourt*-tól.

Pixérécourt volt Nodier bámulatának legnagyobb tárgya. Nodier imádta a melodrámát és a boulevard Corneille*-ének hívta Pixérécourt-t.

Pixérécourt csaknem minden reggel meglátogatta Nodier-t.

A reggel Nodier-nél a könyvkedvelők látogatásai számára volt fenntartva. Ilyenkor gyűltek össze nála de Ganay* marquis, de Chateau-Giron marquis, de Chalabre* marquis, de Labedoryère gróf, Bérard, az Elzevir-ember, aki üres óráiban az 1830-iki chartát dolgozta át. Jacob, a híres bibliofil, a tudós besançoni Weiss, az általános tudású dijoni Peignot, azonkívül a külföldi tudósok, akik mihelyt Párizsba érkeztek, tüstént bemutattatták magukat, vagy maguk mutatkoztak be ennek a körnek, amely európai hírnévnek örvendett.

Itt kérték ki Nodier tanácsát, aki orákuluma volt az összejöveteleknek, itt mutatták meg neki a könyveket, itt kértek tőle jegyzeteket, ez volt a fő szórakozása. Az Institut tudósai nemigen jártak ezekre az összejövetelekre; féltékeny szemmel nézték Nodier-t. Nodier a szellemet és a költészetet egyesítette a tudással s ez olyan hiba volt, amelyet a tudományos akadémia éppen oly kevéssé bocsát meg, mint a Francia Akadémia.

Azután Nodier gúnyolódni is szeretett, sőt harapós is volt néha. Egy napon megírta a *Cseh király és hét kastélyá*t. Ezúttal a tréfa vérre ment. Mindenki azt hitte, hogy Nodier örökre

szakított az Institut-vel. Egyáltalában nem: a Timbuktui Akadémia bevitte Nodier-t a Francia Akadémiára.

Ennyivel csak tartoznak egymásnak a testvérintézmények.

Két-három órai mindig könnyű munka után, miután teleírt tíz-tizenkét hat hüvelyk hosszú és négy hüvelyk széles papírlapot olvasható, szabályos, törlésektől teljesen mentes írással, kisétált Nodier.

Ha aztán eltávozott hazulról, összevissza kalandozott, azért csaknem mindig a rakodópart vonalát követte, de hol átment a folyón, hol megint visszajött a könyvárus polcainak topográfiai elhelyezése szerint, majd a kirakó könyvárusok után betért a könyvesboltokba s a könyvesboltokból a könyvkötő műhelyekbe ment át.

Mert Nodier nemcsak a könyvekhez értett, hanem a kötésekhez is. Gareon remekműveit XIII. Lajos korából, Desseuil munkáját XIV. Lajos s a Deroneokat XV. és XVI. Lajos idejéből annyira ismerte, hogy behunyt szemmel puszta érintésre eltalálta, melyik készítette a kötést. Nodier volt az, aki újra feltámasztotta a könyvkötészetet, amely a Forradalom és a Császárság idejében megszűnt művészet lenni; ő bátorította és irányította ennek a művészetnek helyreállítóit, a Thouvenineket, a Bradeleket, a Niedrie-ket, a Bonzonet-ket és a Lesgrand-okat. Thouvenin, aki tüdővészben halt meg, haláltusája közben felült ágyában, hogy még egy utolsó pillantást vessen a kötésekre, melyeket Nodier-nek készített.

Nodier sétája rendesen Crozet-nál vagy Techener-nél végződött, ennél a két sógornál, akik között a versengés meghasonlásra vezetett, s akik között az ő békés szelleme

igyekezett az utat egyengetni. Itt volt a könyvbarátok összejövetele, itt gyülekeztek össze, hogy a könyvekről, a kiadásokról s az eladásra kerülő könyvekről beszéljenek, itt kötötték meg a cseréket; mikor Nodier megjelent, az egész társaság hangos kiáltással üdvözölte, de mihelyt a száját kinyitotta, mindenki elhallgatott. És Nodier beszélni kezdett, sziporkázó paradoxonokat röpített fel *de omni re scibili et quibusdam aliis.*

Este, a családi vacsora után, Nodier rendesen az ebédlőben dolgozott, három szál háromszög alakban felállított gyertya között, soha nem volt se több, se kevesebb gyertya, azt már mondtuk, milyen papírt használt, milyen volt az írása, de mindig lúdtollal írt. Nodier iszonyodott az acéltolltól, mint általában minden új találmánytól, a gáz dühbe hozta, a gőz kétségbe ejtette, a világ menthetetlen és közeli végét látta az erdők kiirtásában és a kőolaj lámpák kimerülésében. S ha a civilizáció haladása ellen öntötte ki a dühét, csak úgy ragyogott a szónoki lendülete és villámokat szórt a kedve.

Esténként fél tíz felé ismét kisétált Nodier. Ezúttal nem a rakodópart mentén haladt, hanem a boulevard-okon. Benézett a Porte Saint Martin színházba, az Ambigube, vagy a Funanbules-be, különösen kedvelte a Funanbules-t. Nodier istenítette Debureau-t, Nodier szemében csak három színész volt a világon: Debureau, Potier és Talma; Potier és Talma már meghalt, de Debureau megmaradt és megvigasztalta Nodier-t a másik kettő veszte fölött érzett bánatában.

Nodier százszor látta a *Boeuf en rage*-t.

Minden vasárnap Pixérécourt-nál ebédelt Nodier. Itt újra találkozott saját vendégeivel, Jacobbal a bibliofillel, aki király volt, míg Nodier ott nem volt, de egyszerre alkirály lett, mihelyt Nodier megjelent, de Ganay marquis-vel és de Chalabre marquis-vel.

De Ganay marquis állhatatlan szellemű, szeszélyes amatőr volt, aki úgy szerette a könyvet, mint a regence-korabeli vén ruék a nőket, minden áron meg akart kapni minden könyvet, s ha már megvolt, hűségesen szerette egy hónapig, nem is hűségesen, rajongással, mindig magával hordta, megállította a barátait, hogy megmutassa nekik, este a vánkosa alá tette, s éjjel fölébredt, gyertyát gyújtott, hogy megnézze, de soha nem olvasta: mindig irigyelte Pixérécourt könyveit, amelyeket Pixérécourt semmi áron nem akart neki eladni, s úgy bosszulta meg magát rajta, hogy Madame de Castellan árverésén megvásárolt egy kéziratot, amelyért Pixérécourt mér tíz éve törte magát.

– Nem baj – mondta dühösen Pixérécourt –, azért az enyém lesz.

– Micsoda? – kérdezte de Ganay marquis.

– A kézirata.

– Ugyan mikor?

– A maga halála után.

És Pixérécourt meg is tartotta volna a szavát, ha de Ganay marquis nem tartotta volna tanácsosabbnak túlélni őt.

Ami pedig de Chalabre marquis-t illeti, neki csak egy volt a becsvágya: egy Biblia, amely senkinek sem volt meg, de a marquis majd megveszekedett érte. Addig gyötörte Nodier-t,

hogy kutasson fel neki valami egyetlen példányt, míg aztán Nodier még tovább is ment, mint de Chalabre marquis kívánta, és egy nem létező példányt ajánlott neki.

A marquis azonnal elindult ennek a példánynak a felkutatására.

Soha Columbus Kristóf nem feküdt neki olyan dühvel Amerika fölfedezésének, soha Vasco da Gama nem tanúsított olyan kitartást, hogy feltalálja az Indiába vezető utat, mint ahogy de Chalabre marquis ezt a Bibliát hajszolta. De Amerika ott volt az északi szélesség 70. s a déli szélesség 53. és 54. foka közt és India is csakugyan ott terült el a Ganges alatt és a Ganges fölött, de de Chalabre marquis Bibliája nem volt semelyik szélességi fok alatt és nem hevert sehol se a Szajna innenső, se túlsó partján. Következésképp Vasco da Gama rátalált Indiára, Columbus Kristóf is fölfedezte Amerikát, de a marquis hiába keresett északtól délig, kelettől nyugatig, csak nem akadt rá a Bibliára.

Mennél feltalálhatatlanabb volt a Biblia, annál több hévvel kereste de Chalabre marquis.

Kínált ötszáz frankot, azután kínált kétezret, ötezret, tízezret. Az összes bibliográfusok tanácstalanul álltak ezzel a szerencsétlen Bibliával szemben. Írtak Németországba és Angliába. Semmi. Chalabre marquis jegyzékére nem vettek volna ennyi fáradságot maguknak, egyszerűen azt felelték volna: *Nem létezik.* De Nodier jegyzéke, az egészen más. Ha Nodier azt mondta „van ilyen Biblia”, akkor a Bibliának föltétlenül a világon kellett lennie. A pápa még talán csalódhatott, de Nodier… csalhatatlan volt.

A kutatás három évig tartott. De Chalabre marquis, aki minden vasárnap együtt ebédelt Nodier-vel Pixérécourt-nál, azt mondta neki:

– Nos hát a Biblia, kedves Charles-om.

– Nos?…

– Megtalálhatatlan.

– *Quaere et invenies* – felelte Nodier.

Mire a könyvbolond újra teljes erejével rávetette magát a keresésre, de nem talált semmit.

Végre hoztak egy Bibliát de Chalabre marquis-nek.

Ez nem az a Biblia volt, amelyre Nodier a figyelmét felhívta, de csak egy év különbség volt a kiadásban, nem Kölnben nyomták, hanem Strassbourgban, de ez mindössze csak egymérföldnyi távolságot jelentett, nem volt egyetlen példány az igaz, de a második példány, amely még a világon létezett, Libanonban volt egy druz kolostor mélyén. De Chalabre marquis elvitte a Bibliát Nodier-hez és megkérdezte a véleményét.

– Az ördög vinné el – felelte Nodier, aki látta, hogy a marquis megőrül, ha nem lesz Bibliája –, tartsa meg ezt, kedves barátom, ha már a másikra nem lehet ráakadni.

Chalabre marquis megvette a Bibliát 2000 frankért, pompásan beköttette és külön szekrénykében helyezte el.

Mikor de Chalabre marquis meghalt, a könyvtárát Mars kisasszonyra* hagyta. Mars kisasszony, aki minden volt, csak szenvedélyes könyvbarát nem, megkérte Merlint, hogy osztályozza az elhunyt könyveit és adja el árverésen. Merlin, a földkerekségének legbecsületesebb embere, egy szép napon

harminc vagy negyven darab ezresbankóval a kezében, állított be Mars kisasszonyhoz.

A pénzt egy tárcaszerű zsebben találta, amely a csaknem páratlan példányú Biblia pompás kötésébe volt illesztve.

– Miért csinálta ezt a tréfát szegény de Chalabre marquis, aki egyáltalán nem volt misztifikátor? – kérdeztem Nodier-től.

– Mert tönkrement, barátom, mert az alatt a három év alatt, míg a Bibliát kereste, semmi mással nem törődött; a harmadik év végén kiadott 2000 frankot, de a három év alatt ötvenezret tékozolt el.

Most, hogy bemutattuk kedves Charles-unkat hétközben és vasárnap délelőtt, mondjuk el, mit csinált vasárnap este hat órától éjfélig.

Hogy ismertem meg Nodier-t?

Hogy ismerte meg az ember Nodier-t? Nagy szolgálatot tett nekem. 1827-ben történt, akkor fejeztem be a Christine-t; nem ismertem senkit a minisztériumban, senkit a színháznál, eddigi szereplésem ahelyett, hogy segítségemre lett volna, inkább akadályozott abban, hogy a Comédie Française-be* bejuthassak. Két vagy három nap óta le volt már írva az utolsó verssor, amelyet olyan elkeseredetten kifütyültek és olyan lelkesen megtapsoltak:

Nos… szánom őt atyám… döfjék le irgalomból.

És ez alá a vers alá odaírtam ezt a szót *„Vége”*, úgyhogy nem volt más hátra, mint hogy felolvassam darabomat a király színészeinek és hogy elfogadják vagy visszautasítsák.

Szerencsétlenségemre ebben az időben a Comédie Française igazgatósága, akárcsak Velence kormányzata,

köztársasági volt, de arisztokrata, s aki a bírálóbizottság fönséges urai elé igyekezett, nemigen jutott el odáig.

Volt ugyan egy bíráló, akinek az volt a feladata, hogy elolvassa azoknak a fiatalembereknek a munkáit, akik még eddig semmit sem alkottak, de a színházi néphagyományokban olyan gyászos történetek éltek azokról a kéziratokról, amelyek két, sőt három évig is várakoztak sorukra, hogy én, aki jól ismertem Dantét és Miltont*, nem mertem belépni ebbe a körbe, mert attól féltem, hogy szegény Christine-em egyszerűen azoknak a számát fogja szaporítani, akikről a költő így énekel:

Queste sciaurate ehe mai non fui vivi.

Nodier-ről úgy hallottam beszélni, mint minden születőfélben levő költő született pártfogójáról. Egy pár ajánló sort kértem tőle Taylor báróhoz. Elküldte. Nyolc nap múlva felolvasásra hívtak a Théâtre Français-ba, és majdnem elfogadták a darabomat.

Azt mondom: majdnem, mert a *Christine*-ben ahhoz a korhoz viszonyítva, amelyben éltünk, vagyis az Úr 1827. esztendejében olyan irodalmi vakmerőségek voltak, hogy a király rendes színészei nem merték a darabot mindjárt első olvasásra elfogadni, hanem alárendelték véleményüket a Picard* úrénak, aki a *Kis város* szerzője volt.

Picard úr valóságos orákulumnak számított a maga korában.

Firmin[i] vitt el Picard úrhoz. Picard úr a könyvtárban fogadott, amely tele volt műveinek különböző kiadásaival s a saját szobra ékeskedett benne. Átvette a kéziratomat, azt

mondta, hogy egy hét elteltével keressem fel és elbúcsúzott tőlem.

A hét elteltével percnyi pontossággal jelentkeztem Picard úrnál. Picard úr már nyilván várt s Rigobert mosolyával fogadott az *Eladóház*ból.

– Uram – mondotta nekem, átnyújtva gondosan összegöngyölt kéziratomat –, van önnek valami megélhetése?

A kezdet nem volt nagyon biztató.

– Van, uram – feleltem –, kisebb állást töltök be az orléans-i hercegnél.

– Nos hát, gyermekem – szólt és szeretetteljesen a két kezembe tette a kézirattekercset úgy, hogy mindjárt a két kezemet is megfogta –, menjen vissza szépen a hivatalába.

És a saját szavaitól egészen elbűvölve, megdörzsölte a kezét, s egy legyintéssel tudtomra adta, hogy a kihallgatás véget ért.

De azért Nodier-nek mégiscsak köszönettel tartoztam. Jelentkeztem az Arzenálban. Nodier, mint általában szokta, szintén mosollyal fogadott… De mosoly és mosoly közt különbség van, mint Molière mondja.

Egy napon talán elfelejtem Picard mosolyát, de Nodier-ét soha nem felejtem el.

Talán be akartam bizonyítani Nodier-nek, hogy nem is voltam egész olyan méltatlan pártfogására, mint ahogy föltételezhető volt abból a válaszból, amelyet Picard-tól kaptam, elég az hozzá, hogy ott hagytam nála a kéziratomat. Másnap egy elragadó levelet kaptam tőle, amely visszaadta minden bátorságomat és meghívott az Arzenál estéire.

Az Arzenálnak ezek az estéi olyan elbűvölők voltak, hogy toll azt soha le nem írhatja. Ezeket az estéket mindig vasárnap tartották és tulajdonképpen hat órakor kezdődtek.

Hat órakor az asztal terítve volt. Ott ültek a vacsora törzsvendégei, Cailleux, Taylor, Francis Wey, akit Nodier úgy szeretett, mint a tulajdon fiát, azután akit esetleg még meghívtak, s aki részt akart venni.

Akit egyszer befogadtak a ház meghitt körébe, az elmehetett vacsorára, ha kedve tartotta. Mindig több volt két-három terítékkel az asztalon a váratlan vendégek számára. Ha ez a három teríték nem volt elegendő, még negyediket, ötödiket vagy hatodikat is tettek hozzá. Ha az asztalt is meg kellett hosszabbítani, meghosszabbították. De jaj volt annak, aki tizenharmadiknak érkezett. Ez kérlelhetetlenül macskaasztalnál vacsorázott, ha csak véletlenül tizennegyedik nem jött és fel nem szabadította a büntetés alól.

Nodier-nek megvoltak a bogarai, jobban szerette a barna kenyeret a fehérnél, a cin evőeszközt az ezüstnél, a faggyúgyertyát a viaszgyertyánál.

Senki nem figyelt erre, csak Madame Nodier, aki mindig úgy szolgálta ki férjét, ahogy ez kívánta.

Egy vagy két hét elteltével én is a háznak azok közé a meghitt barátai közé számítottam, akikről az imént beszéltem. Jöhettem bejelentés nélkül ebédidőben, olyan ujjongó kiáltozással fogadtak, amely nem hagyott kétségben afelől, hogy szívesen látnak, asztalhoz ültettek, vagy inkább én ültem asztalhoz Madame Nodier és Marie között.

Bizonyos idő elteltével, ami kezdetben csak rendszerint úgy történt, később joggá változott. Ha nagyon későn érkeztem és már asztalnál ültek és a helyem el volt foglalva, bocsánatot kértek a bitorló vendégtől és visszaadták a helyemet, és bizony, akit a helyéből kimozdítottam, oda ülhetett, ahová éppen tudott.

Nodier azt tartotta, hogy én valóságos kincset érek számára, mert felmentem attól, hogy beszélgessen. De ha Nodier számára ilyen nagy nyereség voltam is, annál nagyobb veszteséget jelentettem mások számára, mert Nodier a világ legelragadóbb csevegője volt. Tehettek az én társalgásommal mindent, amit a tűzzel tesznek, hogy lángra lobbantsák, élesztgethették, szíthatták, vethettek rá vasport, amely szikrákat csak ki a szememből, mint az üllőn a kovácsműhelyben, az én társalgásomban meg nem volt egyéb, csak egy kis lendület, egy kis jókedv, egy kis fiatalság; de nem volt benne az a jóság, az a kifejezhetetlen báj, az a végtelen kellem, amellyel mint valami kifeszített hálóval, a madarász megfog minden kis és nagy madarat. Ez csak Nodier társalgásában volt meg.

Jobb híján az enyémmel is beérték, ez volt az egész.

De néha makrancoskodtam, néha nem akartam beszélni, és ha én megtagadtam, Nodier-nek kellett beszélni, mivel ő házigazda létére nem emelhetett kifogást, ilyenkor mindenki őt hallgatta, kis gyermek és felnőtt egyaránt. Walter Scott* és Perrault* volt egy személyben, a tudós keveredett benne a költővel, az emlékezet viaskodott a képzelettel. Ilyenkor nemcsak élvezet volt hallgatni Nodier-t, hanem gyönyörűség

volt látni is. Lankadt, nyurga teste, hosszú, sovány karja, hosszú, sápadt keze, hosszúkás, mélabús jósággal tele arca, mindez teljes összhangban állott kissé vontatott hanghordozásával, amelynek néha-néha, bizonyos vissza-visszatérő hangoknál zengzetessé lett az a franchcomtiei kiejtés, amelyet Nodier soha nem veszített el egészen. Amit elmondott, az szinte kimeríthetetlen gazdagságú és mindig új volt, Nodier soha nem ismételte magát. Az idő, a tér, a történelem, a természet a Fortunatus erszénye volt számára, amelyből Peter Schlemiel mindig tele marokkal szedte ki a pénzt. Mindenkit ismert, Dantont, Charlotte Corday-t*, III. Gusztávot, Cagliostrót*, VI. Piust, II. Katalint, Nagy Frigyest és mit tudom én még kit. Mint Saint Germain* gróf és a taratantaleo, ő is jelen volt már a világ teremtésénél és folyton átalakulva élte végig a századokat. Sőt igen kellemes elmélete is volt erre az átalakulásra. Nodier szerint az álmok egy másik bolygón eltöltött napok emlékei voltak, valami nagyon távoli múlt visszacsendülései. Nodier szerint a legfantasztikusabb álmok azokkal a cselekedeteinkkel álltak összefüggésben, amelyeket valaha a Saturnuson, a Venuson vagy a Mercuron vittünk véghez; a legfurcsább képek csak azoknak a formáknak árnyai voltak, amelyek belenyomták emléküket halhatatlan lelkünkbe.

Mikor először megnézte a Jardin des Plantes-ban az ásatások múzeumát, felkiáltott meglepetésében, mert olyan állatokra akadt ott, amilyeneket Deucalion* és Pyrrha vízözöne alkalmával látott, és néha kiszaladt a száján a vallomás, hogy mikor látta a templáriusok világuralmi törekvéseit, azt a

tanácsot adta Molay Jakabnak, hogy mérsékelje kissé becsvágyát. Nem az ő hibája volt, hogy Krisztust keresztre feszítették; tanítványai közül egyedül ő figyelmeztette, hogy Pilátus rosszindulattal viseltetik iránta. Különösen érdekesek voltak Nodier találkozásai a Bolygó Zsidóval; először Rómában találkozott vele VII. Gergely idejében, másodízben Párizsban, Szent Bertalan éjjelén, legutoljára pedig Vienne-ben, a Dauphinée-ben és erről igen értékes okmányai is voltak. E tekintetben különben rámutatott egy tévedésre, amelybe a tudósok és költők mind beleestek, különösen pedig Edgar Quinet; szerinte nem Ahasvérusnak hívták a Bolygó Zsidót, amely félig görög, félig latin név, hanem Laquedem Izsáknak: erről felelhetett, hiszen a felvilágosítást a nagy világvándor tulajdon szájából hallotta. Azután a politikáról, a filozófiáról és a hagyományokról áttért a természettudományra. Oh, milyen távolság választotta el ezen a téren Nodier-t Herodotostól, Pliniustól*, Marco Polótól, Buffontól* és Lacepède-től. Olyan pókokat ismert, amelyekhez képest Pelisson híres pókja tréfaság volt… olyan vén varangyokat látott, hogy Mathusalem kisgyerek volt mellettük; találkozott olyan kajmánokkal, amelyek mellett a sárkánykígyó hitvány kis gyíkocskának számított.

Meg aztán olyan nagyszerű véletlenek is estek Nodier-vel, amilyenek csak nagy szellemekkel esnek meg. Egy alkalommal, midőn lepidopterák után kutatott, Syriában a gránitsziklák és százados fák földjén, felmászott egy fára, hogy elérjen egy odvas üreget, melyet a fán felfedezett. Belenyúlt az üregbe, mint szokása volt éspedig elég oktalanul, mert egyszer

úgy húzta ki a kezét egy ilyen üregből, hogy hatalmas kígyó volt rátekerődzve; egy alkalommal tehát, midőn ismét ilyen faodúra akadt, belenyúlt az üregbe és valami lágy, ragadós dologra tapintott az ujja. Gyorsan kihúzta a kezét és benézett az üregbe; két szem parázslott tompa fénnyel az üreg fenekén. Nodier hitt az ördögben, és mikor megpillantotta ezt a két szemet, amely ugyancsak hasonlított Charon két parázsló szeméhez, mint Dante* mondja, legjobbnak tartotta kereket oldani, de aztán meggondolta magát, visszament a fához, fogott egy fejszét és megbecsülve az odú mélységét azon a tájon, ahol az ismeretlen lényt sejtette az üregben, rést kezdett vágni a fa oldalán. Az ötödik vagy hatodik fejszecsapásra vér csurgott a fából, se több, se kevesebb, mint amennyi Tancréde kardcsapásai alatt Tasso* elvarázsolt erdejében csorgott. De előtte nem egy deli vitéz jelent meg, hanem egy óriási varangy, amely be volt szorulva az odúba, ahová alighanem a szél vihette be, mikor még csak akkora volt, mint egy méhecske. Mióta lehetett már a fa odvában? Kétszáz éve, háromszáz éve, vagy ötszáz éve? De óriási példány volt, öt hüvelyk hosszú és három hüvelyk széles.

Egy más alkalommal Normandiában, midőn Franciaország festői pontjait utazta be Taylorral, bement egy templomba, a templom egyik boltívéről óriási pók lógott le és egy hatalmas varangy. Egy paraszthoz fordult, hogy megkérdezze, mi a jelentősége ennek a sajátságos párnak.

És az öreg paraszt odavezette a templom padlózatának egyik nagy kőkockájához, melyre egy fegyverzetében fekvő

lovag képe volt kifaragva, és a következő történetet mondta el neki:

– Ez a lovag régi hatalmas báró volt, aki igen rossz emlékeket hagyott maga után, úgyhogy a legbátrabbak is elfordultak, hogy rá ne lépjenek a sírjára, nem kegyeletből, hanem félelemből. A sír fölött egy fogadalom következtében, melyet a lovag halálos ágyán tett, éjjel-nappal mécsesnek kellett égni, a haldokló kegyes alapítványt tett erre a célra, amely bőven fedezte az ezzel járó költségeket.

– Egy szép napon vagy inkább egy éjszaka, amikor a lelkész véletlenül nem aludt, észrevette a szobája ablakából, mely a templomra nyílt, hogy a mécsvilág sápadni kezd és kialszik. Véletlennek tulajdonította az esetet és nem sok ügyet vetett rá ez éjszaka.

– De a következő éjszaka, mikor hajnali két óra felé fölébredt, az a gondolata támadt, hogy megnézi, ég-e a mécses. Leszállt az ágyáról, odament az ablakhoz és első pillantásra megállapította, hogy a templom a legteljesebb sötétségben maradt.

– Az, hogy az eset negyvennyolc óra alatt kétszer ismétlődött meg, bizonyos komoly színezetet adott a dolognak. A lelkész tehát másnap magához hívatta a sekrestyést és egyszerűen azzal vádolta meg, hogy az olajat a salátára öntötte ahelyett, hogy a mécsesbe töltötte volna. A sekrestyés a legszentebb esküvel erősítette, hogy ez nem felel meg a valóságnak, ő mindig lelkiismeretesen megtöltötte a mécsest és az egész bizonyosan a gonosz lovag tréfája, aki miután eleget

bosszantotta és gyötörte életében az élőket, most háromszáz évvel halála után újra zaklatni kezdi őket.

A lelkész kijelentette, hogy tökéletesen megbízik ugyan a sekrestyés szavában, de azért este személyesen jelen akar lenni a mécses megtöltésénél, következésképpen, mikor az éj leszállt, a lelkész jelenlétében töltötték bele az olajat a mécses poharába és előtte gyújtották meg a mécsvilágot; mikor már a mécs égett, a lelkész maga zárta be a templom ajtaját, a kulcsot zsebre tette s azután felment a szobájába.

Azután fogta a breviáriumát, kényelmesen elhelyezkedett egy nagy karosszékben a templomablak mellett és felváltva, hol a könyvbe, hol a templomba vetve egy pillantást, várt.

Éjfél felé látta, hogy a mécsvilág, amely megvilágította a színes ablakszemeket, elhalványodik és elalszik.

Ezúttal valami különös, titokzatos, megmagyarázhatatlan oka volt a dolognak, amiben a szegény sekrestyésnek semmi része nem lehetett.

Egy percig az volt a lelkész gondolata, hogy tolvajok hatoltak be a templomba s azok lopták el az olajat. De, ha azt feltételezte, hogy a gaztettet tolvajok követték el, akkor ezek igen tisztességes fickók lehetettek, hogy beérték az olajjal és békén hagyták a szent edényeket.

Nem tolvajok voltak tehát, más valami oka lehetett a dolognak, de egyáltalában nem olyan, amit az ember elképzelhetett, hanem talán természetfölötti oka.

Másnap este a lelkész maga öntötte az olajat a mécsesbe, mert teljesen meg akart győződni, hogy nem állítják-e valami

csalafintasággal a falhoz és ahelyett, hogy kiment volna a templomból, mint előző este, elbújt az egyik gyóntatószékben.

Órák teltek el, a mécs szép, szelíd fénnyel világított: éjfélt ütött.

Egyszerre csak mintha valami halk neszt hallott volna, olyanfélét, mint mikor egy kő félrecsúszik, azután egy óriási lábú állat árnyékát pillantotta meg, az árny felkúszott egy oszlopra, végigfutott a párkányzat mentén, egy pillanatra fölbukkant a boltozat alatt, azután leereszkedett a mécs zsinórján, és megállt a mécs fölött, amely sápadni kezdett, néhányat lobbant és kialudt.

A lelkész teljes sötétségben találta magát. Úgy gondolta, meg kell ismételni a kísérletet, csak közelebb kell elhelyezkedni ahhoz a ponthoz, ahol a jelenet lejátszódott.

Mi sem volt ennél könnyebb, ahelyett, hogy abba a gyóntatószékbe bújt volna, amely a templom másik oldalán volt, csak a másikban kellett elhelyezkednie, amely alig pár lépésnyire állt a mécstől.

Minden úgy történt, mint előző este, csak a lelkész a másik gyóntatószékbe bújt el és fölszerelte magát egy tolvajlámpával.

Éjfélig ugyanaz a csönd, ugyanaz a nyugalom, a mécs ugyanazzal a becsületességgel töltötte be feladatát. De mikor az éjfél utolsó kondulása elhangzott, ugyanaz a zaj támadt, mint előző este. Csakhogy mivel a zaj a gyóntatószéktől alig négylépésnyire jelentkezett, a lelkész szeme nyomban rászegeződhetett arra a helyre, ahonnét a zaj jött. A lovag síremléke recsegett-ropogott.

Azután a faragott kőlap, amely a sírt befödte, lassan fölemelkedett, és a lelkész látta, hogy a sír fölött támadt résen akkora pók bújik elő, mint egy uszkár, a testéből hat hüvelyk hosszú szőrök álltak ki s a lába legalább rőfnyi lehetett. A pók azonnal, minden tétovázás vagy keresgélés nélkül, mint aki már nagyon jól ismeri az utat, felmászott az egyik oszlopra, végigfutott a párkányzaton s leereszkedett a zsinóron, hogy megigya az olajat, mire a mécses elaludt.

De ekkor a lelkész elővette tolvajlámpáját és fénysugarát a lovag sírjára irányította.

És ekkor észrevette, hogy az a valami, ami a sírkövet nyitva tartotta, egy óriási varangy volt, akkora, mint egy tengeri teknősbéka. A varangy rettenetesen felfújta magát és ezzel felemelve a követ, utat nyitott a póknak, a pók sietve fölszívta az olajat s azután visszament és megosztotta társával.

Így élt mind a kettő évszázadok óta ebben a sírban, és még bizonyára most is itt tanyázna, ha egy különös véletlen arra a gondolatra nem juttatja a lelkészt, hogy tolvaj jár a templomba.

Másnap a lelkész erélyesen munkához látott, fölemeltette a sírkövet és megölette a rovart és a hüllőt, amelynek holttestét a templom egyik boltívére akasztották, hogy tanúi legyenek a rendkívüli esetnek.

Különben a paraszt, aki a történetet Nodier-nek elbeszélte, egyike volt azoknak, akiket a lelkész odahívott, hogy agyonverjék a két ivócimborát a lovag sírjában, és mivel ő a varangynak rontott neki, a förtelmes dögnek egy csöpp vére a szemhéjára fröccsent és megvakította, mint Tóbiást.

Leszámolt a varanggyal, de a fél szemébe került.

De Nodier számára a varangytörténetek nem végződtek itt: volt valami titokzatos ennek az állatnak hosszú életében, ami izgatta Nodier képzeletét. Össze is gyűjtött minden történetet, amelyben évszázados vagy ezredéves varangyokról volt szó, apróra tudta a történetét minden vén varangynak, amelyet kövek alatt vagy faodvakban találtak, kezdve attól a varangytól, amelyre 1756-ban akadt rá Leprince szobrász Eretteville-ben egy kemény kő közepén, amelybe be volt falazva, egészen addig a varangyig, melyet Hérifsant zárt be 1771-ben egy gipszkockába, s amelyet 1774-ben teljesen élő állapotban találtak meg. Mikor megkérdezték Nodier-t, miből éltek a szerencsétlen rabok: azt felelte, hogy a bőrükből. Nodier tanulmány tárgyává tett egyszer egy hím varangyot, amely egy télen át hatszor vedlette le a bőrét s a levedlett régi bőrt mindig felfalta. Ami azokat a varangyokat illeti, amelyek ősi alakulatú kövekben voltak talán a világ teremtése óta, mint az a varangy, amelyet a bouzsvichi kőbányában találtak, a teljes tétlenség, amelyre az állat kényszerítve volt, az életműködések elakadása olyan hőmérsékletben, amely lehetetlenné tett minden feloldódást és nem tette szükségessé semmiféle veszteség pótlását, a hely nedvessége, amely állandóan táplálta az állatot is, és megakadályozta, hogy összeszáradás következtében pusztuljon el, mindez elegendő alapot nyújtott Nodier-nek a varangyokról táplált meggyőződéséhez, amelyben éppen annyi volt a hit, mint a tudás.

Különben Nodier-ben, mint mondtuk; valami természetes alázatosság volt, valami ösztönös hajlandóság arra, hogy kisebbítse önmagát, ami az egyszerű és szerényen elhúzódó

dolgokhoz vonzotta. A könyvkedvelő Nodier ismeretlen remekműveket talált a könyvek között, melyeket a könyvtárak poros sírboltjaiból kapart elő; az emberszerető Nodier ismeretlen költőket fedezett fel az élők közt, akiket napvilágra hozott és híres emberekké tett; minden igazságtalanság, minden elnyomatás ellen föllázadt és szerinte ha bántalmazták a varangyot, igazságtalanságot követtek el vele szemben, mert nem ismerték vagy nem akarták ismerni a varangy kiváló tulajdonságait. A varangy jó barát volt, ezt Nodier bebizonyította már a varangy és a pók szövetkezésével és egész szigorú bizonyítékát szolgáltatta egy másik történettel, amelyet a varangy és a gyík barátságáról mondott el, s amely nem kevésbé volt fantasztikus, mint az első. De a varangy nemcsak hű barát tudott lenni, hanem jó apa és jó házastárs is volt. Azzal, hogy maga hozta a világra a feleségét, a varangy adta az első oktatást a férjeknek a hitvesi szeretetről; azzal, hogy a családi petéket a hátulsó lábára rakta, vagy a hátán hurcolta, a varangy elsőnek adott példát a családfőknek az apaság érzéséről, ami pedig azt a nyálat illeti, amelyet a varangy szétköp vagy kilövell, ha bántalmazzák, Nodier megnyugtatott afelől, hogy ez a világon a legártatlanabb folyadék és különbnek tartotta nem egy általa ismert kritikus csípős epéjénél.

Ez nem annyit jelentett, mintha ezeket a kritikusokat ne fogadta volna éppen úgy, mint másokat, sőt ne fogadta volna éppen olyan jól, hanem lassan-lassan maguk vonultak vissza ezek a kritikusok, mert nem érezték kellemesen magukat abban a csupa jóindulattal tele környezetben, amely az Arzenál

természetes légkörét alkotta s amelyben a gúnyos csipkelődés úgy suhant el, mint a fénybogár a szép nizzai vagy firenzei éjszakákon, vagyis gyönge kis fényt vetett és nyomban kialudt.

Így jutottak a végére egy-egy elragadó ebédnek, amely alatt minden kis balesetet, ha a só feldőlt, vagy a kenyeret hátával lefelé tették az asztalra, filozofikus oldaláról fogtak fel. Azután a kávét szolgálták fel, mégpedig az asztalnál. Nodier alapjában szibarita volt, tökéletesen értékelni tudta a tökéletes érzékiségnek azt a kéjes állapotát, amely nem enged meg semmiféle mozgást, semmiféle helyváltoztatást, semmi megzavartatást a desszert és a desszert koronája közt. Az ázsiai rest gyönyörűségnek egyik ilyen néma pillanatában fölkelt Madame Nodier és világosságot gyújtott a szalonban. Én, aki nem szoktam kávét inni, gyakran vele mentem. Magas termetem nagy segítségére volt, hogy meggyújthassa a csillárt anélkül, hogy székre kelljen állnia.

A szalon tehát fényárban úszott most, mert vacsora előtt és közönséges napokon soha nem fogadtak másutt, csak Madame Nodier hálószobájában; a szalon tehát ki volt világítva s a fény visszatükröződött a fehérre festett lambériákon, amelyeket XV. Lajos stílű faragványok díszítettek s láthatóvá vált a legegyszerűbb bútorzat, amely tizenkét székből és egy vörös kasmírhuzatú pamlagból állt, hasonló színű függönyökkel az ablakon s Hugónak egy mellszobra, IV. Henrik szobra, Nodier arcképe és Régnier-nek egy alpesi tája egészítette ki.

Öt perccel a szalon kivilágítása után átmentek oda a vendégek, Nodier lépett be utolsónak, vagy Dauzats, vagy Bizio, esetleg Francis Wey vagy éppen az én karomba öltve

karját. Nodier mindig sóhajtozott, nyögött és panaszkodott, mint akibe hálni jár a lélek; a szalonban kényelmesen elterpeszkedett egy nagy zsöllyében a kandallótól jobbra, kinyújtotta a lábát, lelógatta a kezét vagy megállt a kandalló párkányzata előtt, szemben a tűzzel és háttal a tükörnek. Ha elterpeszkedett a karosszékben, ez éppen eleget mondott; Nodier elmerülve a boldog révületnek abba a zavartalan percébe, amellyel a kávé ajándékozza meg az embert, önzőn egyedül akarta élvezni ezt a percet s némán akarta követni lelke ábrándjait, ha állva maradt a kandalló párkányánál, ez egészen mást jelentett; ilyenkor el akart valamit mondani; ilyenkor mindenki elhallgatott s ilyenkor Nodier elbeszélte ifjúkorának valamelyik kedves történetét, amely Longus regényeihez, vagy Theokritos idilljeihez hasonlított, vagy a forradalomnak egy sötét drámáját, amelynek rendesen a vendée-i harctér vagy a Place de la Revolution volt a színhelye, vagy pedig Cadoudal, vagy Oudet, Staps, esetleg Lalusie rejtélyes összeesküvéseiről mesélt el valami érdekes históriát. Ilyenkor azok, akik az elbeszélés folyama alatt jöttek be, csöndben maradtak, csak a kezükkel üdvözölték a társaságot, némán leültek egy karosszékbe vagy nekitámaszkodtak a lambériának, azután, mint minden, a történet is véget ért. Nem tapsoltak, mint ahogy nem tapsolják meg a patak csobogását, a madarak énekét, de mikor a szavak moraja elhalt s a madárdal elcsendesült, még egyre néma maradt a társaság. Ekkor Marie szó nélkül zongorához ült és egyszerre csillogó hangfüzérek bomladoztak a levegőben, mint sziporkázó tűzijáték előfutamai; ekkor a játékosok a különböző sarkokba elhúzódva

s asztalhoz ülve kártyázni kezdtek. Nodier sokáig nem játszott mást, csak csatát, ez volt a kedvelt játék és ebben fölényes tudással is dicsekedhetett, de utoljára ő is behódolt a század divatjának és écartét játszott.

Ilyenkor Marie Hugo vagy Lamartine valamelyik versét, esetleg az én szövegemet énekelte, melyet ő maga zenésített meg, ezután e bájos, de rendesen túl rövid dallamok között egyszerre egy ritournelle vagy egy füzértánc ütemei csendültek föl, minden lovag a táncosnőjéhez szaladt és egész kis bál kerekedett.

Elragadó kis bál, amelynek Marie valóságos lelke volt, odavetve egy-egy szót a gyors futamok között, melyeket ujjai a billentyűk sorain hímeztek, azoknak, akik egy-egy séta, egy-egy chain des dames, vagy egy chassé croisé alatt a közelébe kerültek. Ettől a perctől kezdve Nodier eltűnt, tökéletesen megfeledkeztek róla, mert nem tartozott azok közé a túltengő és terhes házigazdák közé, akiknek jelenlétét és közeledését mindig meg lehet érezni; ő az antik világ vendéglátó típusához tartozott, aki helyet adott annak, akit meghívott s aki beérte azzal, hogy kedves, gyöngéd, szinte nőies volt vendégeivel szemben.

Különben Nodier, miután kissé észrevétlenné lett, csakhamar egészen eltűnt. Nodier korán lefeküdt, vagy inkább korán lefektették. Erre mindig Madame Nodier-nek volt gondja. Télen ő ment ki elsőnek a szalonból, azután olykor, ha már nem volt tűz a konyhában, látták, hogy egy ágymelegítőt hoznak elő, megtöltik és beviszik a hálószobába. Az ágymelegítőt Nodier követte s ezzel minden meg volt mondva.

Tíz perc múlva visszajött Madame Nodier. Nodier lefeküdt és szépen elaludt leánya játékának hangjai mellett, a táncoló párok dobogásának és nevetgélésének zajára.

Egy napon Nodier-t még a szokottnál is sokkal alázatosabbnak találtuk. Ez alkalommal egészen zavart és szégyenlős volt. Nyugtalanul kérdeztük tőle, mi baja.

Nodier-t akkor választották be az akadémiába.

Szerényen mentegetődzött Hugo előtt és előttem.

De nem az ő hibája volt, az akadémia abban a pillanatban választotta meg, mikor legkevésbé várta.

Nodier volt az, aki egymaga többet tudván, mint az egész akadémia, szinte kövenként rombolta szét az akadémia szótárát. Elmesélte, hogy az a halhatatlan, akit a rák címszó feldolgozásával bíztak meg, egyszer megmutatta neki a szó meghatározását és megkérdezte, mi a véleménye róla.

A meghatározás így szólt:

A rák kis vörös hal, amely hátrafelé megy.

– Csak egy hiba van az ön meghatározásában – felelte Nodier –, az, hogy a rák nem hal, továbbá, hogy a rák nem vörös és végül, hogy a rák nem megy hátrafelé… a többi tökéletes.

Majd elfelejtettem elmondani, hogy közben Marie Nodier férjhez ment, Madame Ménessier lett belőle, de ez a házasság mit sem változtatott az Arzenál életén. Jules mindnyájunknak jó barátja volt, régóta járt már a házhoz, ezentúl ott is maradt, ahelyett hogy csak el-eljött volna, ez volt a különbség.

Azaz, hogy csalódom, Nodier-nek nagy áldozatot kellett hoznia: Nodier eladta a könyvtárát; Nodier szerette a könyveit, de Marie-t imádta.

El kell még mondani egy dolgot, azt, hogy senki sem tudott egy könyvnek olyan tekintélyt szerezni, mint Nodier. Ha el akart adni, vagy el akart adatni egy könyvet, dicsőítő cikket írt róla, azzal, amit fölfedezett benne, egyetlen példánnyá tudta tenni. Emlékszem egy kötet történetére, melynek ez volt a címe: „Zombi du grand Perou", amelyről Nodier azt állította, hogy a gyarmatokon nyomták, a könyv öt frankot ért s az ára egyszerre száz tallérra ugrott föl.

Nodier négyszer adta el a könyveit, de egy kis tartalékot mindig meghagyott, az értékes magvat, amelynek segítségével két-három év alatt ismét helyreállította a könyvtárát.

Egy nap azonban félbeszakadtak ezek a kedves összejövetelek. Egy-két hónap óta Nodier még gyengélkedőbbé, még nyűgösebbé lett. Egyébként, mivel már megszokták, hogy Nodier-t mindig panaszkodni hallják, nemigen szenteltek nagyobb figyelmet most se a panaszainak. Bizonyos is, hogy Nodier természetét tekintve, nagyon nehéz volt elválasztani az igazi bajt a beképzelt betegségektől. Most azonban szemlátomást gyöngült. Többet ődöngött most a rakodópartokon, többet sétált a boulevard-okon, csak olyan csendes bandukolás volt ez, midőn az őszi nap utolsó sugarai vékonyan szűrődtek át az ég szürke fátylán, lassú bandukolás Saint-Mandé felé.

A napi séták célja egy rossz kis korcsma volt, ahol Nodier jó egészségének szép napjaiban szívesen eddegélt egy kis barna

kenyeret. Ezekre a sétáira rendesen az egész család elkísérte, kivéve Jules-t, akit hivatala visszatartott. Vele volt Madame Nodier, ott volt Marie és két gyermeke, Charles és Georgette is; egyikük sem akart megválni a férjtől, az apától és a nagyapától. Érezték, hogy már nem sokáig lehetnek együtt vele, és ki akarták az időt használni.

Nodier az utolsó pillanatig ragaszkodott ahhoz, hogy a vasárnapokat megtartsák, azután észrevették, hogy a beteg már nem tudja elviselni szobájában a zajt és az élénk sürgést-forgást a szalonban. Egy napon Marie szomorúan jelentette, hogy a következő vasárnap az Arzenál zárva lesz, de azért a legbizalmasabbaknak halkan megsúgta:

– Jöjjenek el, majd elbeszélgetünk.

Nodier ágynak dőlt és nem is kelt föl többé.

Meglátogattam.

– Oh, kedves Dumas-m – mondotta nekem már messziről nyújtva elém a kezét, mihelyt megpillantott –, abban az időben, mikor jól bírtam magam, csak barátja voltam, mióta beteg vagyok, igazán hálás lekötelezettje vagyok. Dolgozni már nem tudok, de olvasni még igen, s amint látja, magát olvasom, s ha belefáradtam, a lányomat hívom és a lányom is magától olvas föl.

És Nodier csakugyan megmutatta a könyveimet, melyek ott hevertek szanaszét az ágyán és az asztalán.

Egyik legbüszkébb perce volt ez életemnek: Nodier a világtól elzárva, Nodier, aki már dolgozni nem tudott, Nodier, ez a mérhetetlen szellem, aki mindent tudott, Nodier engem olvasott és szórakoztatta az olvasásom.

Megragadtam a kezét és meg akartam csókolni, annyira hálás voltam neki.

Viszont éppen előző este én is olvastam tőle valamit, egy kis kötetet, mely a Revue des deux Mondes két füzetében jelent meg.

Inés des la Sierras volt ez a kis kötet.

Nem tudtam hova lenni az ámulattól. Ez a regény egyike Charles legutóbb megjelent munkáinak, olyan üde volt, olyan színes, hogy az ember azt hitte volna, Valami ifjúkori munkája lehet, amelyre Nodier most akadt rá és most hozta nyilvánosságra élete túlsó látóhatárán.

Inés története kísértetes história volt, tele árnyak és szellemek megjelenésével, csakhogy ami fantasztikum volt az első részben, megszűnt az lenni a másodikban s a történet vége teljes magyarázatát adta a kezdetének. Emiatt a magyarázat miatt keserű szemrehányást tettem Nodier-nek.

– Igaza van – mondta nekem –, helytelenül cselekedtem, de van egy másik témám, azt nem rontom el, legyen nyugodt.

– Pompás, és mikor kezd hozzá a megírásához?

Nodier megragadta a kezemet:

– Ezt nem fogom elrontani, mert nem én írom meg – mondta.

– Hát ki írja meg?

– Maga.

– Hogy – hogy én? De kedves jó Charles-om, hiszen én nem ismerem a maga történetét.

– Majd elmondom, ezt úgy tartogattam magamnak, azazhogy inkább magának.

– Kedves Charles-om – majd elmondja nekem, aztán megírja és kinyomatja.

Nodier csak a fejét rázta:

– Mindjárt elmondom magának – szólt –, aztán ha felépülnék, majd visszaadja nekem.

– Várjon a legközelebbi látogatásomig, van időnk.

– Barátom, azt mondom magának, amit egyik hitelezőmnek mondtam, mikor törlesztést adtam neki: mindig fogadja el.

Azzal mindjárt bele is kezdett.

Soha Nodier nem mesélt még ilyen elbűvölően.

Oh, ha toll lett volna nálam, ha papirosom lett volna, ha tudtam volna olyan gyorsan írni, mint ahogy beszélt.

A történet hosszú volt, ott maradtam ebédre.

Ebéd után Nodier nagyon ki volt merülve. Eltávoztam az Arzenálból, anélkül hogy viszontláttam volna.

Nem is láttam többé soha.

Nodier, akiről azt tartották, hogy nagyon könnyen áll nála a panasz, éppen ellenkezőleg, egész az utolsó pillanatig eltitkolta családja elől, hogy mennyit szenved. Mikor megmutatta a sebét, látták, hogy a seb halálos.

Nodier nemcsak jó keresztény volt, hanem hithű és igaz katolikus. Megígértette Marie-val, hogy ha eljött az ideje, papot hívat. Az óra ütött és Marie elhívatta a Saint-Paul-templom plébánosát.

Nodier meggyónt. Szegény Nodier, sok bűnt követhetett el életében, de hibát egyet se.

A gyónás befejeztével az egész család bement a beteghez.

Nodier egy homályos alkóvban feküdt, sorba nyújtotta kezét feleségének, leányának és unokáinak.

A család tagjai után a cselédség következett.

A cselédek mögött ott álltak a könyvtárban barátai, akik sosem változtak, a könyvei.

A plébános hangosan mondta el az imát, amelyre Nodier szintén hangosan felelt, mint olyan ember, aki otthonos a katolikus szertartástanban. Majd az ima befejeztével sorra megcsókolt mindenkit, mindenkit megnyugtatott állapota felől, azt állította, úgy érzi magát, hogy még biztosan elél egy vagy két napot, csak azt kérte, hagyják aludni néhány óráig.

Magára hagyták és Nodier öt óra hosszat aludt.

Január 26-án este, azaz a halála előestéjén a láz emelkedett és egy kis önkívületet idézett elő; éjfél felé már nem ismert meg senkit, a szája összefüggéstelen szavakat mormolt, melyekből csak Tacitus és Fénelon* nevét lehetett kivenni.

Két óra felé a halál kezdett kopogtatni az ajtón. Nodier-t heves görcsök rázták, leánya odahajolt hozzá és egy csészét tartott a szájához, tele csillapító itallal; Nodier kinyitotta a szemét, ránézett Marie-ra és a könnyeiről megismerte; erre fogta a csészét és mohón megitta a benne levő italt.

– Jólesett? – kérdezte Marie.

– Oh, ha így maradnál –, suttogta Nodier – soha nem halnék meg.

És a szegény Marie feje leroskadt a beteg párnájára és haja ráhullott a haldokló verejtékes homlokára.

A halál egyre kopogtatott.

A beteg végtagjai hűlni kezdtek, de olykor-olykor midőn az élet még föl-föllobbant benne, minden erejét összesűrítette az agyban és még világosabbá tette Nodier szellemét, mint valaha volt.

Ekkor megáldotta feleségét és gyermekeit, azután megkérdezte, hányadika van.

– Január 27-ike – mondta Madame Nodier.

– Nem felejtik el ezt a napot, ugye, gyermekeim? – szólt Nodier.

Azután az ablak felé fordult:

– Szeretném még egyszer látni a napvilágot – mondta sóhajtva.

Kimerülten hanyatlott le.

A lélegzete kezdett kihagyni.

Majd végül, midőn a nap első sugara bevágott az ablakon, kinyitotta a szemét, búcsút intett a tekintetével, és meghalt.

Nodier-vel együtt minden meghalt az Arzenálban, a jókedv, az élet és a fény, mindnyájunkra mély gyász borult, mindnyájan énünk egy részét vesztettük el, midőn Nodier-t elvesztettük.

Én nem tudom, hogy mondjam el ezt, de úgy érzem, hogy valami halott részt hordok magamban, mióta Nodier meghalt.

Ez a rész csak akkor él, ha Nodier-ről beszélek.

Ezért beszélek róla olyan gyakran.

A történet, amelyet most fognak olvasni, az, amit Nodier mondott el nekem.

II.
A Hoffmann család

Az elragadó városok sorába, amelyek úgy sorakoznak a Rajna mentén, mintha olvasószemek volnának, melyeknek a folyó a zsinórja, föltétlenül beletartozik Mannheim is, Baden nagyhercegség második fővárosa, Mannheim, a nagyherceg második székhelye.

Ma, hogy a gőzhajók, amelyek a Rajnán fel- és lejárnak, érintik Mannheimet is, ma, mikor vasút visz Mannheimbe, ma, mikor Mannheim, sortüzek ropogása közben, égnek álló hajjal és vérfoltoktól szennyes ruhában megrázta a lázadás zászlaját a nagyherceg ellen, ma már nem tudom, milyen is hát Mannheim, de abban az időben, mikor ez a történet kezdődik, azaz úgy ötvenhat évvel ezelőtt, mindjárt elmondom, milyen volt.

Ez volt a kimondott német város, nyugodt, de egyben politizáló, kissé szomorú vagy inkább álmodozó, Auguste Lafontaine regényeinek, Goethe költeményeinek, Henriette Belmann és Werther* városa volt.

Tényleg elég volt egy szempillantást vetni Mannheimre, hogy azonnal megállapítsa az ember, látva tisztességes rendben sorakozó házait, szabályosan négy negyedre való felosztását, szép széles fűvel benőtt utcáit, mitológiai szoborcsoporttal díszített kútját, kettős sor akácfával árnyalt sétányát, mely a város egyik végétől a másikig ért; milyen

kedves és könnyű volna az élet egy ilyen paradicsomban, ha a szerelmi vagy politikai szenvedélyek nem adnának olykor pisztolyt Wether vagy tőrt *Sand** kezébe.

De főképp egy helynek van egész különleges jellege, annak a térnek, ahol együtt áll a templom és a színház.

A templom és a színház egy időben épülhetett, s valószínűleg ugyanaz az építész építhette mind a kettőt és alighanem még a múlt század közepén, mikor egy-egy fejedelem kedves szeszélye olyan mértékben befolyásolta a művészetet, hogy a templomtól a legkisebb házig, a tíz láb magas szobortól a kis szász porcelánfigurákig minden az ő nevét viselte.

A mannheimi templom és színház tehát Pompadour-stílusban épült.

A templomnak két külső falfülkéje van, a két fülke közül az egyikben Minerva-szobor áll, a másikban Hébéé. A színház kapuja előtt két szfinx fekszik. A két szfinx közül az egyik a komédiát jelképezi, a másik a tragédiát.

A két szfinx közül az egyik álarcot tart a lába alatt, a másik tőrt. Mind a kettőnek egyenesen fölfelé van fésülve a haja s hátul púderes copfban végződik, ami bámulatosan illik egyiptomi jellegükhöz.

Egyébként az egész tér, a környező házak, a nyitott fák, a füzérdíszes falak mind hasonló jellegűek s a legkellemesebb összhangba olvadnak.

Nos hát, a szoba, amelybe olvasóinkat vezetjük, az első emeletén van a mannheimi háznak, melynek ablakai a jezsuiták templomának kapujára nyílnak, csupán azt jegyezzük

meg, hogy vagy fél századdal megfiatalítjuk őket, és hogy ami az évszámot illeti, az Üdv vagy a Kárhozat 1793. esztendejében vagyunk éspedig május 10-én, egy szép vasárnap. Minden virágjában áll, tehát virágzik a moha a folyó partján, a margaréta a mezőn, a kökörcsin a sövények mentén, a rózsa a kertekben s a szerelem a szívekben.

Most még tegyük hozzá, egyike azoknak a szíveknek, melyek leghevesebben dobognak Mannheimben és környékén, azé a fiatalemberé volt, aki itt lakott ebben a szobában, melyről az imént beszéltünk és amelynek ablakai a jezsuiták templomának kapujára nyíltak.

A szoba és a fiatalember egyformán megérdemlik a részletes leírást.

A szoba egész biztosan valami szeszélyes és mindent egybevéve festői hajlandóságú szellemé volt, mert úgy festett, mint festőműterem, hangszerraktár és dolgozószoba egyszerre.

Volt benne paletta, ecset és egy festőállvány, s a festőállványon megkezdett vázlat.

Volt benne egy gitár, egy brácsa, egy zongora, s a zongorán nyitott szonáta.

Volt toll, tinta és papír, s a papíron egy megkezdett ballada kusza vonalai.

Azután a falak mellett nyilak, nyílvesszők és íjak, a tizenötödik századból, metszetek a tizenhatodikból, mindenféle hangszerek a tizenhetedikből, ládák minden korból, a legkülönbözőbb alakú ivóedények, mindenféle fajta ibrik, végül üveg nyakláncok, toll-legyezők, kitömött gyíkok,

száraz virágok és hát a világon minden, de ez a minden nem ért többet huszonöt tallérnál pengőpénzben.

Mi volt a szoba lakója, festő, zenész vagy költő? Nem tudjuk.

De annyi bizonyos, hogy nagy dohányos lehetett, mert valamennyi gyűjteménye kellős közepén, a legteljesebb, a legjobban látható, a díszhelyre állított, az ócska pamlag fölött a napfényben pompázó gyűjteménye egy pipagyűjtemény volt.

De akár költő volt, akár festő, vagy zenész, akár dohányos, ez idő szerint nem dohányzott, nem festett, nem írt, nem komponált.

Nem, csak nézett.

Nézett mozdulatlanul, s amint ott állt és a falnak támaszkodott, még a lélegzetét is visszafojtotta; a nyitott ablakon nézett ki, de előbb egy kis fedezéket csinált magának a függönyből, úgy, hogy ő lásson, de őt ne lássák, úgy nézett, mint mikor a szem nem egyéb a szív szemüvegénél.

Mit nézett vajon?

Egy ez idő szerint teljesen elhagyatott helyet, a jezsuiták templomának kapuját.

Igaz, hogy ez a hely azért volt üres, mert a templom tele volt.

Mármost, hogy festett az illető, aki ebben a szobában lakott, aki a függöny mögül leselkedett, s akinek szíve ugyancsak dobogott, amint kibámult az ablakon?

Legfeljebb tizennyolc éves fiatalember lehetett, alacsony termetű, sovány testű, elvadult külsejű. Koromfekete haja egész a szeméig lógott a homlokán, úgy, hogy egész

elfátyolozta a szemét, ha nem simította félre a kezével, de az arcába lógó haj fátyolán keresztül a szeme meredten és vadul csillogott, mint az olyan emberé, akinek szellemi képességei nincsenek mindig tökéletes egyensúlyban.

Ez a fiatalember nem volt se költő, se zenész, se festő, hanem mind a háromnak a keveréke; a festészet, a zene és a költészet egyesült benne; egészen furcsa és fantasztikus lény volt; jó és rossz, bátor és félénk, tevékeny és lusta. Ezt a fiatalembert úgy hívták, hogy Ernest Theodore-Guillaume Hoffmann.

Egy kemény, téli éjszakán született, 1776-ban, miközben a szél fütyült, a hó szakadt, mikor mindenki szenvedett, aki nem volt gazdag; Königsbergben született, Poroszország távoli zugában, és születésekor olyan gyönge, olyan cingár, olyan hitvány kötésű volt, hogy személyének törékenysége azt a gondolatot ébresztette mindenkiben, mennyivel sürgősebb volna neki koporsót rendelni, mint bölcsőt, ugyanabban az évben született, mikor *Schiller* „Haramiák" című drámáját megírta és így írta alá: *Schiller: Klopstock rabszolgája.* Afféle régi polgárcsalád gyermeke volt, amilyenek nálunk Franciaországban a fronde korában voltak, s amilyenek még mindig vannak Németországban, amilyenek azonban nemsokára sehol sem lesznek már. Anyja gyönge, beteges, zárkózott kedélyű nő volt, de mélységes pregadás lakott benne, amely egész szenvedő lényének valami imádásra méltó mélabús külsőt adott. Apja egész fellépésével és szellemével szigort árasztott, mert bűnügyi tanácsos és igazságügyi biztos volt a tartományi főtörvényszéknél. E körül az anya és apa

körül még egy egész sereg nagybácsi akadt, voltak bíró nagybácsik, aztán egy csomó, még fiatal, még szép és még kacér nagynéni: és valamennyi nagybácsi és nagynéni mind zenész volt, mind művész, mind csupa tűz és könnyedség. Hoffmann azt mondta, hogy mind látta őket, úgy éltek az emlékezetében, hogy különös hangversenyeket rendeztek körülötte, a hat-, nyolc-, tízéves gyermek körül és ilyenkor valamennyi régi hangszereken játszott, amelyeknek már a nevét is alig ismerik ma, üstdobokon, háromhúros rebekákon, citerán, viola sistrán, viola d'amouron és viola di gambán. Igaz, hogy Hoffmannon kívül soha senki nem látta a zenélő nagybácsikat s a muzsikáló nagynéniket, és hogy nagybácsik és nagynénik egymás után tünedeztek el, mint az árnyak s mielőtt visszavonultak, eloltották a gyertyát, mely kottatartójukon égett.

De a sok nagybácsiból megmaradt egy. És egy megmaradt a sok nagynéniből is.

Ez a nagynéni volt Hoffmann egyik legbájosabb emléke.

A házban, melyben Hoffmann ifjúságát töltötte, élt anyjának egyik nővére is, egy fiatal nő, akinek szelíd pillantása a lélek legmélyéig hatolt, egy kedves, szellemes fiatal nő, tele finomsággal, aki a gyermekben, akit mindenki bolondnak, eszelősnek, dühöngőnek tartott, meglátta a kiváló szellemet; ő volt az egyetlen, aki pártját fogta az anyjával együtt természetesen; aki előre megjósolta neki, hogy nagyember lesz és dicsőséget arat s ez a jóslat nemegyszer csalt könnyet Hoffmann anyjának szemébe, mert a szegény asszony jól tudta, hogy a zseni és a dicsőség elválaszthatatlan társa a balsors.

Ez a nagynéni volt Sophie néni.

Ez a nagynéni éppen úgy zenetehetség volt, mint a család többi tagja és lanton játszott. Midőn Hoffmann fölébredt bölcsőjében, ébredését a lágy hangzatoknak zápora öntötte el, midőn a szemét kinyitotta, ott látta maga mellett a fiatal nő kecses alakját valósággal összeforrva a hangszerével, rendesen tengerzöld színű ruha volt rajta, rózsaszínű csokrokkal s rendesen egy görbe lábú fehér parókás vén zenész kísérte, aki kétszer akkora bőgőn játszott, mint ő maga, görcsösen belekapaszkodott s fel-alá futkározott rajta, mint valami gyík. A harmóniák zuhogó árjából, amely úgy hullott alá, mint gyöngyzuhatag a szép Euterpe ujjairól, itta Hoffmann azt a varázsitalt, mely őt magát is zenésszé tette.

Így hát Sophie néni, amint már mondtuk, egyike volt Hoffmann kedves emlékeinek.

Nagybátyjáról már nem volt ilyen emléke.

Hoffmann atyjának halála és anyjának betegsége következtében nagybátyja keze alá került.

Ez az ember éppen olyan pontos volt, mint amennyire a szegény Hoffmann rendszertelen, éppen úgy szerette a szigorú rendszerességet, mint amennyire a szegény Hoffmann csak furcsa szeszélyeinek hódolt és rendhez és pontossághoz szokott szellemét mindig unokaöccsén akarta gyakorolni, de éppen olyan hiába, mint V. Károly császár, aki szintén hiába próbálta ingaóráit szabályozni; a nagybácsi is csinálhatott, amit akart, öccsénél mégis mindig csak a szeszélyes képzelet órája ütött és soha nem a pontos tudományé.

De azért alapjában pontossága és rendszeretete ellenére sem volt Hoffmann-nak ez a bátyja olyan nagy ellensége a művészeteknek és a képzelet játékának; türelmes volt a zenével, a költészettel, sőt még a festészettel szemben is, de azt tartotta, hogy épérzékű embernek nem szabad ilyen haszontalanságokhoz folyamodnia, legfeljebb vacsora után, hogy emésztését könnyebbé tegye: Hoffmann életét is ilyen módszeresen szabályozta, pontosan beosztotta, hány óra jut az alvásra, hány a tanulmányokra és az étkezésre s a zenére, a költészetre és a festésre csak perceket engedélyezett.

Hoffmann éppen fordítva szerette volna az egészet és azt mondta, percek a tanulásra s órák a zenére, a költészetre és a festésre, de hát nem Hoffmann volt az úr; az eredmény azután az lett, hogy Hoffmann annyira borzadt a jogtudománytól és nagybátyjától, hogy egy szép napon megszökött Königsbergből és néhány tallérral a zsebében Heidelbergbe ment, ahol rövid időre megállt, de ott maradni nem tudott, mert a színházi zenekar nagyon rossz volt.

Azért hát Heidelbergből Mannheimbe ment, mert Manheim színháza, amelynek közelében mint láttuk, lakást is bérelt, állítólag Francia- és Olaszország zenés színházaival versenyezhetett; Franciaországot és Olaszországot említjük, mert nem szabad elfelejteni, hogy legfeljebb öt-hat évvel történt az előtt a kor előtt, amelyben vagyunk, hogy a királyi zeneakadémián Párizsban a nagy verseny Gluck és Puccini közt végbement*.

Hoffmann tehát Mannheimben volt, ahol a színház szomszédságában lakott és abból éldegélt, amit képeivel,

zenéjével és költeményeivel keresett, hozzászámítva azt a néhány Frigyes-aranyat, amelyet hébe-hóba szegény jó édesanyja küldött neki és ebben a pillanatban, midőn a sánta ördög kiváltságát bitorolva fölemeltük szobája mennyezetét és megmutattuk őt olvasóinknak, ott állt mozdulatlanul a falnak dőlve a függöny mögött s tekintetét lélegzetvisszafojtva szögezte a jezsuita templom bejáratára.

III.
Szerelmes és őrült

Abban a pillanatban, mikor néhány ember, aki már kezdett kifelé szállingózni a templomból, pedig a mise derekán is alig lehettek még, a lehető legfeszültebbé fokozta Hoffmann figyelmét, kopogtattak az ajtón. A fiatalember megrázta a fejét, türelmetlenül dobbantott a lábával, de nem válaszolt.

Másodszor is kopogtattak.

Gyilkos pillantás szórt villámot a tapintatlan látogatóra az ajtón keresztül.

Harmadszor kopogtattak.

Ezúttal a fiatalember teljesen mozdulatlan maradt, szemmel láthatólag el volt rá szánva, hogy nem nyit ajtót.

De a látogató ahelyett, hogy makacsul tovább kopogtatott volna, beérte azzal, hogy bekiáltotta az ajtón Hoffmann egyik keresztnevét.

– Theodor!

– Ah, te vagy az, Zachariás Werner – mondta Hoffmann.

– Igen, én vagyok, egyedül akarsz maradni?

– Nem, várj.

És Hoffmann ment és ajtót nyitott.

Magas termetű, sápadt, sovány és szőke, kissé ijedtképű fiatalember lépett a szobába. Három vagy négy évvel idősebb lehetett Hoffmann-nál. Mikor az ajtó kinyílt, kezét Hoffmann vállára tette és homlokon csókolta, mint báty szokta az öccsét.

És csakugyan valóságos testvérbátyja is volt Hoffmann-nak Zachariás Werner, a *Martin Luther,* az *Attila,* a *Február 24-ike* és a *Balti kereszt* jövendőbeli szerzője, ugyanabban a házban született, mint Hoffmann, és édesanyjának, valamint Hoffmann anyjának kettős gondjai alatt nőtt fel.

A két nő, akik mind a ketten ideggyöngeségben szenvedtek, mely később valósággal a tébolyba csapott, örökségbe hagyta gyermekére ezt a betegséget, mely az átöröklés folytán kissé enyhébb mértékben Hoffmann-nál, mint fantasztikus képzelgés, Zachariásnál pedig mélabúra való hajlam formájában jelentkezett. Zachariás anyjának az volt a rögeszméje, hogy ő második szűz Mária, akinek vállán isteni küldetés nyugszik. Fia, a kis Zachariás lesz az új Krisztus, a Szentírás által kilátásba helyezett Siloe. Míg aludt, virágkoszorúkat font és azzal övezte a gyermek homlokát; letérdelt eléje és dallamos lágy hangján Luther legszebb zsoltárait énekelte neki, és minden strófánál azt leste, mikor változik át a virágkoszorú sugárzó dicsfénnyé.

A két gyermek együtt nevelkedett, Hoffmann legfőképpen azért szökött meg Königsbergből, a nagybátyjától, mert Zachariás Heidelbergben lakott, ahol tanulmányait végezte, Zachariás viszont szintén barátsággal fizetett barátságért és szintén elhagyta Heidelberget és fölkereste Hoffmannt Mannheimben, mikor ez különb zenét keresett Mannheimben, mint amilyet Heidelbergben talált.

De amikor újra együtt voltak itt Mannheimben, távol a szelíd anyai felügyelettől, a két fiatalemberben feltámadt az

utazási vágy, amely teljesen elválaszthatatlan a német diák nevelésétől, és elhatározták, hogy ellátogatnak Párizsba.

Wernert az a különös látvány vonzotta, amelyet Franciaország fővárosa a rémuralom kellős közepén nyújthatott.

Hoffmann a francia zenét szerette volna összehasonlítani az olasz zenével s főképpen a rendezést és díszletezést szerette volna tanulmányozni a nagy Operánál, mint minden színpadművészet kútfejénél, mert Hoffmann-nak ez idő szerint az volt a terve, amit különben egész élete folyamán dédelgetett magában, hogy színházigazgató lesz belőle.

Werner, aki meglehetős szabados temperamentum volt, bár vallásos nevelésben részesült, arra számított, hogy kedvére kihasználhatja az erkölcsöknek azt a rendkívüli szabadságát, amely 1793-ban Párizsban úrrá lett, s amelyet egyik barátja, aki nemrég tért vissza párizsi útjáról, olyan csábító színekkel ecsetelt előtte, hogy ez a kép egészen elcsavarta az élvezetekre vágyó diák fejét.

Hoffmann a múzeumokat szerette volna látni, amelyekről csodákat beszéltek neki és ami szintén mesterségébe vágott: az olasz és a német festészetet akarta összehasonlítani.

De akármilyen rejtett ok hajtotta is a két barátot, a vágy, hogy Franciaországot felkeressék, egyformán erős volt mindkettőjükben.

Hogy ezt a vágyukat valóra válthassák, csak egy dologra volt még szükségük, pénzre. De valami különös véletlen úgy akarta, hogy Zachariás és Hoffmann ugyanazon a napon kapjon az anyjától öt-öt Frigyes-aranyat.

Tíz Frigyes-arany közel kétszáz livre-re rúgott, ami csinos összeget jelentett két diák számára, akiknek élete, lakást, fűtést, táplálkozást számítva, nem került többe havi öt tallérnál. De egyáltalában nem volt elegendő arra, hogy a tervezett utat megtehessék.

Ekkor a két fiatalembernek valami ötlete támadt, és mivel mind a kettőjüknek ugyanabban az időben támadt az ötletük, ezt az ég intésének vették.

Az ötlet az volt, hogy menjenek el játszani és tegyék kockára az öt-öt Frigyes-aranyat.

Ezzel a tíz Frigyes-arannyal lehetetlenség volt az utazás. De ha ezt a tíz Frigyes-aranyat kockára tették, olyan összeget nyerhettek, amellyel akár a világot is körülutazhatták.

A szóból tett lett: a fürdőidény közeledett és május elseje óta a játékbarlangok nyitva voltak; Werner és Hoffmann elmentek hát egy ilyen játékbarlangba.

Először Werner kísérelte meg a szerencsét, öt tétre elvesztette mind az öt Frigyes-aranyát.

A sor Hoffmannra került.

Hoffmann reszketve tette fel az első darab aranyat és nyert.

A szerencsés kezdettől felbátorítva, kétszeres tétet tett. Hoffmann-nak szerencsés napja volt. Öt tét közül négyet megnyert és a fiatalember azok közé tartozott, akik bíznak a szerencséjükben. Ahelyett, hogy habozott volna, merészen halmozta egyik parolit a másikra, az ember azt hihette volna, hogy valami természetfölötti erő irányítja; minden kombináció nélkül, csak úgy találomra dobta oda aranyait egy kártyára és a

pénze megduplázódott, megháromszorozódott, megsokszorozódott.

Zachariás, aki úgy reszketett mellette, mint valami lázbeteg, és sápadtabb volt a síri árnynál, folyton sugdosta a fülébe: „Elég, Theodor, elég!” – de a játékos csak nevetett ezen a gyerekes félénkségen. Arany aranyra gyűlt, egyik arany hozta a másikat. Végre éjfél után kettőt ütött az óra, amikor be kellett zárni a helyiséget és a játék megszűnt; a két fiatalember, anélkül hogy számolta volna, besöpört egy nagy halom aranyat. Zachariás, aki nem bírta elhinni, hogy ez a nagy vagyon az övé, elsőnek távozott, Hoffmann követni akarta, midőn egy öreg tiszt, aki nem veszítette szem elől egész idő alatt, míg csak játszott, megállította éppen abban a pillanatban, mikor ki akart a kapun lépni.

– Fiatalember – mondta, kezét Hoffmann vállára téve és keményen a szeme közé nézve –, ha így folytatja, szét fogja robbantani a bankot, azt megengedem, de ha a bankot szétrobbantaná, csak annál biztosabb zsákmánya lesz a sátánnak.

És be sem várva Hoffmann válaszát – eltűnt. Most Hoffmann is kiment, de már nem volt az az ember, aki az előbb. Az öreg katona jóslata lehűtötte, mint valami jeges fürdő és az arany, amelytől csak úgy dagadt a zsebe, nehéz volt neki. Úgy érezte, hogy valami súlyos terhet visz magával.

Werner jókedvűen várta. A két barát Hoffmann lakására ment, az egyik nevetve, táncolva, énekelve, a másik mélyen elgondolkozva, csaknem komoran.

Az, aki nevetett, táncolt, énekelt, Werner volt, az ábrándos és elkomorult pedig Hoffmann.

Egyébként mind a ketten elhatározták, hogy másnap indulnak Franciaországba.

Elváláskor megcsókolták egymást.

Mikor Hoffmann egyedül maradt, megszámlálta az aranyakat.

Ötezer tallérja volt, huszonhárom-huszonnégyezer frankja.

Sokáig gondolkodott, mint aki nehéz elhatározás előtt áll.

Miközben mélyen elgondolkozva ült a rézlámpa fényénél, mely szobáját megvilágította, az arca sápadt volt és homlokán gyöngyözött a veríték.

Minden kis neszre, amely körülötte támadt, még ha alig észrevehető volt is ez a nesz, mint a légy szárnyának rebbenése, Hoffmann összerezzent, megfordult és rémülten nézett körül.

Eszébe jutott a tiszt jóslata, Faust verseit suttogta halkan és úgy rémlett neki, hogy a küszöbön ő is ott látja a rágcsáló patkányt és szobája sarkában a fekete kutyát.

Végre megszületett az elhatározása.

Félretett a pénzből ezer tallért, mert az volt a véleménye, hogy ez az összeg bőségesen elég az utazásra, a maradék négyezer tallért becsomagolta, vízzel egy cédulát ragasztott rá és erre a cédulára ráírta:

A königsbergi polgármester úrnak, hogy ossza szét a város legszegényebb családjai közt.

Azután elégedetten, hogy ilyen győzelmet aratott önmagán és a jó cselekedet balzsamától egészen felüdülve, levetkőzött, lefeküdt és jóízűt aludt, másnap reggel hét óráig.

Reggel, midőn hétkor felébredt, és első tekintete a látható ezer tallérra és a becsomagolt négyezer tallérra esett: azt hitte, hogy álmodott.

A pénz látása meggyőzte arról, hogy ami előző este történt vele, valóság volt.

De Hoffmann legfontosabb valóságnak, bár semmi szemmel látható bizonyíték nem emlékeztette rá, az öreg tiszt furcsa jóslatát tekintette.

Azért, anélkül, hogy a legkevésbé megbánta volna, amit tett, gyorsan felöltözködött, hóna alá vette a négyezer tallért tartalmazó csomagot s maga vitte el a königsbergi postakocsihoz, miután a megmaradt ezer tallért gondosan elzárta a fiókjába.

Azután, mivel a két barát, amint emlékezhetünk rá, megállapodott abban, hogy másnap este Párizsba utazik, Hoffmann hozzákezdett úti készületeihez.

Fel és alá járt-kelt hát a szobában, hol egy ruhát szedett elő, hol egy inget hajtott össze, hol a zsebkendőit válogatta, de közbe-közbe az utcára is vetett egy-egy pillantást és egyszerre csak mozdulatlanul állva maradt.

Az utca ellenkező végén egy tizenhat-tizenhét éves, bájos fiatal lány tűnt föl, aki kétségkívül idegen volt Mannheimben, mert Hoffmann nem ismerte. A leányka a templom felé haladt.

Hoffmann soha, sem költői, sem zenei vagy festői álmaiban nem látott ehhez hasonló szépséget.

Ez felülmúlta nemcsak mindazt, amit látott, hanem azt is, amit látni remélt.

Pedig abból a távolságból, ahol állt, csak az elragadó összbenyomást láthatta, a részleteket nem tudta kivenni.

A fiatal lányt egy öreg szolgáló kísérte.

Mind a ketten lassan haladtak fel a jezsuita templom lépcsőjén és eltűntek a kapubolt alatt.

Hoffmann otthagyta félig kész málháját, egy félig kiporolt borseprőszín kabátot és félig összehajtogatott brandenburgi redingote-ját és mozdulatlanul megállt a függöny mögött.

Ebben a helyzetben találtuk őt, amint ott várta, hogy kijöjjön a templomból a leány, akit oda belépni látott.

Csak egytől félt, hogy valami angyalt látott, aki ahelyett, hogy az ajtón jönne ki, kiröpül valamelyik ablakon, hogy egyenesen az égbe szálljon.

S ebben a helyzetben, amelyben mi megleptük, találta később Zachariás barátja is.

A jövevény, amint már mondtuk, kezét barátja vállára tette és egyidejűleg csókot nyomott a homlokára.

Azután rettentő nagyot sóhajtott.

Bár Zachariás Werner rendesen is sápadt szokott lenni, ezúttal azonban még a szokottnál is sokkal sápadtabb volt.

– Mi bajod? – kérdezte tőle Hoffmann őszinte nyugtalansággal.

– Oh, barátom – kiáltotta Werner –, aljas gazember vagyok, nyomorult vagyok, megérdemlem a halált… hasítsd szét a fejem egy baltával… lődd keresztül a szívem egy nyíllal. Nem érdemlem meg, hogy az ég világosságát lássam.

– Ugyan – kérdezte Hoffmann a szerencsés ember szelíd megértésével –, hát mi történt, kedves barátom?

– Az történt… Hát, hogy mi történt, ugye?… Azt kérded tőlem, mi történt… Hát bizony, a sátán kísértésbe vitt, barátom.

– Mit akarsz ezzel mondani?

– Azt, hogy mikor ma reggel megláttam az aranyaimat, olyan sok volt, hogy azt hittem, az egész csak álom.

– Mi álom?

– Tele volt az egész asztal, mindent elborított a sok arany – folytatta Werner. – Hát mikor láttam, hogy egész vagyon hever előttem, ezer Frigyes-arany, barátom. Nos hát, mikor láttam ezt, mikor minden darab arany rám szórta a sugarát, valami vad indulat fogott el, nem tudtam ellenállni, fogtam az arany harmadrészét és játszani mentem.

– És vesztettél?

– Elvesztettem az utolsó garasomat is.

– Mit akarsz, nem nagy szerencsétlenség, megmaradt még kétharmadrész.

– Ah, igen, a kétharmad rész. Csakhogy hazamentem még egyharmad részért és…

– Azt is elvesztetted, mint az elsőt.

– Sokkal gyorsabban, barátom, sokkal gyorsabban.

– És akkor hazamentél az utolsó harmadért is?

– Nem mentem, hanem repültem, fogtam a még megmaradt ezerötszáz tallért és föltettem a vörösre.

– Erre – mondta Hoffmann –, a fekete jött ki, ugye?

– Oh barátom, a fekete, a rettenetes fekete, könyörtelenül, irgalmatlanul, mintha kijövetele nem utolsó reményemtől rabolt volna meg. Kijött, barátom, kijött.

– És csak az utazásod miatt sajnálod az ezer aranyat?

– Másért nem is. Oh csak azt az ötszáz tallért félretehettem volna, ami a párizsi útra kell.

– Akkor megvigasztalódnál és nem bánnád, hogy a többit elvesztetted.

– Ebben a szempillantásban.

– Hát ha csak ezen múlik, kedves Zachariásom – mondta Hoffmann az íróasztalhoz vezetve barátját –, nesze, itt az ötszáz tallér, utazz.

– Hogyan! utazzam – kiáltott fel Werner –, és te?

– Oh, én már nem utazom.

– Mi az, te már nem utazol?

– Nem, legalábbis ez idő szerint nem.

– De miért, mi az oka, mi akadályoz meg abban, hogy utazz? Mi tart vissza Mannheimben?

– Íme, odanézz, odanézz! – mondta, s ujjaival rámutatott valakire, hogy oda terelje Werner figyelmét.

És csakugyan az ismeretlen fiatal leány megjelent a magas templomajtóban, imádságoskönyvét a kebléhez szorította, fejét szerényen és elgondolkodón lehajtva, akárcsak Goethe Margitja.

– Látod – suttogta Hoffmann –, látod?

– Hát hogyne látnám?

– És mit szólsz hozzá?

– Csak azt mondom, hogy nincs a világon az a nő, akiért az ember egy párizsi utat feláldozna, még ha a szép Antónia is az, az öreg Gottlieb Murrnak, a mannheimi színház új karnagyának leánya.

– Hát te ismered?

– Hogyne ismerném.

– Ismered az apját?

– A frankfurti színház karmestere volt.

– Adhatsz nekem hozzá egy ajánlólevelet?

– A legnagyobb készséggel.

– Ülj le, Zachariás és írd meg!

Zachariás asztalhoz ült, és megírta a levelet.

Franciaországba való utazása küszöbén figyelmébe ajánlotta fiatal barátját, Theodort, öreg barátjának, Gottlieb Murrnak.

Hoffmann arra alig engedett időt Zachariásnak, hogy befejezze levelét; mihelyt ez a nevét alákanyarította, elvette tőle a levelet, megcsókolta barátját és rohant ki a szobából.

– Mindegy – kiáltotta utána utoljára Zachariás Werner –, majd meglátod, hogy nincs az a nő, ha még olyan szép és kedves is, aki feledtetni tudja Párizst.

Hoffmann hallotta barátja szavait, de még annyi figyelemre sem méltatta, hogy megforduljon és csak egy tagadó vagy igenlő mozdulattal feleljen rájuk.

Ami pedig Zachariás Wernert illeti, ő zsebre dugta az ötszáz tallért, és hogy a játék ördöge újra kísértetbe ne ejtse, éppen olyan gyorsan futott a postakocsi-állomásra, mint Hoffmann a színházi karnagy háza felé.

Hoffmann bekopogtatott Gottlieb Murr mester ajtaján, Zachariás Werner pedig felszállt a strassburgi postakocsira.

IV.
Gottlieb Murr mester

A karnagy személyesen jött ajtót nyitni Hoffmann-nak.

Hoffmann soha nem látta Gottlieb mestert, mégis ráismert.

Ez az ember, akármilyen torz külsejű volt is, nem lehetett csak művész, mégpedig nagy művész.

Gottlieb Murr ötvenöt-hatvan éves öreg ember volt, a lába görbe, de azért nem sántított túlságosan furcsa lábával, mely a dugóhúzóhoz hasonlított. Nem is járt, hanem inkább ugrált, s az ugrálása olyan volt, akár a barázdabillegetőé s amint kalimpálva megelőzte vendégét, akit a kapun bebocsátott, piruettet csinált görbe lábával, ami úgy hatott, mintha fúrót nyomott volna be a földbe, s csak azután folytatta tovább az útját.

Hoffmann némán követte és közben bevéste elméjébe egyikét azoknak a fantasztikus arcképeknek, amelyekből műveiben olyan tökéletes sorozatot adott.

Az aggastyán arca csupa rajongás, de egyben csupa finomság és szellemesség volt, a bőre sárga volt, mint a pergament s vörös és fekete foltok pettyezték, akárcsak valami kottalapot. S ennek a különös arculatnak a közepén két élénk szem csillogott s amelynek éles tekintetét annál jobban ki lehetett venni, mert a szemüvegét, amelytől soha nem vált meg még álmában sem, állandóan feltolta a homlokára vagy leeresztette az orra hegyére. Csak ha hegedült s fejét felemelve

messzebbre nézett, akkor használta ezt a kis bútordarabot, amely úgy látszott, inkább fényűzési tárgy nála, mintsem szükséges szerszám.

A feje kopasz volt és állandóan kis fekete sapka födte, amely szinte elválaszthatatlan kiegészítő részévé vált személyének. Gottlieb mester éjjelnappal ezzel a sapkával jelent meg látogatói előtt. Csak éppen mikor hazulról elment, húzott a tetejébe egy kis parókát, olyan Rousseau-félét, olyanformán, hogy a sapka a koponyája és a paróka közé került. Mondani sem kell, hogy Gottlieb mester sehogy nem törődött azzal, még csak egy csöppet sem, milyen darab bársony kandikál ki hamis haja alól, amely közelebb lévén a kalapjához, mint a fejéhez, mindig a kalapot követte légi útján, valahányszor Gottlieb mester az utcán köszönt.

Hoffmann körülnézett, de nem látott senkit.

Követte tehát Gottlieb mestert oda, ahová Gottlieb mester, aki mint mondtuk, előtte járt, vezette.

Gottlieb mester egy tágas szobában állt meg, amely tele volt halomra rakott partitúrákkal és szanaszét szórt kottalapokkal; egy asztalon tíz-tizenkét díszes doboz állt, s valamennyinek olyan alakja volt, amely a zenész előtt csalhatatlanul elárulta a hegedűtokot.

Ebben a pillanatban Gottlieb mester éppen javában dolgozott, hogy előkészítse a mannheimi színház részére, ahol kísérletet akart tenni az olasz zenével, Cimarosa Matrimonio segretóját.

Egy vonó volt az övébe szúrva, akár Harlekin vesszője, a füle mellett egy lúdtoll meredt büszkén az égnek, s az ujja csupa tintafolt volt.

Ezzel a tintafoltos kézzel fogta a levelet, amelyet Hoffmann átnyújtott neki, azután egy szempillantást vetve rá s azonnal felismerve az írást, így szólt:

– Ah, Zachariás Werner, költő, költőember, de kártyás. – Azután mintha a kiválóság helyreütötte volna a fogyatkozást, hozzátette: – Kártyás, kártyás, de költő.

Azután felszakította a levelet:

– Elutazott, ugye elutazott?

– Utazik, uram, talán már ebben a pillanatban.

– Isten vezérelje – tette hozzá Gottlieb mester égre emelve szemét, mintha Isten gondjaiba akarná ajánlani a barátját. – De jól is tette, ha elutazott. Az utazás pallérozza az ifjúságot és ha magam is nem utaztam volna, nem ismerném a halhatatlan Poësiellót és az isteni Cimarosát.

– De – mondta rá Hoffmann – műveiket azért éppen úgy ismerhetné, Gottlieb mester.

– Igen, a műveiket, bizonyára; de mi az, művet ismerni csak, a művész nélkül? Az annyi, mint ismerni a lelket, a test nélkül. A mű az csak az árny, jelenés, a mű az, ami a halál után megmarad belőlünk. De látja, a test az, ami élt, soha nem fogja megérteni egészen egy ember művét, ha nem ismerte magát az embert.

Hoffmann bólintott rá a fejével.

– Igaz – mondotta –, én sem tudtam teljesen átérteni Mozartot, csak mikor már láttam a mestert.

– Igen, igen – felelte Gottlieb –, Mozartban sok jó van, de miért van benne jó, mert járt Olaszországban. A német zene, fiatalember, az emberek zenéje; de jól jegyezze meg, az olasz zene az istenek zenéje.

– De azért – vágott vissza Hoffmann mosolyogva –, Mozart mégsem Olaszországban szerezte a *Figaro házasságá*t és a *Don Juan*t, mert az egyiket Bécsben írta a császárnak, a másikat Prágában az olasz opera részére.

– Ez igaz, fiatalember, ez igaz, és örömmel látom kegyedben azt a nemzeti szellemet, amellyel Mozart védelmére kel. Hát bizonyára, ha a szegény ördög tovább él és ha még tesz egy-két utat Olaszországba, igazi mester vált volna belőle, igen nagy mester. De a *Don Juan*t, amelyről kegyed beszél, és a *Figaro házasságá*t is, amelyet ugyancsak említett, mire szerezte? Olasz librettókra, olasz szövegekre. Bologna, Róma vagy Nápoly napjának visszfénye alatt. Higgye meg nekem, fiatalember, hogy ezt a napot látnia kellett, éreznie kellett, hogy az értékét felfoghassa. Látja, én már négy éve elhagytam Olaszországot; de már maga a gondolat is melegít; nincs szükségem köpenyre, ha Olaszországra gondolok, nincs szükségem kabátra, sőt még a sapkámra sem. Az emlék új életet önt belém. Oh, bolognai zene! Oh, nápolyi nap! Oh…

És az öreg ember arca egy pillanatra valami földöntúli boldogságot sugárzott és mintha egész teste véghetetlen gyönyörűségben reszketett volna, mintha a déli nap zuhatagai elöntve a fejét, lecsurogtak volna tar homlokáról a vállára és válláról végig az egész testére.

Hoffmann vigyázott rá, hogy ki ne zavarja elragadtatásából, hanem inkább felhasználta a pillanatot, hogy körülnézzen, mert azt remélte, hogy mégiscsak láthatja majd Antóniát. De az ajtók zárva voltak és semmi nesz nem hallatszott ezek mögött az ajtók mögött, semmi nesz, amely élő ember jelenlétét sejtette volna.

Vissza kellett hát térnie Gottlieb mesterhez, akinek elragadtatása lassan-lassan lohadni kezdett s végül is szinte dideregve tért vissza a valóságba.

– Brr, fiatalember – mondotta –, hát mi járatban is van?

Hoffmann megremegett.

– Már mondtam, Gottlieb mester, hogy Zachariás Werner barátomtól jöttem, aki sokat beszélt nekem a kegyed jóindulatáról a fiatalemberekkel szemben, és mivel zenész vagyok…

– Úgy, fiatalember, maga zenész?

Gottlieb mester fölegyenesedett, fölkapta a fejét és a szemüvegén át, melyet pillanatnyilag az orra hegyére illesztett, szemügyre vette Hoffmannt.

– Igen, igen – folytatta –, zenész-fej, zenész-homlok, zenész-fej; és mi maga barátom, zeneszerző vagy csak előadó?

– Mind a kettő, Gottlieb mester.

– Mind a kettő! – szólt Gottlieb mester. – Mind a kettő! Milyen bátrak ezek a fiatalemberek, semmi kétség nem bántja őket. Egy egész emberélet, nem, két-három emberélet kellene hozzá, hogy valaki csak egyik vagy a másik legyen! Nekik pedig az egyik nem is elég.

Megfordult maga körül, két kezét az égre emelve, és olyan volt, mintha a padlóba akarta volna fúrni jobb lába dugóhúzóját.

Majd mikor a piruettet befejezte, megállt Hoffmann előtt.

– Lássuk hát fiatal dicsekvő – mondta –, mit mutathatsz fel mint zeneszerző.

– Hát szonátákat, egyházi énekeket, kvintetteket.

– Szonátákat, Sebastian Bach után, szent énekeket Pergolese után és kvintetteket Haydn után, oh fiatalság, fiatalság!

Azután a mélységes szánalom érzésével folytatta:

– És mint instrumentista melyik hangszeren játszol?

– Csaknem valamennyin, a rebekától a clavecinig, s a viola d'amourtól a theorbáig, de az a hangszer, amellyel különösen foglalkoztam, a hegedű.

– Hát csakugyan – mondta Gottlieb mester gúnyos arckifejezéssel –, csakugyan rendkívül megtisztelted a hegedűt. Hitemre, nagyon boldog lehet szegény hegedű. De te szerencsétlen – tette hozzá, miközben, hogy gyorsabban járjon, fél lábon ugrálva közeledett Hoffmann felé –, tudod te, mi az a hegedű? A hegedű – és Gottlieb mester ide-oda himbálta torz testét már említett fél lábán, miközben a másikat felhúzta, mint a gém –, a hegedű, hisz az a legnehezebb az összes hangszerek közt. A hegedűt a Sátán maga találta ki, hogy kárhozatba döntse az embereket, akkor, midőn már minden találmánya csütörtököt mondott. A hegedűvel több lelket sodort vesztébe a Sátán, mint a hét fő bűnnel együttvéve. Nincs is más, csak a halhatatlan Tartini, Tartini, mesterem és hősöm, az én Istenem,

nincs más, csak ő, az egyetlen, aki tökéletességre vitte a hegedűben, de csak ő volna a megmondhatója, mibe került neki ezen a világon és a másikon, hogy egy álló éjszakán át játszott a Sátán hegedűjén és a vonóját meg is tartotta magának. Oh, a hegedű, tudod te szerencsétlen szentségtörő, hogy ez a hangszer csaknem nyomorúságos egyszerűsége alatt a harmóniák legkimeríthetetlenebb kincseit rejtegeti, amelyeknek segítségével az ember az istenek kelyhéből ihat? Tanulmányoztad ezt a fát, ezeket a húrokat, ezt a vonót, ezt a lószőrt, főképpen ezt a lószőrt? Reméled, hogy össze tudod fogni, össze tudod gyűjteni, meg tudod fékezni ujjaid alatt azt a csodálatos mindenséget, amely két század óta ellenáll a legnagyobb tudású zenének, minden erőfeszítésnek, amely panaszosan sír, nyög, kesereg az ujjaik alatt s amely nem énekelt soha csak mesteremnek, a halhatatlan Tartininak bűbájos kezében? Meggondoltad-e, amikor először vettél hegedűt a kezedbe, hogy mit csinálsz, fiatalember? De nem te vagy az első – folytatta Gottlieb mester mély sóhajjal, mely lelke legmélyéről tört elő – és nem te leszel az utolsó, akit a hegedű döntött vesztébe, a hegedű, az örök kísértő, mások is hittek rajtad kívül a hivatásukban és életük beleveszett a csalódásokba, te csak szaporítani fogod azoknak a szerencsétleneknek a számát, pedig nagyon sokan vannak máris és teljesen haszontalanok a társadalomra és elviselhetetlenek embertársaiknak.

Majd hirtelen és minden átmenet nélkül felkapott egy hegedűt és egy vonót, mint valami vívómester két tőrt és átnyújtotta Hoffmann-nak:

– Nos – mondta bizalmatlan arccal –, játsszál nekem valamit; lássuk csak, játsszál és én megmondom, hol tartasz, és ha még van rá mód, hogy visszarántsalak a szakadék széléről, visszarántalak, mint ahogy a szegény Zachariás Wernert is visszarántottam. Ő is hegedült; dühvel, eszeveszetten játszott. Csodákról álmodott, de én idejekorán felnyitottam az értelmét. Darabokra törte a hegedűjét és a tűzre vetette. Azután egy bőgőt adtam a kezébe és ez aztán valahogy megnyugtatta. A bőgőn volt bőven hely hosszú, sovány ujjainak. Kezdetben óránként tíz mérföldet is megtett velük és most, hát most már elég tűrhetően játszik a bőgőn, hogy a nagybátyja nevenapján muzsikálhasson, de eddig legfeljebb az ördög nevenapján zendíthetett volna rá. Rajta hát, fiatalember, itt a hegedű, mutasd meg, mit tudsz rajta.

Hoffmann fogta a hegedűt és megvizsgálta.

– Igen, igen – mondta Gottlieb mester –, nézed, ki csinálta, mint az ínyenc, aki előbb kóstolgatja a bort, amelyből inni akar. Pendítsd meg egy húrját, csak egyet, és ha a füled nem súgja meg a nevét annak, aki csinálta, nem vagy méltó rá, hogy megérintsed.

Hoffmann megpendített egy húrt, amely hosszan, enyészőn remegő hangot adott.

– Antonio Stradivarius volna?

– Na, eddig nem rossz, melyik korszakából való Stradivarius életének? Lássuk csak, a mester igen sok hegedűt készített 1698 és 1728 között.

– Ah, ami ezt illeti – felelte Hoffmann –, bevallom, hogy ezen a téren járatlan vagyok s azt hiszem, lehetetlen…

– Lehetetlen, istenkáromló, lehetetlen, ez éppen annyi, mintha azt mondanád nekem, te szerencsétlen, hogy lehetetlen megismerni a bor korát, ha megkóstolja az ember. Ide hallgass hát, olyan igaz, mint ahogy ma 1793. május 10-e van, hogy ez a hegedű az alatt az utazás alatt készült, melyet a halhatatlan Antonio 1705-ben tett Cremonából Mantuába, ahol műhelyét első tanítványára hagyta. Látod, azt is készséggel megmondom neked, hogy ez a Stradivarius legfeljebb csak harmadrendű, de nagyon félek, így is túl jó egy olyan szegény iskolásgyerek kezébe, mint te vagy. Na, kezdd már.

Hoffmann állához szorította a hegedűt, de a szíve hevesen dobogott, mikor elkezdte játszani a Don Juan *La ci darem'la mano* tételének változatait.

Gottlieb mester ott állt Hoffmann mellett, s a fejével, a lábahegyével és torz lábával egyszerre verte az ütemet. Mennél tovább játszott Hoffmann, annál jobban felélénkült az arca, a szeme csillogott, a felső fogsora beleharapott az alsó ajkába s így lelapított ajkának két szélén előbújt két fog, amelyet az ajaknak rendes helyzetében takarnia kellett, amelyek azonban ebben a pillanatban úgy meredtek elő, mint a vadkan agyarai. Végül egy allegro, amely fölött Hoffmann elég könnyedén diadalmaskodott, egy fejbólintást eredményezett számára Gottlieb mestertől, amely fejbólintás erősen hasonlított a helyesléshez.

Hoffmann egy átmenettel végezte, amit ragyogónak hitt, de biz az távolról sem elégítette ki az öreg zenészt, aki csúnyán elfintorította az arcát hallatára.

Azonban lassan-lassan elsimultak az arcán a ráncok és megveregetve a fiatalember vállát, így szólt:

– Na, na, kevésbé rossz, mint hittem, ha majd elfelejted mindazt, amit tanultál, ha nem csinálod ezeket a divatos futamokat, ha takarékosabban bánsz a vonód ugráltatásával és ezekkel a rikoltó átmenetekkel, még lehet belőled valami.

Ez a dicséret egy olyan nehéz embertől, mint az öreg zenész, egész elragadta Hoffmannt. Azután arról sem feledkezett meg, bármennyire nyakig úszott is a zene óceánjában, hogy Gottlieb mester Antónia apja.

Azért röptében elkapta a szavakat, melyeket az öreg szája elejtett.

– És ki venné magára a gondját – kérdezte –, hogy faragjon belőlem valamit, talán kegyelmed, Gottlieb mester?

– Miért ne, fiatalember, miért ne? Ha hallgatna az öreg Gottlieb szavára.

– Hallgatni fogok, mester, mindenben követni fogom a tanácsát.

– Oh – dörmögte az öreg mélabúsan, mert a tekintetével visszatévedt a múltba, mert az emlékezete végigszántott a befutott éveken –, ismertem én nem egy virtuózt. Ismertem Corellit, igaz, hogy csak a hagyományokból; ő nyitotta meg az utat, ő egyengette az ösvényt; vagy úgy kell játszani, mint Tartini, vagy egyáltalán le kell mondani róla. Ő volt az első, aki rájött, hogy a hegedű, ha nem is Isten, de legalább templom, amelyből Isten léphet ki. Utána jött Pugnani, tűrhető, értelmes hegedűs, de lágy, nagyon lágy, főképp bizonyos appoggiamentókban, azután ott van Germanini, csupa erő a

játéka, de ötletszerű, nincsenek benne átmenetek, egyszer egyenesen Párizsba utaztam csak azért; hogy láthassam, mint ahogy te is Párizsba akarsz menni, hogy az Operát láthasd; mániákus az, barátom, alvajáró, barátom, olyan ember, aki álmában hadonáz, elég jól érti a *tempo rubató*t, a végzetes *tempo rubató*t, amelybe több zenész belepusztult, mint a himlőbe, a sárgalázba és a pestisbe együttvéve. Én azután eljátszottam neki a szonátáimat, halhatatlan mesterem, Tartini előírása szerint, s ekkor beismerte tévedését. Szerencsétlenségére nyakig ült már a maga módszerében. Hetvenegy éves volt már szegény fiú. Negyven évvel előbb még megmenthettem volna, mint Giardinit; azt még idejében a kezembe kaptam, csakhogy az meg vesztére javíthatatlan volt, az ördög maga bújt be a bal kezébe és ez a keze ment, ment, ment, de olyan iramban, hogy a jobb nem tudta követni; olyan hóbortos futamokat, olyan szeszélyes ugrásokat és átmeneteket csinált, hogy eljáratta volna a kalamajkát egy kövér hollandussal. Egyszer azután, mikor Jonelli jelenésében rontott el egy fölséges darabot, a jó Jonelli, aki a világ legderekabb embere volt, olyan akkurátus pofont adott neki, hogy Giardininak egy hónapig dagadt volt a képe, Jonellinek pedig három hétre kificamodott a keze. Bolond az, mint Lulli, igazi bolond, kótyagos kötéltáncos, aki veszedelmes bakugrásokat csinál, ekvilibrista, akinek nincs egyensúlyozó botja, pedig bátran egyensúlyozóbotot adhatnának a kezébe vonó helyett. Hej, hej, hej – jajgatott fájdalmasan az aggastyán –, mély kétségbeeséssel mondom ezt, de Nardinival és velem kihal a hegedűjáték gyönyörű művészete, az a művészet, amellyel mindnyájunk mestere,

Orpheus magához csalogatta az állatokat, megindította a szíveket és városokat épített fel. De mi ahelyett, hogy építenénk, mint az isteni hegedű, rombolunk, mint a kárhozat harsonája. Ha a franciák betörnek valaha Németországba, egyebet se kell tenniök, hogy ledöntsék Philipsburg falait, amelyeket annyiszor ostromoltak, csak hangversenyt kell rendezniük a kapuk előtt négy hegedűssel, akit jól ismerek.

Az aggastyán mély lélegzetet vett és szelídebb hangon tette hozzá:

– Tudom jól, hogy ott van Viotte, egyik tanítványom, ez a gyerek csupa rátermettség, de türelmetlen, rendszertelen, semmit se ad a szabályokra. Ami pedig Giarnovickit illeti, az unalmas és tudatlan, s az első dolog, amit az öreg Lisbethnek meghagytam, az volt, hogy ha egyszer meghallaná, hogy valaki ezt a nevet ejti ki a kapum előtt, lélekszakadva fusson a kaput bezárni.

Harminc éve, hogy Lisbeth nálam van és mégis azt mondom magának, fiatalember, hogy elcsapom Lisbethet, ha bebocsátja hozzám Giarnovickit, egy szarmata, egy vels, aki megengedte magának, hogy rosszat beszéljen halhatatlan mesteremről, Tartiniról. Oh, annak, aki elhozná nekem Giarnovicki fejét, ígérem, annyi leckét, annyi tanácsot adnék, amennyit csak akarna. Ami pedig téged illet, fiam – folytatta az aggastyán, Hoffmannra visszatérve –, mi téged illet, nem vagy éppen erős, de Rode és Kreutzer, az én két tanítványom sem volt erősebb, mint te; ami téged illet, már mondtam, azzal, hogy Gottlieb mestert fölkerested, hogy Gottlieb mesterhez fordultál, hogy olyan emberrel ajánltattad neki magad, aki

ismeri és nagyrabecsüli őt, azzal a bolond Zachariás Wernerrel, mind azt bizonyítod, hogy igazi művészszív dobog a kebledben. És most, fiatalember, nem egy Stradivariust adok a kezedbe, nem, ez még csak nem is Gramulio, az a régi mester, akit a halhatatlan Tartini olyan nagyra becsült, hogy soha nem játszott máson, csak Gramulion, nem, hanem egy Antonio Amatin, valamennyi hegedű dédapján, ősén és legelső ágán, a legeslegrégibb hegedűn, amelyet valaha csináltak, ezen a pompás hangszeren, mely lányom hozománya lett, ezen akarlak hallani. Látod, ez Ulysses íja, aki meg tudja feszíteni Ulysses íját, az méltó Penelope kezére.

És ekkor az aggastyán kinyitotta a sűrű aranypaszomántos bársonytokot és kivett belőle egy hegedűt, amilyen hegedű, úgy látszik, soha nem volt a világon, s amilyent talán csak Hoffmann látott emlékezete szerint nagybátyáinak és nagynénéinek fantasztikus hangversenyein.

Az öreg azután ráhajolt a tiszteletre méltó hangszerre és e szavakkal nyújtotta át Hoffmann-nak:

– Fogd és próbálj nem nagyon méltatlan lenni hozzá.

Hoffmann meghajolt, tisztelettel átvette a hangszert és elkezdte Sebastien Bachnak egy régi etűdjét.

– Bach, Bach – dörmögte Gottlieb mester –, orgonán még megjárja, de nem való hegedűre. Különben mindegy.

Az első hangra, melyet Hoffmann a hangszerből kicsalt, megremegett, mert ő, a kitűnő zenész, megértette, a harmóniáknak milyen kincsesbányája került a kezébe.

A vonó olyan volt, mint valami ív, annyira meghajolt, és lehetővé tette a zenésznek, hogy egyszerre átfogja vele mind a

négy húrt és a húrok közül a negyedik olyan égi csengésű hangokat zendített, hogy Hoffmann sohasem gondolta volna, hogy emberi kéz alatt ilyen isteni hangok keljenek.

Közben az aggastyán ott állt mögötte, fejét hátravetve s a szemeit hunyorgatva és bátorításul csak ezt mondogatta:

– Nem rossz, nem rossz, fiatalember; a jobb kéz, a jobb kéz, a bal kéz csak a mozgás, a lelket a jobb kéz adja. Rajta, lelket bele, lelket, lelket.

Hoffmann jól érezte, hogy az öreg Gottliebnek igaza van és megértette, hogy amint az öreg az első próbánál mondta, el kell felejtenie mindazt, amit eddig tanult. Észrevétlen, de kitartó átmenettel fortissimóba csapott át a pianissimóból, selymes simogatásból a fenyegető harsogásba, a villanásokból a mennydörgésbe és elveszett a harmóniák zuhatagában, amelyet mint felhőt és mint morajló vízesést, hullatott alá, folyékony gyöngyszemekben, záporzó porban és egészen az új helyzet befolyása alatt állott olyan állapotban, amely az elragadtatással volt határos, amikor a bal keze hirtelen megbicsaklott a húrokon, a vonó meghalt a jobb kezében, a hegedű kicsúszott az álla alól s a szeme lángolón meredt előre.

Az ajtó kinyílt és a tükörben, amely előtt Hoffmann játszott, Antóniát látta megjelenni, mint valami árnyat, melyet az égi hangzatok idéztek föl, a szép Antóniát, nyitott hajjal, lihegő kebellel és nedves szemmel.

Hoffmann felsikoltott örömében és az öreg Gottliebnek csak annyi ideje volt, hogy megkapja a drága Amatit, amely kicsúszott a fiatal zenész kezéből.

V.
Antónia

Antónia még ezerszer szebben jelent meg Hoffmann előtt, abban a pillanatban, mikor kinyílt az ajtó és átlépte a küszöböt, mint mikor a templom lépcsőjén lejönni látta.

Mert a tükörben, mely a fiatal lány képét visszasugározta, és amely Hoffmanntól csak kétlépésnyire volt, egy szempillantás alatt részletezni tudott minden szépséget, mely a távolban kikerülte a figyelmét.

Antónia alig volt tizenhét éves, középtermetű, inkább magas, mint alacsony, karcsú anélkül, hogy sovány lett volna, hajlékony, de csöppet sem gyönge, a szárán ringatódzó liliomhoz vagy a szélben hajladozó pálmához kell őt hasonlítanunk, hogy kellőképpen érzékeltessük az olasz morbidezzát, a nyelv egyetlen szavát, amely legalább megközelítőleg kifejezi a kellemes bágyadtságnak azt az állapotát, melyet látása keltett. Anyja, akárcsak Júlia, a veronai tavasz egyik legszebb virága volt, és Antóniában megtalálta az ember nem elmosódva, hanem szembeszökő módon, és éppen ez volt a fiatal lány legfőbb bája – minden szépségét annak a két fajnak, mely a szépség pálmájáért küzd. Így az északi nők bőrének finomsága mellett megvolt nála a déli nők bőrének bágyadt tompasága, szőke haja, amely sűrű és mégis könnyed volt s a legkisebb szélre úgy lebegett, mint valami aranypára, csodálatos árnyat vetett szemének és szemöldökének sötét

bársonyára. Azután, ami legcsodálatosabb volt, hangjában két nyelv keverékének harmonikus zengzete érződött. Így mikor Antónia németül beszélt, a szép nyelv lágysága, melyben mint Dante mondta, csak úgy cseng a sok si, enyhítette a germán kiejtés keménységét, mikor pedig olaszul beszélt, Metastasio* és Goldoni* kissé túl lágy nyelve erőteljesebb lendületet vett, amely Schiller és Goethe nyelvének hatalmas zengését kölcsönözte neki.

De nemcsak a külsőségeken lehetett észrevenni ezt a keveredést, Antónia erkölcsileg csodálatos és ritka típusa volt mindannak az ellentétes költőiségnek, mely az olasz napsütésből és a német ködösségből fakadhat. Az ember azt mondhatta volna, hogy múzsa és tündér egy személyben, a ballada Loreleya* és a Divina Comedia Beatricéje*.

Mert Antónia, a művészet élő megtestesülése, nagy művésznő lánya volt. Anyjának, aki otthonos volt az olasz zenében, egy napon az életébe került a német zene. Véletlenül a kezébe akadt Gluck *Alcesté*jének partitúrája és erre rábírta férjét, Gottlieb mestert, hogy fordíttassa le neki a költeményt olaszra és mikor a fordítás elkészült, elment Bécsbe, hogy ott elénekelje; de vagy túlbecsülte erőit, vagy pedig érzelmességének nagy fokával nem volt tisztában a kitűnő énekesnő, elég az hozzá, hogy az opera harmadik előadásán, amelynek igen nagy sikere volt, *Alceste* csodálatos szólójánál:

Styx istenségei, halálthozó hatalmak,
Nem fogom kérni a sötét irgalmatokat,
Ha jó férjet viszek bús árnyából e partnak
Helyette nektek itt egy hű hitvest hagyok.

Mikor a művésznő a dé-hez jutott, amelyet tele tüdővel énekelt, egyszerre csak elsápadt, megtántorodott és elájult, megpattant valami ebben a nemes kebelben; az áldozatot a valóságban is meghozta az alvilági isteneknek, Theresa halott volt.

A szegény Gottlieb mester a zenekart vezényelte; a karmesteri székből látta, hogy elsápad, megtántorodik és összeesik az, akit mindennél jobban szeretett a világon, mi több, hallotta azt is, hogy a mellében megpattant az az idegszál, melyen az élete függött, s a szerencsétlen ember retteneteset sikoltott, s ez a sikoly egybeolvadt a művésznő utolsó sóhajával.

Talán innen eredt Gottlieb mester gyűlölete a német zeneszerzők iránt, mert Gluck lovag volt, aki ha ártatlanul is, de megölte Theresáját; de azért nem kívánta a halálát Gluck lovagnak, azért a mélységes fájdalomért, amit érzett s amely csak akkor enyhült lassan-lassan, mikor a növekvő Antóniát vette körül mindazzal a szeretettel, amelyet anyja iránt érzett.

Most, tizenhét éves korában, a fiatal lány már teljesen betöltötte helyét az aggastyánnál, Gottlieb mester csak Antóniának élt, minden szíve dobbanása Antóniáé volt. Soha Antónia halálának gondolata eszébe nem jutott, vagy ha jutott volna is, nem nyugtalanította nagyon, tekintve, hogy az a gondolat igazán soha nem fordult meg a fejében, hogy Antóniát túlélhetné.

Nem kevésbé elragadtatott érzelmek vettek erőt Hoffmannon is – bár ezek az érzelmek egészen más értelemben

lehettek tiszták – midőn Antóniát szobájának ajtajában, a küszöbön megpillantotta.

A fiatal lány lassan közeledett; két könnycsepp csillogott a szempilláján; három lépést tett Hoffmann felé és kezet nyújtott neki.

Azután a legtisztább barátság hangján, mintha legalábbis tíz éve ismerte volna a fiatalembert, így szólt hozzá:

– Jó napot, bátyám.

Gottlieb mester attól a pillanattól kezdve, hogy leánya megjelent, némán és mozdulatlanul állt ott; lelke mint mindig, elhagyta testét és ott röpködött leánya körül, s a fülébe duruzsolta Antóniának a szeretetnek és boldogságnak minden dalát, amit csak az apai szív énekelhet, ha forrón szeretett leányát megpillantja.

Kedves Antonio Amatiját és letette az asztalra és összekulcsolva két kezét, mint a Szent Szűz előtt tette volna, úgy nézte, hogy közeledik a gyermeke.

Ami Hoffmannt illeti, ő azt sem tudta, ébren van-e vagy álmodik, s hogy nő-e az, aki feléje közeledik, vagy egy földre szállott angyal.

Azért csaknem hátrálni kezdett, mikor látta, hogy Antónia feléje tart és kezet nyújtva neki, bátyjának szólítja.

– Kegyed a húgom! – mondta fuldokló hangon.

– Igen – felelte Antónia –, nem a vér fűzi az igazi családi kötelékeket, hanem a lélek. Valamennyi virág testvér az illat révén és valamennyi művész testvér a művészetben. Én soha nem láttam kegyedet, ez igaz, de azért ismerem. A vonója épp most mondta el nekem az életét. Kegyed költő, s egy kissé

bolond, szegény barátom. Bizony ez az az égő szikra, melyet Isten fejünkbe vagy keblünkbe rejt s amely vagy az agyunkat égeti, vagy a szívünket emészti el.

Azután Gottlieb mesterhez fordult:

– Jó napot, apám – mondta neki –, miért nem csókoltad még meg *Antóniát?* Ah, most már értem, *Il Matrimonio segreto, a Stabat mater,* Cimarosa, Pergolese, Perpora! Mit jelent Antónia ezek mellett a nagy szellemek mellett; szegény kis gyermek, aki szereti kegyelmedet, akit azonban kegyelmed elfelejt értük.

– Én, elfelejtenélek téged! – kiáltott fel Gottlieb mester. – A vén Murr elfelejtené Antóniát! Az apa megfeledkeznék gyermekéről! Miért? Néhány hitvány kottáért, néhány rondóért és gavottért, fekete és fehér pontokért, D-durokért és B-molokért. Ide nézz csak, hogy felejtelek el.

Azzal meglepő fürgeséggel fordult egyet torz lábán s a másik lábával, s a két kezével szanaszét röpítette a *Matrimonio segreto* zenekari letétjének részeit, amelyek már rendezve voltak, hogy szétossza a zenekar tagjai között.

– Apám, apám – kiáltotta Antónia.

– Tüzet, tüzet – kiáltozta Gottlieb mester –, tüzet, hogy elégessem ezt a sok lomot, tüzet, hogy elégessem Pergolesét, tüzet, hogy elégessem Cimarosát, tüzet, hogy elégessem Paësielót, tüzet, hogy elégessem a Stradivariusaimat, a Gramuliómat, tüzet, hogy elégessem az Antonio Amatimat! Leányom, Antóniám, hát nem azt mondtad, hogy jobban szeretem a húrokat, a fát, a papirost, mint a testemet és a véremet? Tüzet, tüzet, tüzet!

És az aggastyán úgy hadonászott, mint valami őrült és úgy ugrált fél lábon, mint a sánta ördög, s a két karja úgy járt, akár a szélmalom.

Antónia a kielégült gyermeki büszkeség szelíd mosolyával nézte az aggastyán toporzékolását. Ő, aki soha nem volt senki mással kacér, csak az apjával, jól tudta, hogy mindenható az aggastyán fölött, hogy apja szíve az a birodalom, amelyben ő mint korlátlan hatalmú fejedelem uralkodik. Azért a leghevesebb lendület kellős közepén megállította az öreget, magához ölelte és szelíden homlokon csókolta.

Az öreg fölsikoltott örömében, karjába szorította leányát, felkapta, mint valami kis madarat, s csak akkor tette le, mikor már vagy háromszor-négyszer megfordult vele a levegőben, egy nagy pamlagra, ahol ringatni kezdte, mint az anya csecsemőjét szokta.

Hoffmann először rémülten nézett Gottlieb mesterre; mikor látta, hogy a partitúrát szerteszét dobálja, mikor látta, hogy a leányát karjába kapja, azt hitte, dühöngő őrület tört ki rajta. De Antónia békés mosolya teljesen megnyugtatta; azért tiszteletteljesen összeszedte a szerteszórt kottalapokat s visszarakta az asztalra, a kottatartókra, de közben folyton odasandított fél szemmel arra a különös csoportra, melyben az aggastyán maga is költői volt.

És egyszerre csak valami lágy, kecses, légies szállt a levegőben, valami langyos pára, vagy dallam, vagy még annál is istenibb; Antónia hangja volt, amely művészi szeszélyével vágott neki Stradella csodálatos szerzeményének, amely szerzőjének életét mentette meg, a *Pieta Signoré*-nak.

Ennek az angyali hangnak első rezdülésére Hoffmann-nak szinte gyökeret vert a lába, míg az öreg Gottlieb gyöngéden fölemelte a leányát térdéről, s úgy fekvő helyzetben, ahogy volt, a pamlagra tette, azután odaszaladt kedves Amatijához és összehangolva a kíséretet az énekkel, maga is játékba kezdett, vonójával aláfestve Antónia énekét s olyan gyöngéden karolva át, mint az angyal a lelket, melyet égbe visz.

Antónia hangja csengő szoprán volt, éspedig olyan nagy terjedelmű, amilyen terjedelmet csak az isteni tékozlás adhat, nem is női hangnak, hanem angyalhangnak. Antónia hangja öt és fél oktávot ért át; éppen olyan könnyedséggel énekelte ki a magas C-t, ezt az isteni hangot, amely mintha csak a mennyei hangversenyek kiváltsága volna, mint az ötödik oktáv mély C-jét. Hoffmann soha életében nem hallott még bársonyosabbat, mint az ének első négy üteme, amelyet Antónia kíséret nélkül énekelt: *Pieta, Signore, di me dolente.* A szenvedő léleknek ez a sóvárgása Isten után, ez az égő imádság az Úrhoz, hogy könyörüljön a panaszosan zokogó szenvedésen, az istenfélelemnek valami olyan túlvilági érzésévé magasztosult Antónia szájában, amely félig-meddig már a rémületbe csapott. Ami pedig a kíséretet illeti, amely hogy úgy mondjuk, karjaiba vette őket és *pianissimo,* mint halk visszhang ismételte a panaszt, a kíséret mindenben méltó volt a hanghoz, és mint az, csupa zokogás és mély fájdalom. Ez a kíséret nem olaszul, nem németül, nem franciául, hanem a zene egyetemes nyelvén mondta el:

Irgalmazz, Uram, irgalmazz nekem, szerencsétlennek, és ha imám elér hozzád, enyhüljön szigorod, s kevésbé keményen és kegyelmesebben fordítsd felém tekinteted.

De azért, miközben követte és olykor egészen beburkolta a hangot, minden szabadságát meghagyta ez a kíséret, nem vetett gátat szárnyalásának, csak simogatás volt, nem szorongató ölelés, támasz és nem korlát, és mikor az első sforzandónál, mikor az első D-nél és a két F-nél a hang föllendült, mintha égbe próbálna szállni, a kíséret, mintha csak attól félt volna, hogy mint földi dolog, terhére lesz, szinte a hit szárnyaira hagyta és a feloldott É-nél kezdte ismét támogatni, azaz a *diminuendó*nál, vagyis akkor, midőn az erőfeszítéstől fáradtan, mintegy kimerülve, önmagába roskadt a hang és térdre hullt, akár Canova térdeplő Madonnája, akinél minden, a test és a lélek, csüggedten görnyed össze a rettenetes kétség súlya alatt, vajon lesz-e a Teremtő irgalma elég nagy, hogy elfeledje a teremtmény bűneit.

Majd midőn reszkető hangon így folytatja: *Ne engedd soha, hogy elkárhozzam és az örök tűzre vessen haragod, ó nagy Isten!* – akkor a kíséret megkockáztatta, hogy egészen beleolvadjon az énekbe, amely az örök lángok láttára remegve esedezett az Úrhoz, hogy távoztassa el tőle a kárhozatot. A kíséret most szintén könyörgött, esedezett, nyögött, felment az énekkel egészen az F-ig, azután leszállt vele C-ig, mindenütt mellette volt gyöngeségében, támogatta rémületében, majd míg a hang lihegve és erőtlenül elhalt Antónia keblének mélyén, a kíséret maga folytatta az elcsendesült hang után, mint ahogy az

elröppent és más égi útját járó lélek után, tovább itt susognak és duruzsolnak az élők panaszos imái.

És ekkor Gottlieb mester hegedűjének könyörgésébe valami soha nem hallott, lágy és egyben hatalmas, csaknem égi harmónia kezdett vegyülni. Antónia felkönyökölt, Gottlieb mester félig odafordult, és vonója röptében megállt a zengő húrok fölött. Hoffmann, aki eleinte megzavarodva, mámorosan, csaknem önkívületben hallgatta az éneket, rájött, hogy ennek a léleknek egy kis reményt kell nyújtani, hogy föllendülhessen, hogy megtörik, ha valami isteni sugár nem mutatja meg neki az eget, azért hirtelen odaugrott az orgonához és tíz ujját rányomta a süppedő billentyűkre és az orgona egy mély sóhaj után lágyan beleszőtte hangját Gottlieb mester hegedűjébe és Antónia énekébe.

És ekkor csodálatos volt a visszatérés a *Pieta Signore* motívumra, a reménynek ettől a lelkendező hangjától kísérve, ahelyett, hogy mint az első részben, a rémület szegődött volna mellé, és mikor lelkében és imájában hittel tele, Antónia hangjának egész ércességével vágta ki a *volgi* F-jét, titokzatos remegés járta át a vén Gottlieb ereit és az elragadtatás kiáltása szaladt ki Hoffmann száján, aki egészen elnyomva az Antonio Amati hangját, a hangok zuhatagával, mely orgonájából zúgott alá, tovább folytatta a dallamot, mikor már Antónia éneke elhalt és most, mintha már nem egy angyal, hanem valami vad orkán szárnyain vitte volna ennek a léleknek végső sóhaját, a mindenható és végtelen irgalmú Úr lábához.

Azután egy pillanatra csönd támadt, mind a hárman egymásra néztek és kezük testvéri szorítással fonódott egybe, mint ahogy lelkűk is összesimult a közös harmóniában.

És ettől a perctől fogva nemcsak Antónia szólította már Hoffmannt bátyjának, hanem a vén Gottlieb Murr is fiának nevezte Hoffmannt.

VI.
Az eskü

Az olvasó talán azt kérdi magától, vagy tőlünk kérdi, hogy lehet az, hogy ha Antónia anyja éneklés közben halt meg, Gottlieb Murr mégis megengedte leányának, azaz lelke jobbik felének, hogy ugyanannak a veszedelemnek tegye ki magát, amelybe anyja is belepusztult.

Úgy is volt, hogy a szegény apa, midőn először hallotta, hogy Antónia énekelni próbál, úgy reszketett, mint a levél, amely mellett madár dalol. De Antónia igazi énekes madárka volt, és a vén zenész csakhamar észrevette, hogy az ének az ő természetes nyelve. És az Úr is, mikor olyan nagy terjedelmű hangot adott neki, amelyhez fogható talán a világon sem volt, nem azt akarta-e ezzel jelezni, hogy e tekintetben Gottlieb mesternek egyáltalán nincs mitől félnie és csakugyan, midőn az éneklésnek ehhez a természetes adományához a zenei képzés is hozzájárult, midőn a fiatal lányt az énektanulás legtúlzottabb nehézségei elé állították és ő azokat nyomban a legcsodálatosabb könnyedséggel, egy arcfintorítás nélkül, minden erőlködés nélkül, egy szemhunyorítás nélkül győzte le, s még csak egy inacska sem feszült meg a nyakában, Gottlieb mester megértette, hogy a hangszer tökéletes, és mivel Antónia, ha a legmagasabb hangok számára letett darabokat énekelte is, soha nem merítette ki teljesen képességeit, meg volt győződve arról, hogy nem jár semmi veszedelemmel, ha

megengedi, hogy a kedves fülemüle szabadon kövesse hivatásának ösztönét.

Csak arról feledkezett meg Gottlieb mester, hogy nem egyedül a zene húrja ver visszhangot a fiatal lányok szívében és hogy van még egy másik gyöngéd, másik remegő és másként halált hozó húr is: és ez a szerelem.

Ez ébredt fel a szegény gyermekben Hoffmann vonójának hangjára; hímzése fölé hajolva szobájában, mely szomszédos volt azzal, ahol a fiatalember és az aggastyán tartózkodott, felkapta a fejét az első rezdülésre, mely a levegőben megcsendült. Hallgatódzott; azután lassan-lassan különös érzés járta át a lelkét s keringett ismeretlen borzongással ereiben. Ekkor lassan fölállt, fél kezével székére támaszkodva, míg a másik földre ejtette széttárt ujjai közül a hímzést. Egy percig mozdulatlanul állt ott, azután csöndesen megindult az ajtó felé és mint már mondtuk, akár csak az anyagi lét béklyóiból szabadult árny, mint költői látomás, megjelent Gottlieb Murr mester dolgozószobájának ajtajában.

Már láttuk, hogy forrasztotta eggyé a zene izzó kohójában ezt a három lelket s hogy lett a hangverseny végén Hoffmann a ház meghitt barátjává.

Ez volt az az idő, mikor az öreg Gottlieb asztalhoz szokott ülni. Meghívta Hoffmannt is, hogy vacsorázzon vele, s ezt a meghívást Hoffmann éppen olyan szívesen fogadta, mint amilyen szívélyesen történt.

Ekkor az isteni énekek szép és költő szüze egy pillanatra jó háziasszonnyá változott át. Antónia úgy töltötte a teát, mint Clarisse Harlowe és úgy kente a vajas kenyeret, mint Charlotte

s végül maga is asztalhoz ült és olyan jóízűen evett, mint egy közönséges halandó.

A németeknél más értelme van a költészetnek, mint nálunk. A mi nagyvilági viselkedésről táplált felfogásunkban a nő, aki eszik és iszik, elveszti költőiségét. Ha egy csinos, fiatal nő asztalhoz ül, az csak azért van, hogy emelje az étkezés fényét, pohár is csak azért van előtte, hogy a kesztyűjét beledugja, ha ugyan egyáltalában lehúzza a kesztyűjét, tányért pedig csak azért tesznek elé, hogy esetleg az étkezés végén lecsipegessen egy fürt szőlőt, mert odáig mégis elmegy ez az anyagtalan teremtés, hogy néha elszopogassa a legaranylóbb szőlőszemeket, mint ahogy a méh a virágkehelyben lakmározik.

Azután a fogadtatás után, amelyben Hoffmann Gottlieb mesternél részesült, egész természetes, hogy másnap megint elment oda, sőt elment harmadnap és a következő napokon is. Ami Gottlieb mestert illeti, őt egyáltalában nem nyugtalanította Hoffmann-nak ez a gyakori látogatása; Antónia sokkal tisztább, sokkal ártatlanabb, sokkal bizalmasabb volt apjához, sem hogy az aggastyánban az a gyanú támadhatott volna, hogy leánya hibát talál elkövetni. Antónia olyan volt, mint Szent Cecilia*, a Szent Szűz nem lehetett tisztább nála, maga volt a földreszállt égi angyal, az isteni lélek annyira túlsúlyban volt nála a földi anyag fölött, hogy az öreg soha nem tartotta szükségesnek figyelmeztetni, hogy sokkal több veszedelmet rejt magában két test érintkezése, mint két lélek nemes egyesülése.

Hoffmann tehát boldog volt, azaz olyan boldog, amilyen boldog csak földi halandó lehet. Mert az öröm napja soha nem süti át teljesen az emberi szívet, a szív bizonyos pontjain mindig marad egy-egy sötét folt, amely arra emlékezteti az embert, hogy tökéletes boldogság nincs a földön, hanem csak az égben.

De Hoffmann bizonyos előnyben volt e téren az emberek nagy átlaga fölött. Az ember gyakran nem tudja megmagyarázni, mi az oka annak a fájdalomnak, amely hirtelen beleszánt a legrózsásabb percek derűjébe, annak az árnynak, amely egyszerre sötéten és feketén vetődik rá a legsugarasabb boldogságra.

Hoffmann tudta, mi teszi szerencsétlenné.

Az az ígérete volt ez, melyet Zachariásnak tett, hogy felkeresi őt Párizsban, az a különös vágy volt ez, hogy ellátogasson Franciaországba, amely mindjárt szétfoszlott, mihelyt Antónia közelébe került, amely azonban azonnal föltámadt Hoffmannban, mihelyt egyedül maradt, sőt mi több, amint lassan-lassan telt-múlt az idő és Zachariás levelei, amelyekben barátját ígéretének beváltására figyelmeztette, egyre sürgetőbbekké váltak, Hoffmann még jobban elszomorodott.

Mert a fiatal leány jelenléte már nem volt elég, hogy elűzze az árnyakat, amelyek szünet nélkül kísértették most már Hoffmannt még Antónia közelében is. Nemegyszer történt meg, hogy Hoffmann Antónia mellett mély álmodozásba merült. Vajon miről álmodozott? Zachariás Wernerről, akinek szava szinte a fülében csengett. Gyakran megtörtént, hogy

eleinte tévelyeg tekintete a szemhatár egy pontjára meredt. Mit látott ez a szem, vagy inkább mit vélt látni? A Párizsba vivő utat és az út egyik fordulóján Zachariás Wernert, aki előtte járt az úton és integetett neki, hogy kövesse.

Lassacskán azután ez az árny, amely eleinte ritka és egyenlőtlen időközökben jelent meg Hoffmann-nak, mind rendszeresebben tért vissza, s végül állandó zaklatásával üldözni kezdte.

Hoffmann mind jobban és jobban megszerette Antóniát. Hoffmann tudta, hogy Antónia nélkülözhetetlen az életében, hogy ő jelenti számára a jövő boldogságát; de azt is érezte Hoffmann, hogy mielőtt átadná magát ennek a boldogságnak és hogy ez a boldogság tartós legyen, előbb le kell rónia a tervbe vett zarándoklást, mert enélkül a szívében rejtőzködő vágy, bármilyen különös volt is, folytonosan marcangolná.

Egy napon, Antónia mellett üldögélve, miközben Gottlieb mester Pergolese *Stabat Mater*ének kottáit írta dolgozószobájában, mert ezt akarta előadni a frankfurti filharmonikusok egyesületével, Hoffmann ismét elmerült szokásos álmodozásába, Antónia, miután sokáig némán szemlélte, odafordult hozzá és megragadta mind a két kezét.

– El kell mennie oda, barátom – mondta neki.

Hoffmann meglepetten bámult rá.

– El kell menni – ismételte –, de hová?

– Franciaországba, Párizsba.

– És ki mondta el magának, Antónia, szívemnek ezt a legtitkosabb gondolatát, amelyet magamnak is alig merek bevallani?

– Ha most kedvem volna, játszhatnám kegyed mellett a bűbájos tündér szerepét, Theodor, és azt mondhatnám; kiolvastam a gondolataiból, kiolvastam a szeméből, kiolvastam a szívéből, de hazudnék. Nem, egyszerűen csak visszaemlékeztem valamire.

– És mire emlékezett vissza, drága Antóniám?

– Eszembe jutott, hogy annak a napnak az előestéjén, mikor kegyed apámhoz jött, nálunk járt Zachariás Werner és elbeszélte nekünk útitervüket, égő vágyukat, hogy Párizst láthassák, amely vágyat már egy év óta táplálták szívükben, s amely oly közel jutott a megvalósuláshoz. Azóta kegyed elmondta nekem, mi akadályozta meg az utazásban. Elmondta, hogy fogta el, mikor először meglátott engem, valami ellenállhatatlan vágy, amely különben engem is rabul ejtett, mikor először hallottam a játékát, és most már csak az van hátra, hogy bevallja nekem, hogy azóta hűségesen szeret.

Hoffmann nyugtalanul izgett-mozgott.

– Ne fárassza magát a vallomással, úgy is tudom, de van valami, ami ennél a szerelemnél is hatalmasabb s ez az a vágy, hogy Franciaországba menjen, fölkeresse Zachariást és meglássa végül Párizst.

– Antónia – kiáltott fel Hoffmann –, mind igaz szóról szóra, amit mondott, egyet kivéve, s ez az, hogy volna valami a világon, ami hatalmasabb lehetne, mint szerelmem. Nem, esküszöm, Antónia, hogy ezt a vágyat, amely olyan különös, hogy magam sem bírom megérteni, örökre szívembe temettem volna, ha maga elő nem húzza onnan. Mert ebben nem csalódik, Antónia. Csakugyan van egy titkos hang, amely

Párizsba szólít, egy hang, amely erősebb, mint az akaratom, amelynek azonban, ezt ismétlem magának, nem engedelmeskedtem volna; ez a hang a sors hívó szava.

– Helyes, töltsük be tehát sorsunkat, barátom. Holnap utazik. Mennyi időre van szüksége?

– Egy hónapra, Antónia; egy hónap múlva visszajövök.

– Egy hónap nem lesz elegendő, Theodore, egy hónap alatt nem láthat semmit; kettőt adok, adok hármat, annyi időt adok, amennyit csak akar, csak egy, azaz helyesebben két dolgot kötök ki.

– Mi az a két dolog, drága Antóniám, mi az, mondja meg gyorsan.

– Holnap vasárnap lesz, holnap mise van; nézzen ki megint az ablakon, mint ahogy Zachariás Werner elutazása napján kinézett és mint azon a napon, most is látni fogja majd, hogy megyek föl, csak most sokkal szomorúbban a templomlépcsőn; akkor jöjjön és keressen fel szokott helyemen, üljön mellém és abban a pillanatban, mikor a pap átváltoztatja Mi Urunk testét és vérét, két esküt tesz nekem, az egyik, hogy hű marad hozzám, a másik, hogy nem játszik többé.

– Oh, drága Antóniám, mindenre megesküszöm, amit csak kíván, itt nyomban.

– Hallgasson, Theodor, holnap esküszik.

– Antónia, Antónia, kegyed angyal.

– És most, hogy elválik tőlünk, Theodor, nincs valami mondanivalója apámnak?

– De igen, igaza van, Antónia, azonban igazában be kell vallanom, Antónia, hogy habozom, reszketek. Istenem, hát mertem volna-e remélni…

– Maga az a férfi, akit szeretek, Theodor, menjen és keresse fel apámat, menjen.

Azzal intett Hoffmann-nak és kinyitotta egy kis szoba ajtaját, amelyet valósággal kápolnává alakított át.

Hoffmann a szemével követte, míg csak az ajtó be nem zárult mögötte, és a zárt ajtón át utána küldte ajkának minden csókjával együtt szívének minden epedő vágyát.

Azután belépett Gottlieb mester dolgozószobájába. Gottlieb mester, annyira megszokta már Hoffmann lépteit, hogy föl nem vetette szemét a pulpitusról, amelyen a Stabat Mater kottáit másolta. A fiatalember belépett és megállt előtte.

Mikor aztán egy pillanat múlva semmi neszt sem hallott már Gottlieb mester, még a fiatalember lélegzetét sem, felpillantott.

– Ah, te vagy az, fiam – mondotta hátravetve fejét, hogy megláthassa a szemüvegén át Hoffmannt. – Mi mondanivalód van?

Hoffmann kinyitotta a száját, de megint becsukta, anélkül, hogy egy szótagot ki tudott volna nyögni.

– Megnémultál? – kérdezte az aggastyán – teringettét, ez nagy szerencsétlenség volna, egy ilyen legény, aki így elakad, mikor éppen szóba akart kezdeni, nem vesztheti el a hangját, legfeljebb büntetésből, ha rosszra akarta használni!

– Nem, Gottlieb mester, hála istennek, nem veszítettem el a szavamat. Csak az, amit mondani akarok…

– Nos?

– Hát… kissé nehezen megy.

– Ugyan, ugyan, hát olyan nehéz azt megmondani: Gottlieb mester, szeretem a lányát?

– Kegyelmed tudja, Gottlieb mester?

– Na hallod, ugyancsak ostobának, sőt bolondnak kellene lennem, ha nem vettem volna észre a szerelmedet.

– És mégis megengedte, hogy tovább szeressem Antóniát.

– Miért ne, hiszen ő is szeret téged.

– De tudja-e, Gottlieb mester, hogy nekem nincs semmi vagyonom?

– Eh, hát az égi madaraknak tán van vagyonuk? Mégis énekelnek, párosodnak és fészket raknak. Gondoskodik róluk a jó isten. Mi művészek nagyon hasonlítunk az énekesmadarakhoz; énekelünk és Isten megsegít bennünket. Ha nem lesz elég az ének, majd festeni fogsz, s ha a festés se hoz eleget a konyhára, majd megpróbálkozol mint zenész is. Én se voltam gazdagabb, mint te, mikor elvettem szegény Theresámat; nos hát, sohasem voltunk híjával se kenyérnek, se hajléknak. Mindig szűkösen voltam pénz dolgában, de azért egészen sose fogytam ki belőle. Gazdag-e a szerelmed? Mindössze ezt akarom tudni. Jobban szereted-e Antóniát az életednél, a lelkednél? Akkor boldog vagyok, Antónia soha nem lesz híjával semminek. De ha nem szereted, az egészen más, akkor lehet ezer livre évi jövedelmed, akkor is hiányt fog szenvedni mindenben.

Hoffmann közel volt hozzá, hogy térdre boruljon a művésznek ez előtt az elragadó bölcsessége előtt. Lehajolt az aggastyán kezére, aki magához húzta és szívéhez szorította.

– Na hát, ezzel rendben volnánk – mondotta neki az aggastyán –, most pedig menj el arra a franciaországi útra, ha már olyan veszekedett vágyad támadt, hogy Méhul és Delayrac urak rettenetes zenéjét hallhasd; az ifjúkor betegsége ez, hamar kigyógyulsz belőle. Én nyugodt vagyok, csak utazz el, azután térj vissza ide, itt újra megtalálod Mozartot, Beethovent, Cimarosát, Pergoleset, Paesiell-et és Porposát, sőt Gottlieb mestert és leányát is, azaz apára és szerető nőre lelsz itt. Csak menj, fiam, menj!

És Gottlieb mester újra megcsókolta Hoffmannt, aki látva, hogy az éj leszáll, úgy találta, nincs több vesztegetni való ideje, hazatért hát, hogy megtegye úti előkészületeit.

Másnap Hoffmann már korán reggel ablakánál állt.

És mennél inkább közeledett az a pillanat, amikor itt kellett hagynia Antóniát, annál lehetetlenebbnek tűnt föl neki ez a válás. Életének ez az elragadó időszaka, amely most eltelt, ez a hét hónap úgy telt el, mintha egy nap lett volna és amely hol úgy jelentkezett emlékezetében, mint roppant látóhatár, melyet egy szempillantással bejárt, hol pedig mint vidám napok sora, amelyben egyik nap mosolyogva, virágfüzéresen követte a másikat, Antónia gyönyörű dalai, melyek édes dallamokkal hintették tele a levegőt körülte, mindez valami olyan hatalmas vonzerőt gyakorolt rá, hogy csaknem legyőzte az ismeretlent, ezt a csodálatos bűbájost, amely magához édesgette a legerősebb szíveket és a leghidegebb lelkeket is.

Tíz órakor Antónia megjelent az utcasarkon, ahol hét hónappal ezelőtt ugyanebben az órában, Hoffmann először pillantotta meg. A derék Lisbeth kísérte rendes szokás szerint, és mind a ketten felmentek a templom lépcsőin. Az utolsó lépcsőfokra érve megfordult Antónia, észrevette Hoffmannt, hívón intett neki a kezével és belépett a templomba. Hoffmann szinte repült ki a házból és bement a templomba utána.

Antónia már térdelt és imádkozott.

Hoffmann protestáns volt és ezek az idegen nyelvű énekek mindig elég nevetségeseknek tűntek föl neki, de mikor hallotta, hogy zsolozsmázza Antónia ezeket a lágy és szélesen hömpölygő egyházi énekeket, sajnálta, hogy nem tudja a szöveget és nem fonhatja hangját Antónia hangjába, amelyet még kedvesebbé tett az a mélységes szomorúság, mely a fiatal lányon erőt vett.

Egész idő alatt, míg a szent szertartás tartott, úgy énekelt Antónia, ahogy csak az angyalok énekelhetnek fent a magasságban, majd végül, midőn a ministráns gyerek csengője az ostya átváltozását jelezte, abban a pillanatban, midőn a hívők mélyen leborultak Isten előtt, aki a pap kezében fejük fölé emelkedett, csak Antónia emelte föl a fejét.

– Esküdjön – mondotta.

– Esküszöm – szólt Hoffmann reszkető hangon –, esküszöm, hogy lemondok a játékról.

– És csak ezt az egy esküt akarja nekem tenni, barátom?

– Oh, nem, esküszöm, hogy hű maradok kegyedhez, szívemmel és elmémmel, testemmel, lelkemmel.

– És mire esküszik?

– Oh – kiáltott föl Hoffmann az elragadtatás tetőpontján –, arra, ami legdrágább nekem, arra, ami legszentebb nekem, a maga életére.

– Köszönöm – mondta Antónia –, mert ha nem tartja meg az esküjét, meghalok!

Hoffmann megremegett, borzongás járta át egész testét, nem bánta meg, amit mondott, csak valami rejtelmes félelem szorongatta.

A pap lement az oltár lépcsőin, magával vive a szentséget a sekrestyébe.

Abban a pillanatban, midőn a Mi Urunk szent teste elhaladt előttünk, Antónia megragadta Hoffmann kezét.

– Ugye, Uram, hallottad az esküjét – mondta.

Hoffmann szólni akart.

– Egy szót se, egyetlenegyet se, azt akarom, hogy azok a szavai legyenek az utolsók, melyekből esküje állott s hogy örökké ezek csengjenek a fülembe. A viszontlátásra, barátom, a viszontlátásra.

És miközben könnyedén elsuhant, mint valami árny, a fiatal lány egy medaliont csúsztatott szerelmese kezébe.

Hoffmann úgy nézte, hogy távolodik el, mint Orpheus nézhette a tűnő Eurydikét, majd mikor Antónia már eltűnt, kinyitotta a medaliont.

A medalionban Antónia arcképe volt, amely csak úgy tündökölt a szépségtől és az ifjúságtól.

Két órával később Hoffmann helyet foglalt ugyanabban a postakocsiban, amely annak idején Zachariás Wernert Párizsba vitte és ezt suttogta magában:

– Légy nyugodt, Antónia, oh nem, nem fogok játszani, oh igen, hű leszek hozzád.

VII.

Egy párizsi vámsorompó 1793-ban

A fiatalember útja elég szomorú volt abban a Franciaországban, amely után úgy vágyakozott. Igaz ugyan, hogy mikor az ország szívéhez közeledett, nem ütközött annyi nehézségbe, mint amennyivel akkor találkozott, mikor a határok felé tartott, mert a francia köztársaság kedvesebben fogadta az érkezőket, mint ahogyan a távozóktól búcsúzott, de azért nemigen részesítettek senkit abban a boldogságban, hogy belekóstolhasson ennek a szőrszálhasogató kormányzatnak a gyönyörűségeibe, míg bizonyos számú, meglehetősen szigorú formaságokon át nem esett.

Ez volt az az idő, midőn a franciák legkevésbé tudtak írni, de mégis ez volt az az idő, mikor legtöbbet írtak. Minden újdonsült hivatalnok azt tartotta leghelyesebbnek, ha búcsút mondott házi foglalkozásának és útleveleket írt alá, személyleírásokat készített, beutazási engedélyeket állított ki, ajánlásokat adott, egyszóval mindent megvizsgált, ami valakinek a hazafiságával összefüggésben állott.

Az igazoló iratok soha olyan halommá nem dagadtak, mint ebben a korban. A francia közigazgatásnak ez a megszokott betegsége, a rémuralom támogatásával olyan díszpéldányait produkálta a groteszk névaláírásoknak, amilyenekről addig hallani sem lehetett.

Hoffmann útlevele meglehetősen kis terjedelmű volt. Ez különben a kis terjedelmek kora volt; újságok, könyvek, röpiratok általában az egyszerű nyolcadrét nagyságra korlátozódtak, ennél nagyobb méret nem volt. De az utasok útleveleit Elzásztól kezdve valósággal elárasztották a hivatalnokok aláírásai, amelyek ugyancsak hasonlítottak a részeg ember járásához, aki keresztül-kasul kalimpál az utcán egyik faltól a másikhoz vágódva.

Ennek következtében Hoffmann mindjárt kezdetben kénytelen volt egy új lapot csatoltatni útleveléhez, azután egy másikat Lotharingiában, amelyen különösen óriási arányokat öltöttek az aláírások. Ott, ahol a hazafiság a legforróbb volt, a legnaivabbak voltak az aláírók is. Volt egy polgármester, akinek széltében-hosszában két teljes lapra volt szüksége, hogy a következő ajánlást adja Hoffmann-nak:

Oppmány, fiadal némed, naty parádot van szapadság, utaz Bárizspa, ikazolok.

Golier.

A honpolgárságát, születését, meggyőződését és elveit, utazásának célját és úti alkalmatosságait a legapróbb részletekig leíró okmányokkal fölszerelve. Hoffmann-nak egyébre sem volt gondja, mint hogy összefűzze ezt a sok honpolgári rongyot, és fölösleges talán mondanunk, hogy mire Párizsba ért, elég csinos kötet birtokában volt, amelyet, mint mondotta, bádogba köttetne, ha még valaha újabb utazásra vállalkozna, mert kénytelen lévén ezeket a lapokat állandóan

kéznél tartani, nagyon is kockázatos volt számukra az egyszerű kartonkötés.

Mindenütt csak azt mondogatták neki:

– Kedves fiatal barátom, a vidéken még csak lehet valahogy lakni, de Párizs túlságosan mozgalmas. Nagyon óvakodjék, polgártárs, mert a rendőrség ugyancsak szőrszálhasogató Párizsban és magával, aki német, még nem is bánhatnak úgy, mint jó franciával.

Amire Hoffmann azzal a büszkeséggel válaszolt, amely a spártaiak büszkeségére emlékeztetett, mikor a thessaliai kémek megpróbálták túlozni Xerxesnek, a perzsák királyának haderejét.

Végre megérkezett Párizs elé; éjszaka volt, a vámsorompók zárva voltak.

Hoffmann tűrhetően beszélt franciául, de valaki vagy német, vagy nem az, ha nem az, akkor olyan kiejtése van, amely nagyjában elmehet valamelyik francia vidék tájszólásának, de ha az, akkor semmi le nem mossa róla, hogy német.

Meg kell most magyarázni, hogy folyt le a rendőri vizsgálat a sorompónál.

Először zárva volt a sorompó, azután hét vagy nyolc kerületi biztos, mind dologtalan, de éles értelmű ember, csupa műkedvelő Lavater ólálkodott kisebb csoportokba verődve a két-három városi rendőr körül és közömbösen szívta pipáját.

Ezek a derék emberek, akik küldöttségről-küldöttségre bejárták az összes klubtermeket, az összes kerületi hivatalokat és az összes helyeket, hová a politika akár közvetlen, akár

kerülő úton behatolt; ezek az emberek, akik látták a nemzetgyűlésen vagy a Conventben az összes képviselőket, a tribünökön az összes hím- és nőnemű arisztokratákat, a sétányokon az összes közismert nagyvilági előkelőségeket, a színházakban az összes kétes hírességeket, s a díszszemléken az összes tiszteket, a törvényszéki tárgyalásokon az összes vádlottakat, akiket hol felmentettek, hol nem mentettek fel a vád alól, a börtönökben az összes ki nem végzett papokat, ezek a derék patrióták olyan jól ismerték a maguk Párizsát, hogy röptében meg kellett akadni a szemüknek minden ismerős arcon és csaknem mindig meg is akadt.

Mert abban az időben nem volt könnyű álruhát ölteni; a túl gazdag öltözet magára terelte a figyelmet, a túl egyszerű gyanút keltett. Mivel a tisztátalanság egyike volt a polgári származás legáltalánosabb ismertetőjeleinek, minden vízhordó, mosogatólegény álarcában egy-egy arisztokrata rejtőzködhetett; de hogy lehetett teljesen leleplezni a fehér puha kezet és az ápolt körmöt. És az arisztokrata járást, amely alig észrevehető már napjainkban, mikor a legalacsonyabb sorban levők viselik a legmagasabb sarkokat, hogy lehetett eltitkolni húsz szempár előtt, amely élesebb volt, mint a lesben álló vizsláé.

Az utast tehát, mihelyt megérkezett, kikutatták, kikérdezték, levetkőztették a szó erkölcsi értelmében, mégpedig azzal a könnyedséggel, amit a szokás teremt és azzal a szabadsággal, amit nem adhat meg más, csak… a szabadság.

Hoffmann december 7-én este hat óra tájban jelent meg ezelőtt a vészbíróság előtt. Az idő szürke volt, zimankós s a

sűrűn szálló köd mindjárt megfagyott; de a medvebőr és nyestsapkák, amelyeket a hazafiak jól behúztak a fejükbe, elég melegen tartották a vért az agyakban és a fülükben, hogy birtokában legyenek minden lélekjelenlétüknek és kitűnő nyomozó tehetségüknek.

Hoffmannt egy kéz állította meg, amely szelíden megérintette a mellét.

Az ifjú utason acélszürke ruha volt, a bő nadrág és német szabású cipő elég kacér lábakat árult el, mert az utolsó állomás óta nemigen akadt sárra, a kocsi onnan nem tudott továbbhaladni a havas idő miatt, és Hoffmann kénytelen volt gyalogszerrel megtenni hat mérföldet a csikorgósra fagyott, hóval vékonyan befutott úton.

– Hová, hová ilyen könnyedén, polgártárs, abban a szép cipőben? – kérdezte egy biztos a fiatalembert.

– Párizsba megyek, polgártárs.

– Nincs rossz ízlésed, fiatal porosz – vágott vissza a kerületi biztos olyan hangsúllyal nyomva meg a porosz jelzőt, hogy egyszerre húsz kíváncsi futott oda az utas köré.

A poroszok ez idő szerint nem voltak kisebb ellenségei a franciáknak, mint a filiszteusok a zsidó Sámson honfitársainak.

– Nos igen, porosz vagyok – felelte Hoffmann lágy *zé*vé változtatva át a biztos sziszegő *esz*t –, hát aztán?

– Hát aztán, ha porosz vagy, nem vagy-e egyúttal Pitt vagy Koburg kémje is, mi?

– Olvassák el az útlevelemet – mondta Hoffmann, odanyújtva kötetét a vám egyik írástudójának.

– Gyere – felelte ez, azzal sarkon fordult, hogy az őrség elé vezesse az idegent.

Hoffmann a legteljesebb nyugalommal követte vezetőjét.

Mikor a hazafiak a füstölgő gyertyák fényénél jól szemügyre vették az ideges, kemény tekintetű, zilált hajú fiatalembert, aki a lehető legtudatosabban törte a francia nyelvet, az egyik így kiáltott fel közülük:

– Le se tagadhatja, hogy arisztokrata, micsoda keze meg lába van.

– Nagy szamár maga, polgártárs – vágott vissza Hoffmann –, én éppen olyan jó hazafi vagyok, mint maga, sőt művész vagyok.

E szavakra előhúzott zsebéből egy olyan rettenetes nagy pipát, amelynek talán csak egy német búvár találhatná meg a fenekét.

Ez a pipa csodálatos hatást tett a negyedbiztosokra, akik apró alkalmatosságokból szívták dohányukat.

Mindnyájan elkezdték bámulni a kis legénykét, aki nagy gyakorlatra valló ügyességgel egy hétre való dohányadagot tömött bele pipájába.

Azután leült és nagy szakértelemmel gyújtott rá a dohányra, míg csak a nagy kemence tetején széles parázskéreg nem jelentkezett, majd egyenletes időközökben egész füstfelhőket szippantott a pipából, amelyet kecsesen bocsátott ki karcsú kék oszlopokban az orrán és a száján.

– Jól szív – mondta az egyik negyedbiztos.

– Lehet, hogy valami nevezetes ember – mondta a másik –, nézzük meg hát az útlevelét!

– Minek jöttél Párizsba? – kérdezte a harmadik.

– A szabadság tudományát megtanulni – vágott vissza Hoffmann.

– Hát még mit? – folytatta a francia, akit nem nagyon hatott meg az efféle mondatok hősiessége, talán azért, mert már nagyon megszokta őket.

– A festészetet – tette hozzá Hoffmann.

– Ah, hát te festő vagy, mint Dávid polgártárs?

– Éppenséggel olyan.

– Tudsz festeni meztelen római honfiakat, mint ő?

– Én egész felöltözve is lefestem őket – mondta Hoffmann.

– Az nem olyan szép.

– Az attól függ – vágott vissza Hoffmann rendületlen hidegvérrel.

– Csináld hát meg az arcképemet – szólt csodálattal a negyedbiztos.

– Szívesen.

Hoffmann felkapott egy elszenesedett fahasábot a tűzről és a még mindig füstölgő végével odarajzolta a fehérre meszelt falra a legrútabb arcot, amely a civilizált világ fővárosát valaha megbecstelenítette.

A szőrös sapka és a rókafark, a nyáladzó száj, a sűrű pofaszakáll, a kurta pipa, a hátracsapott áll csakugyan olyan ritka szerencsével volt eltalálva, hogy az őrség valamennyi tagja arra kérte a fiatalembert, legyen szíves, csináljon róla is arcképet.

Hoffmann szívesen vállalkozott rá és egész sorát rajzolta a falra a hazafiaknak, akiknek arcképe éppen olyan jól sikerült,

ha nem is volt olyan nemes, mint a polgárok képe Rembrandt *„Éjjeli őrjáratán”*.

Mikor pedig a hazafiak jó kedvre derültek, szó sem volt többé gyanúról; a fiatal németet egyszerre párizsivá fogadták és tiszteletből sörrel kínálták meg. Ő pedig, mint olyan gyerek, akinek helyén volt az esze, burgundi borral kínálta meg vendéglátó gazdáit, amit ezek szíves örömest fogadtak.

Ekkor az egyik, aki körmönfontabb volt a többinél, vastag ujját mutatóujjához támasztva és bal szemével Hoffmannra kacsintva így szólt:

– Vallj be nekünk egyet, német polgártárs.

– Ugyan mit, barátom?

– Valld be küldetésed célját.

– Már megmondtam neked: a politika és a festészet.

– Nem, nem, más dolog.

– Biztosítalak, polgártárs.

– Értsd meg, nem vádolunk; tetszel nekünk és oltalmunkba fogadunk, de íme itt van a Cordelière-klub két kiküldöttje s a jakobinusok két megbízottja, én magam a Testvérek és Barátok köréhez tartozom; válassz, melyik klubnak akarsz ajándékot adni.

– Miféle ajándékot? – kérdezte meglepetve Hoffmann.

– Oh, csak ne titkolóddz, ez olyan szép dolog, hogy mindenfelé el kellene vele dicsekedned.

– Polgártárs, igazán rám pirítasz, magyarázd meg a szavaidat.

– Ide nézz és ítéld meg, hogy jól kitaláltam-e – mondta a hazafi.

Azzal kinyitotta az útlevélkönyvet és kövér ujjával rámutatott egy lapra, s ezen a Strassburg rovat alatt a következő sorokra.

Hoffmann, aki Mannheimből utazik, egy ládát hozott magával Strassburgba a következő jelzéssel: O. B.

– Ez igaz – mondta Hoffmann.

– Mi van abban a ládában?

– Megtettem a nyilatkozatomat a strassburgi vámnál.

– Nézzétek csak, polgártársak, mit hoz ez a kis ravasz magával… emlékeztek auxerres-i honfitársaink küldeményére?

– Igen – mondta az egyik biztos –, egy láda szalonna volt.

– És mi célból?

– Megkenni a guillotine-t – kiáltotta az elégedett hangok egész kara.

– Nos – kérdezte Hoffmann kissé sápadtan –, mi köze lehet annak a ládának, amelyet én hozok magammal, az auxerres-i hazafiak küldeményéhez?

– Olvasd el – mondta neki a párizsi, ujjával az útlevélre mutatva –, olvasd csak fiatalember: utazásának célja politikai és művészeti, ez van ide írva.

– Oh, köztársaság! – dörmögte a foga közt Hoffmann.

– Hát csak valld be szépen, fiatal barátja a szabadságnak – mondta neki a pártfogója.

– Ez annyi volna, mint olyan eszmével dicsekedni, ami nem jutott eszembe – vágott vissza Hoffmann. – Nem szeretem a hamis dicsőséget. A láda, melyet Strassburgba magammal vittem, s amely tengelyen jön utánam, nem tartalmaz mást,

csak egy hegedűt, egy festékesdobozt és néhány összecsavart vásznat.

Ezek a szavak erősen csökkentették a becsülést, mely egynémelyikükben Hoffmann iránt támadt. Visszaadták a papírjait, megfeleltek a bírónak, de nem tekintették már egy rabszolganép szabadítójának.

Sőt az egyik hazafi még azt is megjegyezte:

– Hasonlít Saint-Justhöz, de én Saint-Justöt jobban szeretem.

Hoffmann, akit hevített a tűz, a dohány és a burgundi, álmodozásba merült és néhány percig szótlanul maradt. De hirtelen felkapta a fejét.

– Hát sokat guillotine-oznak itt? – kérdezte.

– Nem éppen keveset, nem keveset, bár Brissot-ék óta kissé alábbhagyott a dolog, de azért még mindig kielégítő.

– Tudjátok, hol találhatnék valami jó kis fészket?

– Mindenütt.

– De hogy mindent láthassak.

– Akkor legjobb lesz, ha a Quai des Fleurs tájékán bérelsz lakást.

– Jó.

– Tudod, merre van a Quai des Fleurs?

– Nem tudom, de a név tetszik nekem. Már szinte látom is magam, milyen jól elhelyezkedtem a Quai des Fleurs-ön. Hogy jut oda az ember?

– Lemégy egyenesen a rue de l'Énfer-en és kiérsz a rakodópartra.

– Quai az a vízpartot jelenti? – kérdezte Hoffmann.

– Pontosan.

– S a víz a Szajna?

– A Szajna.

– A Quai des Fleurs tehát a Szajna mentén van?

– Jobban ismered Párizst, mint jómagam, német polgártárs.

– Köszönöm, Isten veletek. Most már keresztülbocsátanak?

– Még csak egy kis formaság van hátra.

– És az?

– Bemégy a rendőrbiztoshoz és kiállíttatsz vele egy tartózkodási engedélyt.

– Nagyon helyes, Isten áldjon.

– Várj még! A biztosnak ezzel az engedélyével a rendőrségre mégy.

– Ah, ah!

– És megadod a lakásod címét.

– Helyes, és ezzel vége?

– Nem, jelentkezni fogsz a negyedmesternél.

– Minek?

– Hogy igazold, miből élsz.

– Megteszem mindezt, s azzal megtettem mindent?

– Még nem, a hazafiúi adományokat is le kell róni.

– Szívesen.

– És esküt kell tenned, hogy gyűlölöd a francia és külföldi zsarnokokat.

– Egész szívemből. Köszönöm ezeket az értékes útbaigazításokat.

– Aztán meg el ne felejtsd olvashatóan leírni a nevedet és előneveidet egy kartonlapra az ajtódon.

– Meglesz.

– Most pedig indulj, polgártárs, terhünkre vagy.

– Isten áldjon, polgártársak, nagyon köszönöm, hogy ilyen udvariasan bántatok velem.

És Hoffmann elindult a pipájával, amely jobban égett, mint valaha.

Most pedig lássuk, hogy lépett be a francia köztársaság fővárosába.

Ez az igéző utcanév, Quai des Fleurs, nagyon csábította. Hoffmann már el is képzelt magának egy kis szobát, amelynek erkélye erre a csodálatos Quai aux Fleurs-re nyílik.

Elfelejtette a decembert és a csípős szelet, elfelejtette a havat és az egész természet múló halálát. Virágok nyíltak ki képzeletében az ajkáról szálló füstfellegekben és nem látott egyebet, csak jázminokat és rózsákat. A külvárosok szennyes csatornái közt sem.

Kilenc órát ütött, mikor megérkezett a Quai aux Fleurs-re, amely teljesen sötét és elhagyatott volt, mint általában az északi rakodópartok télen. De ez az elhagyatottság ez este még feketébbnek, még szembeszökőbbnek tetszett, mint máskor.

Hoffmann nagyon éhes volt és nagyon is fázott ahhoz, hogy útközben ezen elmélkedhetett volna; de sehol nem akadt egy vendéglő az egész rakodóparton.

Amint egyszer fölpillantott, végre a Szajna-part és a rue de la Barillerie sarkán nagy vörös lámpát vett észre, melynek üvege mögött piszkos gyertyavég pislákolt.

Ez a lámpa ott függött és himbálódzott egy vasrúd végén, amely elég erős volt arra, hogy ezekben a zavaros időkben egy ellenséges politikust akasszanak rá.

Hoffmann nem látott mást, csak ezeket a szavakat, amelyek zöld betűkkel voltak fölírva a vörös üvegre:

Éjjeli szállások – Bútorozott szobák
és lakosztályok.

Élénken bekopogtatott a ház kapuján; a kapu kinyílt és az utas tapogatódzva belépett.

Egy érdes hang kiáltott rá:

– Csukja be a kaput!

Egy nagy kutya dühös ugatása pedig, mintha ezt mondta volna:

– Vigyázz a lábadra!

Miután az elég előzékeny háziasszonnyal megalkudott és szobát választott, Hoffmann egy tizenöt láb hosszú és nyolc láb széles helyiség birtokosává lett, amely hálóterem és dolgozószoba is volt egyben, s amelyért harminc sous-t kellett fizetni naponta reggel fölkeléskor.

Hoffmann olyan jó kedvében volt, hogy két hétre előre kifizette a bért, mert attól félt, hogy el találják tőle vitatni a drága lakás birtokát.

Mikor ez megvolt, lefeküdt a meglehetősen nyirkos ágyba, de minden ágy ágy a tizennyolc éves fáradt utasnak.

Meg azután nem szabad nehézkesnek mutatkozni, ha valaki olyan szerencsés, hogy a Quai aux Fleurs-on lakhat.

Hoffmann különben maga elé idézte Antónia emlékét, és nem mindig ott van-e a paradicsom, ahol az angyalokat idézik?

VIII.
Hogy voltak zárva a múzeumok és a könyvtárak, és hogy volt nyitva a Forradalom tere

A szobában, amely arra volt hivatva, hogy két héten át Hoffmann földi paradicsoma legyen, mindössze egy ágy, egy asztal és egy szék volt.

Volt benne kandalló is, melyet két üvegváza ékesített, a vázában művirágok. A Szabadság cukorból formált géniusza virult egy üvegbura alatt, amelynek falaira visszfényt vetett háromszínű zászlója és vörös sapkája.

Egy réz gyertyatartó, sarokpamlag régi rózsafából, függönynek egy tizenkettedik századból való szőnyeg, ez volt minden bútorzat, amit a szem első tekintetre fölfedezett.

A szőnyeg Orpheust ábrázolta, amint hegedűjén játszott, hogy visszaszerezze Eurydikét. A hegedű egész természetesen Zachariás Wernert idézte Hoffmann emlékezetébe.

– Drága barátom – gondolta utasunk –, Párizsban van, én szintén, tehát együtt vagyunk és ma vagy holnap, vagy előbb-utóbb viszontlátom. De hát hol is kezdjem. Hogy csináljam, hogy ne nagyon vesztegessem a jóisten napját és hogy mindent lássak Franciaországban. Napok óta nem látok már, csak csupa szörnyű, rút, eleven képet, elmegyek az exzsarnok szalonjába, a Louvre-ba és meglátom a sok szép

képet, mely az övé volt; a sok szép Rubenst, Poussint*. Gyerünk gyorsan.

Fölkelt, hogy közben szemügyre vegye a környék panorámáját is.

Szürke ég, fekete latyak a fehér fák alatt, ügyes-bajos emberek, akik mohón siettek dolgukra, járókelők lármája, amely úgy ért föl hozzá, mint a folyóvíz csobogása; mindössze ez volt, amit fölfedezett.

A Virágos Szajna-part egyáltalán nem volt virágos. Hoffmann becsukta az ablakot, megreggelizett és elindult hazulról azzal a szándékkal, hogy először Zachariás Wernert keresi föl.

De éppen mikor határozott irányt akart venni, eszébe jutott, hogy Werner soha nem adta meg neki a címét, pedig enélkül igen nehéz volt fölkeresni.

Ez bizony meglehetősen elkedvetlenítette Hoffmannt.

De csakhamar azt gondolta magában:

– Milyen bolond is vagyok, amit én szeretek, azt szereti Zachariás is. Én arra vágyom, hogy festményeket láthassak, bizonyosan az az ő vágya is, hogy festményeket lásson. Bizonyosan ráakadok vagy ő magára, vagy legalább a nyomára a Louvre-ban. Gyerünk a Louvre-ba.

A Louvre odalátszott a rakodópart mellvédjéről. Hoffmann az épület felé irányította lépteit.

De a kapuban fájdalommal tapasztalta, hogy a franciák, mióta szabadok voltak, nem lágyultak el annyira, hogy azt a rabszolga festészetet nézegessék, és hogy föltéve, ami nem valószínű, hogy Párizs városa még nem tüzelte el ezeket az

ócska vásznakat, hogy begyújtson velük a fegyvergyárak kazánjaiba, akkor semmi sem menti meg őket attól, hogy ezzel a sok olajjal a patkányokat tartsák jól, amelyek majd a hazafiak táplálására szolgálnak akkor, ha a poroszok ostrom alá veszik Párizst.

Hoffmann érezte, hogy veríték üt ki a homlokán; az az ember, aki így beszélt hozzá, olyan hangon mondta azt, amelyen érzett a tekintély.

A járókelők tisztelettel köszöntötték az ékes szavú férfiút.

Hoffmann-nak sikerült megtudnia az egyik jelenlevőtől, hogy Simon polgártárssal, a királyi múzeumok gondnokával van szerencséje beszélni.

– Képeket hát nem láthatok – mondta sóhajtva –, de elmegyek a néhai király könyvtárába és képek hiányában majd nézegetem a metszeteket, az arcképeket és a kéziratokat, látni fogom Clovis apjának, Childericnek a síremlékét és Cormelli atya éggömbjét és földgolyóját.

De mikor odaérkezett, fájdalmára arról értesült, hogy a francia nemzet, a korrupció és a polgáriasulatlanság forrásának tekintve a tudományt és az irodalmat, bezárt minden műhelyt, ahol a fent említett tudósok és fent említett irodalmárok konspiráltak és mindezt tisztán emberies érzésből, hogy megkímélje a guillotine-tól ezeket a szegény ördögöket. Egyébként a zsarnokok alatt is csak hetenként kétszer volt nyitva a könyvtár.

Hoffmann-nak el kellett távoznia anélkül, hogy bármit is látott volna, még arról is megfeledkezett, hogy Zachariás barátja után kérdezősködjön.

De mert kitartó ember volt, makacsul megmaradt szándéka mellett és a Saint-Avoy-múzeumot akarta megnézni.

Ott tudtára adták, hogy a múzeum tulajdonosát tegnapelőtt este nyakazták le.

Elment azután a Luxembourg-palotához*, de ebből a palotából börtönt csináltak.

Mikor már minden ereje és bátorsága fogytán volt, szállása felé vette útját, hogy megpihentesse kissé a lábát, Antóniáról és Zachariásról ábrándozva és szép csendesen elszívjon egy pipa dohányt.

De ó, csoda, a Quai aux Fleurs, amely különben olyan nyugalmas, olyan néptelen volt, most feketéllett az összecsődült emberek sokaságától, akik rettenetes zsivajgással hadonásztak és szitkozódtak.

Hoffmann, aki nem volt magas termetű, semmit sem látott az egymáshoz szoruló vállak fölött, sietve utat tört hát magának hegyes könyökével a tömegben és felment a szobájába.

Ott tüstént az ablakhoz ment.

Minden tekintet azonnal feléje fordult, és Hoffmann egy pillanatra zavarba is jött, mert észrevette, milyen kevés ablak van nyitva. Azonban a jelenlevők kíváncsisága csakhamar egészen más pontra irányult, nem az ő ablakára, és a fiatalember is úgy tett, mint a kíváncsiak, ő is odameredt a bejáratára annak a csúcsos tetejű, nagy fekete épületnek, melynek vastag négyszögű tornya fölött kis harangtemplom emelkedett.

Hoffmann a fogadósnét hívta.

– Polgártársnő, miféle épület az ott, kérem?

– A Palota, polgártárs.

– És mit csinálnak abban a palotában?

– Az a Törvényszéki Palota, polgártárs, ítélkeznek benne.

– Azt hittem, hogy már nincsenek törvényszékek.

– De egy van, a forradalmi törvényszék.

– Vagy úgy… és ezek a derék emberek ott?

– A szekereket várják.

– Miféle szekereket? Nem értem egészen. Bocsánatot kérek, idegen vagyok.

– Polgártárs, ha szekereket mondok, annyi, mintha halottaskocsikat mondanék azok számára, akik nemsokára meg fognak halni!

– Oh, Istenem!

– Igen, reggel érkeznek a foglyok, akik fölött a forradalmi törvényszék ítél.

– Jó.

– Négy órára valamennyi fogoly fölött ítéletet mondtak és akkor Fouquier polgártárs felrakatja őket a szekerekre, amelyeket erre a célra rekvirált.

– Ki az a Fouquier polgártárs?

– A közvádló.

– Értem, és aztán?

– Aztán a szekerek lassú lépésben a Forradalom terére vonulnak, ahol a guillotine állandóan készenlétben áll.

– Csakugyan!

– Mi az, hát polgártárs már kint járt a városban és nem nézte meg a guillotine-t, az az első, amit az idegenek, mihelyt

ide érkeznek, fölkeresnek; olyan, mintha nekünk franciáknak egyebünk se volna a guillotine-unknál.

– Fogadja köszönetemet, asszonyom.

– Mondja csak úgy, hogy polgártársnő.

– Bocsánat.

– Nézze csak, már jönnek is a szekerek…

– Maga visszavonul, polgárnő?

– Igen, nem szeretem *már* ezt nézni.

És a fogadósné visszavonult.

Hoffmann szelíden megfogta a karját.

– Bocsásson meg, ha még egy kérdést teszek – mondotta.

– Tessék.

– Miért mondta azt, hogy *már* nem szeretem nézni, miért nem mondta egyszerűen, hogy *nem* szeretem.

– Ennek története van, polgártárs. Kezdetben csupa gonosz arisztokratát végeztek ki, legalábbis úgy látszott. Ezek az emberek olyan magasan hordták a fejüket, olyan szemtelen, olyan kihívó arcot vágtak, hogy a szánalom nem egykönnyen csalt könnyet az ember szemébe. Az ember hát szívesen nézte a dolgot. Szép látvány volt, ahogy a nemzetnek ezek a bátor ellenségei vakmerően szembeszálltak a halállal. De egy napon valami aggastyánt láttam felszállni a szekérre, akinek feje a kocsi saroglyáját verte. Ez fájdalmas látvány volt. Másnap apácákat láttam, máskor megint egy tizennégy éves gyermeket láttam és végül egy fiatal lányt pillantottam meg az egyik szekéren, az anyja a másikon volt, és ez a két szegény nő némán csókokat küldött egymásnak. Olyan sápadtak voltak, olyan komor volt a tekintetük, olyan végzetes mosoly ült az

ajkukon, az ujjuk, az mozgott egyedül, hogy leszakítsa a csókot a szájukról, úgy reszketett és olyan fehér volt, hogy sose fogom elfelejteni ezt a rettenetes látványt, és megesküdtem, soha nem teszem ki magam annak, hogy még egyszer lássam.

– Ah, ah – mondta Hoffmann elhúzódva az ablaktól –, hát így van ez?

– Így polgártárs. Nos hát, mitévő lesz?

– Becsukom az ablakot.

– Miért teszi?

– Hogy ne lássak semmit.

– Férfi léttére?

– Nézze, polgártársnő, én azért jöttem Párizsba, hogy a művészeteket tanulmányozzam és szabad levegőt szívjak. Nos hát szerencsétlenségemre, olyan látványban volna részem, mint amilyenről kegyed az imént beszélt, ha egy fiatal lányt vagy asszonyt látnék, akit így az élet esengő vágyával halálba hurcolnak, akkor, polgártársnő, a menyasszonyomra gondolnék, akit szeretek s aki talán… Nem polgártársnő, nem maradok tovább ebben a szobában; nem volna másik a ház hátsó részében?

– Csitt, szerencsétlen, nagyon hangosan beszél, hátha meghallják a készségeseim.

– Mi az, hogy készséges?

– Ez a lakáj forradalmi kifejezése.

– Nos hát, ha a lakájai meghallják, mi történik?

– Az történik, hogy három vagy négy nap múlva magát is ott láthatom majd ebből az ablakból valamelyik szekéren délután négy órakor.

Ezt mondta titokzatos arccal a jó asszony, azután gyorsan lement, és Hoffmann követte példáját.

Kisurrant a házból azzal az eltökélt szándékkal, hogy elmenekül ez elől a népszerű látványosság elől.

Mikor a rakodópart sarkára érkezett, a csendőrök kardja megvillant, a tömeg izgatottan mozgolódni kezdett, a tömeg üvöltésben tört ki és futásnak eredt.

Hoffmann, ahogy a lába bírta, futott a Saint-Denis* utcáig, s mint az őrült, rohant be az utcába, és mint a zerge összevissza ugrált a különböző kis utcákban s eltűnt a szűk sikátorok útvesztőjében, amelyek a Quai de la Ferraille* és a vásárcsarnokok közt kanyarognak.

Csak akkor lélegzett fel kissé, mikor a rue de la Ferronière-en találta magát, ahol azután a költő és festő ügyes ösztönével ráakadt a térre, amely arról híres, hogy IV. Henriket ott gyilkolták meg.

Majd továbbhaladva, továbbkeresgélve elérkezett a rue Saint-Honoré közepére. Amerre ment, mindenfelé zárták be éppen a boltokat. Hoffmann bámulta a környék nyugalmát és csöndjét, nemcsak a boltokat zárták be, hanem óvatosan lefüggönyözték egyes házak ablakait is, mintha csak valaki jelt adott volna rá.

De ennek az eljárásnak a magyarázatára is hamar rájött Hoffmann, látta, hogy a bérkocsik is megfordulnak és betérnek a mellékutcákba; azután lábdobogást hallott és ráismert a csendőrökre, mögöttük pedig az est kezdődő homályában förtelmes rongyok kusza összevisszaságát pillantotta meg,

karok emelkedtek az égre, lándzsákat csóváltak, szemek lobogtak.

És az egész hullámzó zűrzavar fölött egy szekér magasodott.

Ebből az örvénylő kavargásból, amely feltartóztathatatlanul közeledett feléje, anélkül, hogy el tudott volna előle rejtőzni vagy futni, olyan éles kiáltások, s olyan siralmas jajveszékelések ütötték meg Hoffmann fülét, hogy soha még ilyen förtelmes hangokat nem hallott életében.

A szekéren egy fehérbe öltözött nő volt. A sikoltások ennek a nőnek ajkáról, lelkéből, egész vonagló testéből fakadtak.

Hoffmann érezte, hogy nem tud tovább állni a lábán. Ezek az üvöltések széttépték minden idegszálát, lerogyott egy sarokkőre s fejét egy boltajtó két szárnyának támasztotta, amely azonban nem illett egymásba, annyira elsiették a zárást.

A szekér banditákból és züllött asszonyokból, rendes csatlósaiból álló kísérete közepén haladt, de csodálatos dolog, ez a söpredék nem forrongott, ezek a férgek nem vijjogtak, csak az áldozat vergődött két porkoláb markában s kiáltozott az égre, a földre, az emberekhez és a tárgyakhoz.

Hoffmann egyszerre csak azt hallotta, hogy a boltajtó szárnyain keresztül egy fiatalember hangja üti meg a fülét, s ez a hang szomorúan ezeket a szavakat mondja.

– Szegény Du Barry, hát ide jutottál!

– Madame Du Barry* – kiáltott fel Hoffmann, ő az, ő vonul itt el ezen a szekéren.

– Igen, uram – súgta halkan a panaszos hang Hoffmann fülébe éspedig oly közelről, hogy az ajtó deszkái közt szinte érezte a láthatatlan társalgó leheletének melegét.

Szegény Du Barry egyenesen állt és görcsösen belekapaszkodott a szekér mozgó lőcsébe, gesztenyeszín haja, szépségének büszkesége, a nyakszirtjénél le volt vágva, de vastag verítéktől csapzott fürtökben lógott a homlokába; még mindig szép volt nagy riadt szemével, csöppnyi szájával, amely igazán túl csöpp volt ahhoz, hogy ilyen szörnyű kiáltások férjenek ki rajta; a szerencsétlen nő időről időre egy-egy görcsösen vonagló mozdulattal megrázta a fejét, hogy megszabadítsa arcát a lárvaként ráhulló hajtól.

Mikor a sarokkő előtt elhaladt, amelyre Hoffmann támaszkodott, kiáltozni kezdett: „Segítség, mentsetek meg, nem tettem semmi rosszat, segítség!” és hanyatt vágódott volna, ha a hóhér föl nem fogja.

Ez a kiáltás: Segítség! a legmélységesebb csönd közepette tört elő az elítélt ajkáról. S ezek a fúriák, akik hozzá voltak szokva, hogy sértegessék és gyalázzák azokat az elítélteket, akik bátran viselkedtek, úgy érezték, hogy a női rémületnek ez az ellenállhatatlan ereje megrendíti őket; érezték, hogy szidalmaik és gyalázkodásaik nem tudnák túlharsogni ezt a lázas jajveszékelést, amely csaknem a tébolyba csapott, s amely a rémületnek a paroxizmusára hágott.

Hoffmann, aki úgy érezte, hogy a szíve megáll a mellében, fölemelkedett, futni kezdett a szekér után, mint a többiek s mint új árny csatlakozott a kísérteteknek ehhez a

körmenetéhez, mely a királyi szerető utolsó díszkíséretét alkotta.

Madame Du Barry, mikor őt meglátta, tovább kiáltozott:

– Az életemet! Az életemet! Egész vagyonomat a nemzetnek adom! Uram!… mentsen meg.

– Oh – gondolta a fiatalember –, hozzám beszélt. Szegény nő, akinek pillantásai olyan drágák voltak, s akinek szavai olyan értéktelenek ma – hozzám szólt.

Megállt. A szekér odaért a Forradalom terére. A homályban, melyet a hideg eső még sűrűbbé tett, Hoffmann már csak két homályos alakzatot tudott kivenni, egy fehéret, ez volt az áldozat, s egy vöröset, ez volt a vérpad.

Látta, hogy vonszolja fel a hóhér a fehér ruhát a vérpad lépcsőjén. Látta, hogy toporzékol vad ellenállással ez a meggyötört alak, azután egyszerre rettenetes sikoltások közt lezuhan a tőkére.

Hoffmann még egy kiáltást hallott: „Kegyelem, hóhér uram, csak egy percet még hóhér uram…” Ennyi volt az egész, s a bárd vad villanással lezuhant.

Hoffmann a teret szegélyező árokba rogyott.

Szép kép volt ez a művésznek, aki benyomásokért és eszmékért jött Franciaországba.

Isten megmutatta neki borzalmasan kegyetlen bűnhődését annak a nőnek, aki nagyban hozzájárult a királyság pusztulásához.

Du Barry gyáva halála úgy tűnt fel neki, mint a szegény nő bűnbocsánata. Tehát soha sem volt igazán büszke, hiszen

meghalni sem tudott. Meghalni tudni, ebben az időben, ez volt a legfőbb erényük azoknak, akik soha nem ismerték a bűnt.

Hoffmann végiggondolta ezt a napot, s úgy találta, hogy ha azért jött volna Franciaországba, hogy rendkívüli dolgokat lásson, utazása csöppet sem lett volna céljatévesztett.

Azután kissé megvigasztalva magát a történelem bölcseletével, így szólt:

– Hátravan még a színház, gyerünk a színházba. Bár jól tudom, hogy az után a színésznő után, akit most láttam, az opera vagy a tragédia művésznője nem lesz rám nagyon nagy hatással, de majd elnéző leszek. Nem kell sokat kívánni azoktól a nőktől, akik csak látszatra halnak meg.

– Csak jól meg kell figyelnem ezt a teret, hogy soha életemben vissza ne tévedjek ide többé.

IX.
Páris Ítélete

Hoffmann a hirtelen átmenetek embere volt. A Forradalom tere, a vérpad körül csoportosult nép tolongása, a komor ég és a vér után a csillárok fénye, a vidám tömeg, a virágok, szóval az élet kellett neki. Nem volt benne bizonyos, hogy a látvány, melyben része volt, eltűnik-e ezek segítségével gondolataiból, de legalább egy kis szórakozást akart adni a szemének és be akarta bizonyítani magának, hogy vannak még a világon emberek, akik élnek és nevetnek.

Az Opera felé vette hát útját, de maga se tudta, miképpen érkezett oda. A rendeltetése járt előtte és ő úgy követte, mint vak a kutyáját, míg az elméje egészen ellenkező irányban járt az egészen ellentétes benyomások hatása alatt.

Akárcsak a Forradalom téren, nagy tömeg hullámzott a boulevard-on is, ahol ebben a korban az Operaház állt, azon a helyen, ahol most a Porte Saint-Martin* színház van.

Hoffmann megállt a tömeg láttára és megnézte a falragaszt.

Páris Ítéletét játszották, ifjabb Gardelnek, Mária-Antoinette táncmestere fiának háromfelvonásos balett-pantomimjét, aki később császári balettmester lett.

Páris Ítélete – mondta halkan a költő, szemét mereven a falragaszra szögezve, mintha látása és hallása együttes segítségével akarná bevésni elméjébe ennek a két szónak az értelmét: *Páris Ítélete.*

De hiába ismételte magában a szótagokat, melyekből a balett címe állott, azok üresnek és értelmetlennek tetszettek neki, annyira nem tudta az elméje kivetni azokat a rettenetes emlékeket, melyekkel tele volt, hogy helyet adjon annak a műnek, melynek tárgyát Homeros *Iliasá*ból merítette ifjabb Gardel mester.

Micsoda különös kor ez a kor, amelyben ugyanazon a napon reggel ítéletet hallhat az ember, délután négy órakor kivégzést láthat, este balettben gyönyörködhet és ki van téve annak, hogy őt magát is letartóztathatják, mikor mindezeken az izgalmakon átesett.

Odalépett hát egy kövér úrhoz, aki sort állt a feleségével, mert a kövér embereknek minden időben megvolt az a mániájuk, hogy sort álljanak a feleségükkel, és így szólította meg:

– Uram, mit játszanak ma este?

– Láthatja a falragaszról, uram – felelte a kövér ember –, Páris Ítéletét játsszák.

– Páris Ítéletét… – ismételte Hoffmann. – Igen, igen, Páris Ítéletét, tudom már, mi az.

A kövér ember végignézte a különös kérdezősködőt, s vállat vont a legmélyebb megvetéssel ez iránt a fiatalember iránt, aki ezekben a mitológiai reminiszcenciákkal átitatott időkben egy percre is megfeledkezhetett róla, mi is volt Páris ítélete.

– Tetszik a balett magyarázó szövege, polgártárs? – kérdezte egy librettóárus Hoffmannhoz lépve.

– Igen, adja ide.

Ez újabb bizonyíték volt hősünk számára, hogy színházba megy és nagyon is szüksége volt rá.

Kinyitotta a könyvecskét és egy pillantást vetett bele.

A könyvecske kacéran volt nyomtatva, szép fehér papírra s a szerző előszava vezette be.

– Milyen csodálatos istenteremtése az ember – gondolta magában Hoffmann az előszó néhány sorát nézegetve, amelyet még nem olvasott el, de éppen olvasni készült –, és bár szerves alkotórésze az emberek közös tömegének – mégis mennyire egyedül, önzőn és közömbösen halad az úton, amelyre érdekei és becsvágya vezérlik. Íme, itt van egy ember, ifjabb Gardel úr, aki 1793. május 5-én adatta elő ezt a balettet, vagyis hat héttel a király halála, azaz a világ egyik legnagyobb eseménye után: nos hát azon a napon, mikor a balettet előadták, külön egyéni izgalmai voltak az általános izgalmak közepette; dobogott a szíve, mikor tapsoltak, és ha ebben a pillanatban valaki odamegy hozzá és szóba hozza azt az eseményt, mely remegésben tartotta az egész világot és megnevezi előtte XVI. Lajos királyt, bizonyosan így kiáltott volna föl: XVI. Lajos! kiről is beszél? Azután, mintha csak attól a naptól kezdve, amelyen balettjét a közönségnek átadta, az egész világgal egyébbel se törődnék, mint ezzel a koreográfiai eseménnyel, még külön előszót is írt balettje magyarázó szövegéhez. Nos hát, olvassuk el az előszót, lássuk, vajon eltakarva a napot, melyen íródott, megtaláljuk-e benne az események nyomát, amelyek között napvilágot látott.

Hoffmann a színház mellvédjének támaszkodott és a következőket olvasta:

– Mindig észrevettem a drámai baletteknél, hogy a díszletek s a változatos és kellemes fordulatok hatásai vonzzák legjobban a tömeget és idézik elő a leglelkesebb tapsokat.

– Meg kell vallani, hogy ez az ember igen érdekes megfigyelést tett – gondolta magában Hoffmann és nem tudta megállni, hogy el ne mosolyodjon, mikor ezt az első együgyű mondatot olvasta –, hogyan, megfigyelte, hogy a balettben a díszletek s a változatos és kedves fordulatok hatása a vonzó. Milyen hízelgő ez Haydn, Pleyel és Mehul urakra, akik a *Páris Ítélete*nek zenéjét szerezték. De folytassuk.

– Ezután a megfigyelés után olyan tárgyat kerestem, amely kellőképpen érvényre juttathatja azokat a nagy tehetségeket, amelyekkel a tánc terén csak a párizsi opera rendelkezik, ami megengedte nekem, hogy kiterjeszkedjem olyan ötletekre is, melyekkel a véletlen kínál. A költői történelem az a kimeríthetetlen terület, amelyet a balettmesternek művelnie kell, ez a terület nincs híjával a töviseknek, de érteni kell a módját, hogy lehet elkerülni ezeket a töviseket, hogy az ember a legszebb rózsákat szedhesse.

– Itt van például egy mondat, amelyet aranykeretbe lehetne foglalni – kiáltott fel Hoffmann. – Ilyesmit csak Franciaországban írnak.

Tovább nézegette a könyvecskét és egészen belemerült ebbe az érdekes olvasmányba, amely kezdte felvidítani, de szelleme, amelyet erőszakkal eltérítettek igazi érdeklődésétől, csak lassan-lassan tért oda ismét vissza, a betűk elhomályosodtak a szeme előtt, keze, amelyben Páris Ítéletét

tartotta, lehanyatlott, szemét a földre szögezte és halkan ezt mondta:

– Szegény asszony!

Madame Du Barry emléke volt, mely még egyszer végigsuhant a fiatalember emlékezetében.

Erre megrázta a fejét, mintha erőszakkal akarná kiűzni onnan a komor valót és zsebre dugva ifjabb Gardel úr könyvét, jegyet váltott és bement a színházba.

A terem tömve volt, s csak úgy hullámzott, csillogott benne a sok virág, drágakő, selyem és meztelen váll. Roppant zsongás, illatos nők zsongása, kétértelmű szavak, hasonló ahhoz a zajhoz, amelyet ezernyi röpködő légy szárnya verhet egy papírdobozban, tele olyan szavakkal, melyek ugyanolyan nyomot hagynak a szellemen, mint a pillangók szárnya a gyermek ujján, aki megfogja őket és két perc múlva már nem tudja, mitévő legyen velük, felemeli hát a kezét és visszaadja szabadságukat.

Hoffmann helyet foglalt a zenekar mellett és a terem izzó légkörének hatása alatt egy pillanatig majdnem azt hitte, hogy már reggel óta itt ül és az a szomorú vég, amely egyre lenyűgözve tartotta még a gondolatait, csak lidércnyomás és nem valóság. És most az emlékezete, amelynek mint minden ember emlékezetének két reflektorüvege volt, egyik a szívében, másik az elméjében észrevétlenül, és a vidám benyomások természetes erősbödésének hatása alatt irányt változtatott és visszatárt ahhoz a drága lányhoz, akit otthagyott a távolban, s akinek medalionja mint másik szív kezdett dobogni a saját szívének dobogása fölött. Jól szemügyre vette az összes nőket,

akik körülvették, az összes fehér vállakat, az összes szőke és barna hajakat, az összes pompás karokat, a kezeket, melyek a legyezők nyelével játszottak vagy kacéran igazgatták a hajba tűzött virágot, és mosolygott magában, mikor Antónia nevét kimondta, mintha ez a név elég lett volna, hogy eltüntessen minden összehasonlítást viselője és az itt levő nők közt, és hogy átlendítse őt az emlékek világába, mely ezerszer elbűvölőbb volt minden valóságnál, bármilyen szép lett légyen is az. Azután, mintha még mindez nem lett volna elég, mintha attól lehetett volna félni, hogy az arckép, melyet emlékezete a nagy messzeségből elébe idézett, vissza talál húzódni az eszmék birodalmába, ahonnan fölmerült, Hoffmann csöndesen benyúlt a ruhája alá és úgy fogta meg mellén a medaliont, mint félénk leányka fészkében a kis madarat, és mikor megbizonyosodott róla, hogy senki sem láthatja és senki sem szentségtelenítheti meg tekintetével a drága arcképet, melyet kezében tartott, észrevétlenül ajkához emelte a medaliont, azután a szeméhez tartotta, egy pillanatig imádkozott hozzá a tekintetével, majd miután áhítattal ismét az ajkához szorította, újra elrejtette a szíve közelében anélkül, hogy bárki észrevehette volna, milyen nagy öröme volt ebben a pillanatban ennek az ifjú, fekete hajú és sápadt arcú nézőnek, aki olyan mozdulatot tett, mintha egyszerűen a mellényébe dugta volna a kezét.

Ebben a pillanatban intett a karmester és a nyitány első hangjai vidáman végigperdültek a zenekaron, mintha cinkék csicseregtek volna a ligetben.

Hoffmann leült és megpróbálta, hogy újra olyan ember lesz, mint a többi figyelmes néző, jól kinyitotta hát mindkét fülét, hogy a zenét élvezze.

De öt perc elteltével már nem hallotta és nem is akarta hallani; nem az a zene volt ez, amellyel Hoffmann figyelmét le lehetett kötni, annál kevésbé, mert kétszer is hallotta, tekintve, hogy egyik szomszédja, kétségkívül állandó látogatója az Operának és nagy bámulója Haydn, Pleyel és Mehul uraknak, halk fejhangon dúdolva a legtökéletesebb pontossággal együtt énekelte a zenekarral az illető szerzők különböző melódiáit. A kedves dilettáns ehhez a szájkísérethez még egy másik kíséretet is csatolt az ujjaival, elbűvölő ügyetlenséggel verve hosszú körmeivel a taktust burnótszelencéje födelén, melyet bal kezében tartott.

Hoffmann a kíváncsiságnak azzal a szokásával, amely természetesen legfőbb tulajdonsága minden jó megfigyelőnek, mindjárt alaposan szemügyre vette ezt az embert, aki külön kis zenekarrá alakult a nagy zenekar mellett.

És ez az ember csakugyan megérdemelte az alapos vizsgálatot.

Képzeljenek egy kis emberkét, aki fekete kabátot, mellényt és nadrágot viselt, s fehér inget és fehér nyakkendőt, de ez a fehér fehérebb volt a fehérnél, s jobban fárasztotta a szemet a hó ezüstös visszfényénél. Képzeljék most ennek a kis emberkének a fél keze fölé, amely kéz sovány volt és átlátszó, mint a viasz és amely olyan élénken kivált a fekete nadrágon, mintha valami belső fény világította volna át, képzeljenek e fölé a kéz fölé a legnagyobb gonddal redőzött finom

batisztmandzsettát, mely lágyan omlott, mint a liliomlevelek s akkor teljes képet kapnak az emberke testi külsejéről. Most pedig nézzék meg jól a fejét, ahogy Hoffmann leste, azzal a megdöbbenéssel vegyes kíváncsisággal. Képzeljenek egy ovális arcot, sima homlokot, mint az elefántcsont, ritka és rendetlen hajat, amely hellyel-közzel csomókban ütközött ki, mint a síkon elszórt bozótos bokrok. Tekintsenek el a szemöldöktől és az alá a hely alá, ahol a szemöldöknek kellene lennie, tegyenek két gödröt és abba helyezzenek be két hideg szemet, mely olyan, mintha üvegből volna és mindig mereven egy helyre bámul, hogy az ember azt hinné, élettelen és hiába is keresné benne azt a fénylő pontot, melyet Isten, mintha csak az élet tüzének szikrájaként tett volna a szembe. Ez a szempár kék, mint a zafír, de nincs benne se lágyság, se keménység. Az kétségtelen, hogy ez a szem lát, de nem néz. Száraz, keskeny, hosszú és hegyes orr, kis száj, melynek két széle fölhasad a fogak fölött, melyek nem fehérek, hanem ugyanolyan viaszos színük van, mint a bőrnek, mintha valami fakó vér szivárgott volna vékonyan beléjük s az festette volna meg őket. Hegyes, a legnagyobb gonddal borotvált áll, kiálló pofacsontok, mélyen beesett arc, hogy a gödrébe akár egy dió beleférne, ezek voltak Hoffmann szomszédjának jellegzetes vonásai.

Ez az ember éppen úgy lehetett ötven-, mint harmincéves. De lehetett volna akár nyolcvan is, ha ez nem látszott volna különösnek, vagy pedig tizenkettő, ha ez meg valószínűtlen nem lett volna. Úgy rémlett, hogy az a világ, amelyből jött, éppen olyan volt, mint ő maga. Kétségkívül soha nem volt

fiatalabb, de az is lehet, hogy sokkal öregebbnek látszott, mint valóban volt.

Valószínű volt, hogy ha az ember a bőréhez ért volna, ugyanazt a nyirkos hidegséget érzi, mint egy kígyó vagy egy halott érintésénél.

De a zenét, amint a példa mutatta, nagyon szerette.

Időről időre kissé jobban kinyílt a szája a zenei élvezet hatása alatt és három kis ránc, amely egész egyformán jelentkezett mind a két oldalon, félkört írt le a szája két szöglete körül, vagy öt percig ott is maradt mélyen bevésve, azután fokozatosan simult el, mint a gyűrű, mely a vízbe esett kő körül támad s amely egyre tágul, míg lassanként teljesen bele nem simul a víz színébe.

Hoffmann fáradhatatlan kitartással szemlélte a különöse embert, aki észrevette, hogy kutató pillantások vizsgálják, de aki azért meg se moccant. Ez a mozdulatlanság olyan teljes volt, hogy költőnk, akinek képzeletében ebben az időben már csírázott, valami *Coppelius* alakjából, két kezét az előtte levő szék támlájára támasztva kissé előrehajolt és jobbra fordította fejét és úgy próbált szemközt nézni azzal, akit eddig csak oldalról látott.

A kis ember a legnyugodtabban nézett vissza Hoffmannra, rámosolygott, sőt barátságosan bólintott is és tovább bámult ugyanarra a pontra, amely pont rajta kívül mindenki más számára láthatatlan volt és tovább kísérte az Orchester zenéjét.

– Különös – gondolta magában Hoffmann –, fogadni mertem volna, hogy nem él.

És mintha a fiatalember, pedig látta, hogy szomszédja feje megmozdult, mégsem lett volna meggyőződve arról, hogy a test többi része is él-e, most a kezét kezdte vizsgálni szomszédjának. És ekkor egy különös dolgon ütődött meg: a burnótos szelencén, amellyel az ismeretlen keze játszott, az ébenfa burnótszelencén egy kis halálfej csillogott gyémántokból kirakva.

Ezen a napon mindennek fantasztikus külsőt kellett ölteni Hoffmann szemében, de elhatározta, hogy a végére jár a dolognak és most mélyen lehajolva, úgy mint ahogy az imént előrehajolt, szinte rátapadt szemével a burnótszelencére úgy, hogy csaknem ajkával érintette a kezet, mely a szelencét fogta.

A vizsgapillantások alá fogott emberke, látva mennyire érdekli szomszédját a tubákos szelence, csöndesen a kezébe csúsztatta, hogy közelről kényelmesen megszemlélhesse.

Hoffmann fogta a szelencét, hússzor is ide-oda forgatta, míg végre kinyitotta.

Tubák volt benne.

X.
Arsène

Hoffmann miután a legnagyobb figyelemmel megvizsgálta a burnótszelencét, visszaadta tulajdonosának, s egy néma fejbólintással köszönte meg neki, mire a szelence gazdája hasonló udvarias, de ha lehetséges, még némább bólintással válaszolt.

– Lássuk most, vajon beszél-e – kérdezte magában Hoffmann és szomszédjához fordulva így szólította meg:

– Bocsássa meg tapintatlan kíváncsiságomat, uram, de az a kis gyémántokból kirakott halálfej, amely burnótszelencéjét ékesíti, rendkívül meglepett, mert az ilyesmi igen ritka dolog burnótszelencén.

– Tényleg azt hiszem, hogy csak ez az egy példány készült belőle – felelte az ismeretlen érces hangon, melynek csengése nagyon hasonlított az egymáshoz pendülő ezüstpénz zajához –, egyik hálás örököstől kaptam, akinek én gyógyítottam az apját.

– Ön orvos?

– Igen, uram.

– És meggyógyította annak a fiatalembernek az apját?

– Ellenkezőleg, uram, szerencsétlenségünkre elvesztettük.

– Akkor értem a hálás szót.

Az orvos elnevette magát.

Feleletei nem akadályozták meg abban, hogy folyton dúdoljon, és most is dúdolva felelte:

– Igen, azt hiszem, hogy megöltem az aggastyánt.

– Hogyan, megölte?

– Egy új gyógyszert próbáltam ki rajta. Oh, Istenem, nem telt egy órába és már halott volt. Igazán nagyon mulatságos.

És dúdolta tovább a melódiát.

– Úgy látszik, szereti a zenét, uram? – kérdezte Hoffmann.

– Ezt különösen, uram.

– Az ördögbe – gondolta Hoffmann, ez az ember éppen olyan rosszul ismeri a zenét, mint a gyógyszereket.

Ebben a pillanatban fölment a függöny.

A különös doktor szippantott egyet burnótszelencéjéből és a lehető legkényelmesebben hátradőlt zsöllyéjében, mint az az ember, aki semmit sem akar elveszíteni a látványosságból, melyet végig fog nézni.

Közben csak úgy odavetve azt mondta Hoffmann-nak:

– Ugye ön német, uram?

– Csakugyan az vagyok – felelte Hoffmann.

– Ráismertem, milyen országból való, a kiejtéséről. Szép ország, csúf kiejtés.

Hoffmann meghajlással fogadta a mondást, mely félig bók volt, félig gáncs.

– És mért jött Franciaországba?

– Hogy lássak.

– És mit látott már?

– Láttam egy guillotine-ozást.

– Ott volt ma a Forradalom terén?

– Ott voltam.

– És végignézte Madame Du Barry halálát?

– Végig – felelte Hoffmann, s egy nagyot sóhajtott.

– Jól ismertem szegényt – folytatta az orvos bizalmas tekintetet vetve Hoffmannra, az *ismertem* szónak a legszélsőbb jelentést adva. – Szép lány volt, hitemre mondom.

– Talán őt is gyógyította?

– Nem, de gyógyítottam a szerecsen szolgáját, Zamorét.

– A nyomorult, azt mondják, ő jelentette föl úrnőjét.

– Csakugyan, nagy hazafi volt az a kis néger fickó.

– Bizony jó lett volna, ha ugyanúgy bánik el vele, mint azzal az aggastyánnal, tudja, a szelence gazdájával.

– Ugyan mért, hisz nem voltak örökösei.

És az orvos kacagása újra fölcsendült.

– Hát ön, uram, nem volt jelen azon a kivégzésen? – kezdte újra Hoffmann, aki ellenállhatatlan szükségét érezte, hogy tovább beszéljen a szerencsétlen teremtésről, akinek véres képe egy pillanatra el nem hagyta.

– Nem. Sovány volt?

– Ki?

– A grófnő.

– Nem tudom megmondani, uram.

– Miért nem?

– Mert először a hóhér szekerén láttam.

– Baj. Tudni szerettem volna, mert én nagyon kövérnek ismertem, de holnap majd elmegyek és megnézem a testet. Ah, kérem, nézze csak.

És az orvos egyidejűleg a színpadra mutatott, ahol e pillanatban Vestris úr, aki Páris szerepét játszotta, megjelent az Ida-hegyén és már javában enyelgett Denonem nimfával.

Hoffmann odanézett, ahová a doktor mutatott; de miután meggyőződött róla, hogy furcsa szomszédja csakugyan a színpadra figyel, és hogy mindaz, amit az imént hallott és beszélt, semmi nyomot nem hagyott a lelkében, azt gondolta magában:

– Érdekes volna, ha sírni látnám ezt az embert.

– Ismeri a darab tárgyát? – kérdezte most tőle a doktor néhány percnyi hallgatás után.

– Nem, uram.

– Oh, pedig nagyon érdekes. Sőt igen megható helyzetek vannak benne. Egyik barátomnak és nekem legutóbb könnyeket csalt a szemünkbe.

– Egyik barátjának – mormogta magában a költő –, ugyan ki lehet a barátja ennek az embernek? Bizonyosan valami sírásó.

– Ah bravó, bravó! Vestris! – kiáltotta most a kis emberke és élénken tapsolni kezdett.

Az orvos azt a pillanatot választotta ki, hogy elragadtatásának kifejezést adjon, midőn Páris, mint a magyarázó szöveg, melyet Hoffmann a színház bejáratánál vásárolt, elmondotta, felkap egy dárdát és a pásztorok segítségére rohan, akik rémülten menekülnek egy szörnyű oroszlán elől.

– Nem vagyok kíváncsi, de szerettem volna az oroszlánt látni.

Ezzel végződött az első felvonás.

Ekkor a doktor felállt, megfordult, nekivetette hátát az előtt levő szék támlájának és egy kis látcsővel helyettesítve burnótszelencéjét, elkezdte nézegetni a nőket, akik a termet benépesítették.

Hoffmann gépiesen követte a látcső irányát, és meglepetve vette észre, hogy az a nő, akire a látcső irányul, önkéntelenül megremegett és tüstént arra vetette tekintetét, aki messziről nézte, mintha valami ellenállhatatlan erő kényszerítette volna. És így maradt ebben a helyzetben, míg csak a doktor látcsövét rászögezte.

– Ezt a látcsövet is valami örököstől kapta, doktor úr? – kérdezte Hoffmann.

– Nem, ez Voltaire* úr ajándéka.

– Hát őt is ismerte?

– Nagyon is, igen szoros barátság fűzött össze bennünket.

– Talán az orvosa volt?

– Nem hitt az orvosokban. Az igaz, hogy nemigen hitt semmiben sem.

– Igaz, hogy halálos ágyán meggyónt?

– Ó, uram, Arrouet, ugyan menjen, nemcsak hogy nem gyónt meg, hanem nagyon szívélyesen fogadta a papot, aki eljött meglátogatni. Kitűnően el tudom mondani az esetet, mert jelen voltam.

– Hát hogy történt?

– Arrouet halálán van, Tersac, a plébánosa odajön hozzá és mint olyan ember, akinek nincs vesztegetni való ideje, azt

mondja neki: „Uram, elismeri a Szentháromságot és Krisztus istenségét?”

– Uram, hagyjon kérem nyugodtan meghalni – felelte neki Voltaire.

– De uram – folytatta Tersac –, tudnom kell, elismeri-e, hogy Krisztus Isten egyszülött fia.

– Az ördög vigye el – kiáltotta Voltaire –, ne beszéljen nekem többet erről az emberről. Azzal összeszedve, ami kis ereje még maradt, rácsapott öklével a plébános fejére és meghalt. Hogy nevettem, Istenem, de hogy nevettem.

– Ez csakugyan nevetséges volt – mondta Hoffmann megvető hangon –, a *Pucelle* szerzője nem is halhatott meg másképp.

– Ah, igen a *Pucelle* – kiáltott fel a fekete ruhás ember –, micsoda remekmű, milyen csodálatos alkotás. Csak egy könyvet ismerek, amely versenyezhet vele.

– Melyik az?

– *Justine,* de Sades úrtól. Ismeri *Justine*-t?

– Nem, uram.

– És marquis de Sade-ot?*

– Még kevésbé.

– Hát tudja, uram – kezdte a doktor a legáradozóbb hangon –, *Justine**, a legerkölcstelenebb olvasmány a világon, a meztelenre vetkőztetett Crébillon fils*, csodálatos valami. Kezeltem egyszer egy fiatal lányt, aki olvasta.

– És az is meghalt, mint az aggastyán?

– Igen, uram, de nagyon boldogan halt meg.

És a doktor szeme elégedetten csillogott, mikor a szóban forgó lány halálának okára visszaemlékezett.

Jelt adtak a második felvonásra, Hoffmann örült neki, mert kezdett már félni szomszédjától.

– Ah – szólt a doktor elégedett mosollyal, miközben leült –, most majd meglátjuk Arsène-t.

– Ki az az Arsène?

– Hát nem ismeri?

– Nem, uram.

– Akkor nem is ismer semmit, fiatalember. Arsène, az Arsène, ezzel mindent megmondtam, különben mindjárt látni fogja.

Azzal, még mielőtt a zenekar megszólalt volna, az orvos elkezdte dúdolni a második felvonás előzenéjét.

A függöny fölment.

A színpad virágokból és zöld lombból álló hatalmas boltívet ábrázolt, amelyen patak futott keresztül s a patak egy szikla lábánál eredt.

Hoffmann csüggedten a tenyerébe hajtotta a fejét.

Amit látott és hallott mégse tudta kiverni fejéből a fájdalmas gondolatot és azt a gyászos emléket, mely ide vezette, ahol volt.

– Mit változtatott volna – gondolta magában, hirtelen visszatérve a szörnyű nap benyomásaihoz –, mit változtatott volna a világon, ha életben hagyják azt a szerencsétlen nőt? Mi rossz származott volna abból, ha az a szív tovább dobog, ha az a száj tovább lélegzik? Mi baj származott volna ebből? Miért kellett mindezt hirtelen megszakítani? Mi jogon állítják meg az

életet lendülete közepén? Most bizonyára ő is itt volna ezek közt a nők közt, míg így ebben az órában szegény teste, az a test, melyet egy király szeretett, ott hever a temető sarkában virágok nélkül. Hogy sikoltozott, Istenem, hogy sikoltozott, aztán egyszerre csak…

Hoffmann két kezébe temette homlokát.

– Mi keresnivalóm van nekem itt? – gondolta magában. – Megyek innen…

És talán csakugyan elment volna, ha felpillantva meg nem lát a színpadon egy táncosnőt, aki nem jelent meg az első felvonásban és akinek táncát az egész terem mozdulatlanul, lélegzet-visszafojtva nézte.

– Oh, milyen szép ez a nő – kiáltott föl Hoffmann elég hangosan, hogy szomszédja és a táncosnő is meghallhassa.

A táncosnő, aki ezt a hirtelen csodálatot fölkeltette, rápillantott a fiatalemberre, akiből önkéntelenül tört ki ez az ámuló kiáltás, és Hoffmann-nak úgy tetszett, hogy köszönetet mond a tekintetével.

Elpirult és összerázkódott, mintha villamos áram érintette volna.

Arsène, mert ő volt a táncosnő, akinek nevét a kis öreg említette, Arsène csakugyan csodálatra méltó teremtés volt, olyan szépség, amelyben nem volt semmi a hagyományos szépségből.

Magas nő volt, csodálatos termetű és szinte átlátszóan sápadt, ami még az arcát borító vörös festék alatt is feltűnt. A lába parányi volt és mikor a színpad deszkáit érintette, azt mondhatta volna az ember, hogy a lába hegye fellegeken

nyugszik, mert a legkisebb zajt sem lehetett hallani. A dereka olyan karcsú volt és olyan hajlékony, hogy egy kígyó sem tudta volna úgy kicsavarni magát, mint ez a nő tette. Valahányszor lábujjhegyre ágaskodva hátrahajolt, azt hihette volna az ember, hogy a fűzője tüstént megreped, és érezni lehetett a tánca erejében, testének biztos mozdulataiban úgy a tökéletes szépség öntudatát, mint az a lángoló természetet, amely, mint a régi Messalináé, talán el-elfárad, de sohasem merül ki teljesen. Nem mosolygott, mint ahogy a táncosnők rendesen mosolyogni szoktak, bíborszínre festett ajka úgyszólván soha nem nyílt meg, nem azért mintha csúnya fogakat takart volna, nem, mert a mosolyban, melyet Hoffmannhoz intézett, mikor az olyan naivul hangos csodálkozásban tört ki, költőnk jól láthatta azt a kettős sorát a hófehér és tiszta gyöngyöknek, melyeket kétségkívül azért tartott ajka mögé rejtve, hogy a levegő se árthasson meg nekik. Kék fényben játszó, csillogó fekete hajában széles akantuszlevelek voltak fonva és szőlőfürtök lógtak le róla, melynek árnya mezítelen vállára vetődött. Ami a szemét illeti, az nagy, tiszta és csillogó fekete volt, annyira, hogy szinte fényt sugárzott szét úgy, hogy ha Arsène sötét éjszakában táncolt volna is, bevilágította volna a helyet, ahol táncolt. Még növelte a lány eredetiségét, hogy minden ok és értelem nélkül a nimfaszerepben, mert egy nimfát játszott vagy helyesebben táncolt, kis fekete bársony nyakéket viselt, amelyet csat tartott össze, vagy legalábbis valami csat formájú dolog, amely gyémántból volt és vakító fényt lövellt.

A doktor majd elnyelte szemével ezt a nőt és lelke, ha ugyan volt lelke, szinte a lány szökellésén csüngött. Annyi bizonyos, hogy míg Arsène táncolt, lélegzetet se mert venni.

És ekkor Hoffmann rendkívül különös dolgot vett észre, akár jobbra, akár balra tért a táncosnő, akár hátrafelé ment, akár előre, a szeme soha nem hagyta el az orvos tekintetének vonalát, ez szemmel látható volt kettőjük tekintete közt. Mi több, Hoffmann igen tisztán kivette, hogy azok a sugarak, melyeket Arsène nyakékének csatja vetett és azok a sugarak, melyeket a doktor burnótszelencéjén lévő gyémánt halálfej szórt, félúton találkoztak a legegyenesebb vonalban, egymásba ütköztek, visszalökték egymást, azután újra fölragyogtak egy közös sugárnyalábban, mely ezernyi fehér, vörös és arany szikrából állott.

– Nem adná kölcsön a látcsövét, uram – szólt Hoffmann lihegve, anélkül, hogy a fejét elfordította volna, mert úgy érezte, hogy neki is lehetetlen abbahagyni Arsène bámulását.

A doktor Hoffmann felé nyújtotta kezét, anélkül, hogy fejét csak egy csöppet is megmozdította volna, úgyhogy a két néző keze jó ideig kereste egymást a levegőben, míg találkozott.

Hoffmann végre megfogta a messzelátót és szeméhez illesztette.

– Ez különös – mormogta.

– Ugyan mi? – kérdezte a doktor.

– Semmi, semmi – felelte Hoffmann, aki egész figyelmét annak akarta szentelni, amit látott, mert amit látott, csakugyan különös volt.

A messzelátó annyira közel hozta szeméhez a tárgyakat, hogy kétszer-háromszor is kinyújtotta a kezét, mert azt hitte, hogy elérheti Arsène-t, aki mintha nem is az üveg mögött lett volna, amely képét visszatükrözte, hanem valahol a messzelátó két lencséje között. Németünk nem is vesztett hát el egy porcikányit sem a táncosnő szépségéből és a gyönyörű leány pillantásai, amelyek már távolról is olyan tündöklőek voltak, most valóságos tűzgyűrűvel övezték a homlokát és fölforralták a vért a halántékán levő erekben.

A szíve félelmetesen zakatolt a mellében.

– Ki ez a nő? – kérdezte elhaló hangon anélkül, hogy a messzelátótól megvált volna.

– Ez Arsène, amint már mondtam – vágott vissza a doktor, akinek mintha csak az ajka élt volna, míg mozdulatlan tekintete a táncosnőn csüngött.

– Van ennek a nőnek kedvese, kétségkívül?

– Van.

– Akit szeret?

– Azt mondják.

– Gazdag?

– Nagyon gazdag.

– Ki az?

– Nézzen balra a földszinti proszcéniumpáholyba.

– Nem tudom elfordítani a fejemet.

– Erőltesse meg magát.

Hoffmann-nak olyan fájdalmába került ez a megerőltetés, hogy felszisszent fájdalmában, mintha nyakizmai márvánnyá merevültek volna s mind eltörtek volna ebben a pillanatban.

Odanézett a jelzett proszcéniumpáholyba.

A proszcéniumpáholyban csak egy ember ült, de ez az ember, aki úgy kuporodott rá, akár az oroszlán a bársony mellvédre, mintha egymaga betöltötte volna az egész páholyt.

Harminckét-harminchárom éves férfi volt ez, a szenvedélyektől barázdált arccal; az ember azt mondhatta volna, hogy nem a himlő, hanem valami vulkanikus kitörés hasogatta föl azokat az árkokat, melyek mély barázdáikkal keresztül-kasul szelték egymást ezen a dúlt testen; a szeme kicsi lehetett, de valami lelki megrázkódtatás tágra nyitotta; olykor fénytelen volt és üres, mint egy kialudt kráter, de néha lángot okádott, mint egy fölgyulladt tűzhányó. Nem úgy tapsolt, hogy a két kezét ütögette egymáshoz, hanem a mellvédet verte és olyan volt, mintha minden tapsával megrázta volna az egész termet.

– Oh – mondta Hoffmann –, férfi az, akit ott látok?

– Az bizony, férfi – felelte a kis fekete ember –, az bizony férfi, méghozzá nagyon is büszke férfi.

– Hogy hívják?

– Nem ismeri?

– Nem én, csak tegnap érkeztem Párizsba.

– Nos, hát az Danton.

– Danton… – szólt Hoffmann megremegve. – Oh, oh! ez Arsène kedvese?

– Ez a kedvese.

– És kétségkívül szereti is a lányt?

– Az őrülésig. És vadul féltékeny rá.

De akármilyen érdekes látvány volt is Danton, Hoffmann már visszatért tekintetével Arsène-hez, akinek néma tánca fantasztikus látszatot öltött.

– Még egy felvilágosítást.

– Tessék.

– Milyen alakja van a csatnak, mely Arsène nyakékét összefogja?

– Az csak egy kis guillotine.

– Guillotine?

– Az. Elragadó ékszereket készítenek most ebben a formában és legelegánsabb hölgyeinken is van belőlük egy vagy kettő. Azt, amelyet Arsène visel, Danton ajándékozta neki.

– Guillotine, guillotine egy táncosnő nyakán – ismételte Hoffmann, aki úgy érezte, hogy az agyveleje majd szétveti a fejét –, guillotine, de hát minek!…

És a fiatal német, akit bárki őrültnek tarthatott, ma elé nyújtotta két karját, mintha meg akart volna egy testet ölelni, mert az optikának valami különös hatásaképp, a távolság, mely Arsène-től elválasztotta, egy pillanat alatt eltűnt, és Hoffmann-nak úgy rémlett, hogy homlokán érzi a táncosnő leheletét, akinek félig mezítelen keble úgy hullámzott, mint kéjes ölelésben. Hoffmann abban az elragadtatott állapotban volt, mikor az ember azt hiszi, hogy tüzet lélegzik s amikor attól fél, hogy a túlfeszített érzékek szétvetik az egész testet.

– Elég, elég – mondta.

De a tánc tovább folyt és Hoffmann lázas képzelődése olyan erős volt, hogy összekeverve napjának két legerősebb

benyomását, a színpadi jelenetbe beleszőtte a Forradalom terének emlékét és hol azt képzelte, hogy Madame Du Barry táncol sápadtan, levágott fejjel Arsène helyén, hol az volt a látomása, hogy Arsène megy tánclépésekben a guillotine lábához, sőt föl egész a hóhér kezébe.

A fiatalember izgatott képzeletében furcsa káosszá folyt össze virág és vér, tánc és haláltusa, élet és halál.

De mindezek fölött uralkodott az a villamos vonzás, mely ellenállhatatlan erővel húzta efelé a nő felé. Valahányszor két kecses formájú lába eltáncolt a szeme előtt, valahányszor áttetsző szoknyája kissé jobban fölemelkedett, remegés járta át egész lényét, az ajka kiszáradt, a lehelete perzselt és úgy elfogta a vágy, ahogy csak húszéves embert foghat el.

Ebben az állapotában csak egy menedéke volt Hoffmann-nak, Antónia arcképe, a medalion, amelyet szíve fölött viselt; a tiszta szerelmet emelte védőpajzsul az érzéki szerelem ellen; a szűzi emlék erejét szögezte neki a parancsoló valóságnak.

Fogta hát az arcképet és ajkához emelte, de alig tette ezt a mozdulatot, már hallotta szomszédjának élesen rikácsoló kacaját. A doktor gúnyos arccal nézett rá.

– Hadd menjek ki – kiáltotta Hoffmann –, eresszen ki, nem tudok tovább itt maradni.

És mint valami őrült rohant ki a helyéről, lábakon gázolva át, békés nézők térdébe ütközve, akik szidták ezt a félkegyelműt, mert az a furcsa szeszélye támadt, hogy egy balett közepén szalad ki.

XI.
Páris Ítéletének második előadása

De Hoffmannt nem vitte túl messze ez a nagy lendület. A Saint-Martin utca sarkán megállt.

A melle zihált, a homlokán verítékcsöppek gyöngyöztek.

Bal kezével végigsimította a homlokát, jobb kezét a mellére szorította és mély lélegzetet vett.

Ebben a pillanatban valaki megérintette a vállát.

Hoffmann összerezzent.

Megfordult és fölsikoltott meglepetésében.

Barátja, Zachariás Werner állt előtte.

A két fiatalember hevesen összeölelkezett.

Azután nyomban két kérdés keresztezte egymást.

– Mit csinálsz itt?

– Hová mégy?

– Tegnap érkeztem – mondta Hoffmann –, ott voltam Madame Du Barry kivégzésénél, és hogy kissé elszórakozzam, idejöttem az Operába.

– Én hat hónapja érkeztem ide és öt hónap óta mindennap látok húsz-huszonöt kivégzést, és hogy szórakozzam, játszani járok.

– Ah.

– Velem jössz?

– Köszönöm, nem.

– Rosszul teszed, szerencsém van, te pedig hagyományos szerencséddel vagyont szerezhetnél. Rettenetesen unatkozhattál az Operában, te, aki hozzászoktál az igazi zenéhez; gyere velem, ott majd hallhatsz valamit.

– Zenét?

– Igen, az arany zenéjét, nem is szólva arról, hogy ott, ahová én megyek, együtt van minden gyönyörűség; elbűvölő nők, pompás vacsora és veszekedett nagy játék.

– Köszönöm, barátom, lehetetlen. Megígértem, sőt megesküdtem…

– Kinek?

– Antóniának.

– Hát találkoztál vele?

– Szeretem, barátom, imádom.

– Ah, most már értem, ezért késtél ilyen sokáig, és megesküdtél neki?

– Megesküdtem neki, hogy nem játszom és hogy…

Hoffmann habozott.

– És még mire?

– Hogy hű leszek hozzá – dadogta Hoffmann.

– Akkor hát ne gyere velem a 113-ba.

– Mi az a 113?

– Az a ház, amelyről az imént beszéltem; én nem esküdtem meg semmire, hát megyek. Isten veled, Theodore.

– Isten áldjon, Zachariás.

És Werner eltávozott, Hoffmann pedig ott maradt, mintha a földhöz szögezték volna.

Mikor Werner már vagy százlépésnyire volt, Hoffmann-nak eszébe jutott, hogy elfelejtette megkérdezni Zachariás címét és hogy az egyetlen cím, amit Zachariástól kapott, a játékbarlang címe volt.

De ez a cím, akárcsak a végzetes ház kapuja fölé, lángbetűkkel volt beírva Hoffmann agyába.

Egyébként ami most történt, kissé elcsitította Hoffmann lelkiismeret-furdalásait. Az emberi természet így van alkotva, mindig elnéző önmagával szemben, mert ez az elnézése az önzésből fakad.

Feláldozta a játékot Antóniáért és azt hitte, hogy ezzel eleget tett esküjének, s arról megfeledkezett, hogy azért áll itt, mintha leszögezték volna a boulevard és a Saint-Martin utca sarkán, mert kész lett volna mindjárt megszegni esküjének fontosabb felét.

De amint mondottam, az ellenállás, melyet Wernerrel szemben tanúsított, engedékennyé tette Arsène-nel szemben. Arra határozta hát magát, hogy közbeeső utat választ, ahelyett, hogy visszamenne az Opera nézőterére, amire pedig minden erejével ösztökélte kísértő démona, a színészbejárónál várja meg, míg Arsène kijön.

Hoffmann sokkal jobban ismerte a színházak helyszínrajzát, semhogy azonnal rá ne akadt volna erre a színészbejáróra.

A Bondy utcában, hosszú, alig megvilágított folyosót látott, amelyben mint az árnyak, emberek jártak le és föl szennyes ruhákban, és tüstént tisztában volt vele, hogy ezen a kapun járnak ki és be azok a szegény halandók, akiket a vörös, fehér

és kék festék, a gázlángok fénye, a selyem és a csillám istenekké és istennőkké változtat át.

Az idő múlt, a hó esett, de Hoffmannt olyan izgalomban tartotta ez a különös jelenség, amelyben volt valami természetfölötti, hogy nem érezte a rettenetes hideget, amely elől dideregve menekültek a járókelők. Hiába sűrűsödött csaknem kézzelfogható gőzzé a szájából jövő lehelet, a keze csak olyan tüzes maradt és a homlokáról csak úgy szakadt a veríték. Mi több, megállt a fal mellett és ott maradt mozdulatlanul, szemét a folyosóra szögezve, úgyhogy a hó, mely egyre sűrűbb pelyhekben esett, lassan beborította a fiatalembert, mint fehér szemfödél, s a fiatal diák, sapkájában és hosszú német kabátjában lassan-lassan márványszoborrá változott át. Végre elkezdtek kifelé szállingózni ezen a szennyes nyíláson azok, akik először szabadultak a látványosság végeztével. Először az estére kirendelt őrség, azután a színpadi gépészek, azután az a sok névtelen senki, aki a színházból él, azután a művészek, akiknek könnyebben megy az átöltözködés, mint a nőknek, majd végül a művésznők és legvégül a szép táncosnő, akire Hoffmann azonnal ráismert, nemcsak bájos arcáról, hanem csípőinek azokról a fölséges mozdulatairól is, amelyeket senki más nem utánozhatott, s azonkívül a bársony nyakékről is, amely most is fehér bőrére simult, s amelyen ott csillogott a különös ékszer, melyet a rémuralom hozott divatba.

Alig jelent meg Arsène a kapu küszöbén, még mielőtt Hoffmann-nak ideje lett volna egyetlen mozdulatot tenni, hirtelen kocsi robogott elő, a kocsi ajtaja kinyílt és a fiatal lány

olyan könnyedén lebbent fel bele, mintha még mindig a színpadon táncolt volna. Egy árny jelent meg a kocsi ablaka mögött, akiben Hoffmann a proszcéniumpáholyban ülő férfit vélte fölismerni, ez az árny magához ölelte a szép nimfát, a kocsi pedig anélkül, hogy a kocsisnak bárki utasítást adott volna, elrobogott.

Mindez, amit itt tizenöt, húsz sorban mondunk el, szinte villámgyorsasággal ment végbe.

Hoffmann fojtott sikoltást hallatott, mikor látta, hogy a kocsi elvágtat, azután úgy vált el a faltól, mintha egy szobor lépett volna ki fülkéjéből, és egy mozdulattal lerázva magáról a havat, amely egészen elborította, rohanni kezdett a kocsi után.

De a kocsit sokkal erősebb két ló húzta, semhogy a fiatalember, bármilyen gyors volt is, eszeveszett rohanása, utolérhette volna.

Míg a kocsi a boulevard-on haladt, minden jól ment, sőt mikor a Bourbon-Villeneuve utcába fordult be, amelyet Neuve Egalité utcára kereszteltek át, még mindig nem volt baj, de mikor a Győzelem terére ért, amelyből Nemzeti győzelem tere lett, hirtelen jobbra kanyarodott és eltűnt Hoffmann szemei előtt.

Mivel a fiatalemberben, aki most már se nem hallotta, se nem látta a kocsit, semmi sem tartotta már a lelket, futása lassanként elerőtlenedett. Egy percre megállt a Neuve Eustache utca sarkán, a falnak dőlt, hogy lélegzetet vegyen, azután, mivel nem látott és nem hallott semmit, tájékozódni próbált, mert úgy gondolta, itt az ideje, hogy hazatérjen.

Nem volt könnyű dolog Hoffmann számára kiverekednie magát a kis utcáknak ebből az útvesztőjéből, amelyeknek tömkelege csaknem kibogozhatatlan szövevényt alkot a Saint-Eustache hídtól a Quai de la Feraille-ig. De végre az őrjáratok segítségével, amelyek sűrűn váltogatták egymást ezekben az utcákban, tekintve, hogy útlevele rendben volt és bizonyítani tudta a vámhatóság láttamozásával, hogy csak tegnap érkezett, olyan pontos útbaigazításokat kapott a polgárőrségtől, hogy hamarosan visszatérhetett szállására és kis szobájába, ahol aztán jól bezárkózott, látszólag egyedül, valójában azonban mindannak égő emlékével, ami napközben történt vele.

Ettől a naptól kezdve Hoffmann állandóan két látomás prédájává lett, ezek közül az egyik lassan-lassan halványodott, a másik pedig mind határozottabb alakot öltött.

A látomás, mely egyre halványodott, Du Barry asszony sápadt, dúlt arca volt, akit a hóhér a szekérre s a szekérről a vérpadra hurcolt.

A másik látomás, amely egyre közelebb került a valósághoz, a szép táncosnő lelkes és mosolygó arca volt, azé a táncosnőé, aki tündéri könnyedséggel szökellt a színpad hátteréből a rivaldáig s örvénylő forgással perdült a rivalda előtt a színpad jobb és bal oldalára.

Hoffmann minden erejét megfeszítette, hogy szabaduljon ettől a látomástól. Elővette málhájából ecseteit és festeni kezdett, elővette hegedűjét a tokjából és hegedült, tintát, tollat kért és verseket írt. De a versek, amelyeket írt, mind Arsène dicséretét zengték; a dallam, melyet a hegedűn játszott, az a

dallam volt, amelynek hangjaira Arsène a színpadon megjelent és amelynek szökellő ütemei úgy fölkapták, mintha szárnya lett volna; és a rajzok, amelyeket készített, mind a táncosnőt ábrázolták a bárony nyakékkel, ezzel a különös ékszerrel, amelyet az a különös csat erősített Arsène nyakára.

Egész éjszaka és másnap egész napon át s a rákövetkező napon és éjszakán csak egyetlenegy, azaz helyesebben csak két dolgot látott Hoffmann, az egyik a fantasztikus táncosnő volt, a másik a nem kevésbé fantasztikus doktor. E közt a két lény közt valami olyan összefüggés volt, hogy Hoffmann nem tudta egyiket a másik nélkül elképzelni. A látomás alatt is, amelyben a színpadon szökellő Arsène a szeme előtt lebegett, nem a zenekar játéka csengett a fülébe, hanem a doktor dúdolása és halk dobolása az ébenfa burnótszelence tetején; azután olykor-olykor felvillant valami a szeme előtt és egész elvakította csillogó szikráival, ez az a kettős fénysugár volt, melyet a táncosnő csatja és az orvos szelencéje lövellt ki; a gyémánt guillotine és a gyémántokból kirakott halálfej kölcsönös vonzása volt ez; s végül az orvos szemének merev nézése volt, amely, mintha csak parancsoló akaratával vonzotta és taszította volna a szép táncosnőt, mint a kígyó szeme vonzza és taszítja a madarat, melyet delejes hatalmában tart.

Hússzor, százszor, ezerszer felvillant Hoffmann agyában a gondolat, hogy ismét elmegy az Operába; de míg az előadás órája el nem érkezett, mindig erősen fogadkozott, hogy nem enged a kísértésnek. Különben minden eszközzel küzdött ez ellen, először a medalionjához menekült, azután megpróbált

levelet írni Antóniának; de Antónia arcképe olyan szomorú kifejezést öltött, hogy Hoffmann csaknem tüstént bezárta a medaliont, alighogy kinyitotta; de minden levélnek, amelybe belekezdett, már első sorai oly zavartak voltak, hogy tíz levelet széttépett, még mielőtt az első oldal harmadáig eljutott volna.

Végre eltelt a nevezetes harmadnap is, és a színház megnyitása közeledett, végre hetet ütött az óra és amikor a hetedik ütés is elhangzott, Hoffmann önkéntelenül felállt, futva ment le a lépcsőn és elrohant a Saint-Martin utca irányába.

Ez alkalommal alig egy negyedóra alatt, ez alkalommal anélkül, hogy bárkitől is tudakolnia is kellett volna az utat, ezúttal, mintha valami láthatatlan vezető igazította volna útba, ez alkalommal jó tíz perc alatt odatalált az Operához.

De különös dolog. Az Opera kapuját most nem ostromolták úgy a nézők, mint két nappal ezelőtt vagy mert – valamely Hoffmann előtt ismeretlen esemény következtében – az előadás nem volt olyan vonzó, mint egyébként, vagy mert a nézők már benn voltak a színházban.

Hoffmann odadobta hat livre-t érő tallérját a pénztárosnak és megkapta jegyét.

De a terem képe nagyon is megváltozott. Először is nem volt csak félig telve, azután meg az elragadó nők és az elegáns férfiak helyén, akiket, mint hitte, viszont fog látni, nem látott csak rövid házikabátos nőket és carmagnole-os férfiakat. Sehol egy ékszer, sehol semmi nyoma a meztelen kebleknek, amelyek ingerlően pihegtek az arisztokratikus színház kéjes légkörében; kerek sapkák és vörös sapkák, mind óriási nemzetiszínű kokárdákkal ékesítve; csupa komor színű ruha és az arcokon

szomorúan borongó árny, azután a terem két oldalán két szörnyű szobor, két torzul fintorgó fő, egyik a nevetéstől, másik a fájdalomtól, Voltaire és Marat mellszobra.

És végül a proszcéniumpáholy egy gyéren világított odú, komor és üresen tátongó nyílás. A barlang még megvolt, de hiányzott belőle az oroszlán.

A zenekari sorban két üres hely volt egymás mellett. A két hely közül az egyiket Hoffmann kapta meg, ugyanaz volt, amelyen a múltkor ült.

A másik az volt, amelyet a doktor tartott a múltkor elfoglalva, de ezen a helyen most senki sem ült.

Az első felvonást most úgy játszották el, hogy Hoffmann ügyet sem vetett se a zenekarra, se a színészekre.

A zenekart ismerte és értékelte első hallomásra.

A színészek nem sokat jelentettek számára, nem azért jött, hogy őket lássa, hanem azért, hogy Arsène-ben gyönyörködjék.

A függöny fölment a második felvonás előtt is és a balett megkezdődött.

A fiatalember egész értelme, egész lelke és egész szíve a pattanásig feszült.

Várta, hogy Arsène fellépjen.

De Hoffmann egyszerre csak elsikoltotta magát.

Nem Arsène játszotta Flóra szerepét.

A nő, aki a színen megjelent, idegen volt neki, olyan nő, mint a többi.

A lihegő test minden idegrostja elernyedt; Hoffmann egy mély sóhajtással visszaroskadt az ülés mélyére és körülnézett.

A kis fekete ember már ott ült a helyén, csak éppen gyémántcsatjai és gyémántgyűrűi nem voltak rajta, s nem volt nála a gyémánt halálfejes burnótszelence sem.

A csatjai rézből voltak, a gyűrűi aranyozott ezüstből s a burnótszelencéje égetett ezüstből.

Most nem dúdolt és a taktust sem verte.

Hogy jött be a helyére, Hoffmann nem tudott róla semmit, nem látta járni, nem is érezte, hogy elhaladt mellette.

– Oh, uram! – kiáltotta Hoffmann.

– Mondja csak úgy, hogy polgártárs, fiatal barátom, sőt tegezzen… ha lehetséges – felelte a kis fekete ember –, vagy könnyen levágatja a fejemet és a magáét is.

– De hol van Ő? – kérdezte Hoffmann.

– Ah úgy. Hol van Ő? Úgy látszik, a tigrise, aki egy percre le nem veszi róla a szemét, észrevette tegnapelőtt, hogy jeleket váltott egy fiatalemberrel. Úgy látszik, ez a fiatalember a kocsija után futott, úgyhogy tegnap óta felbontotta Arsène szerződését és Arsène már nincs a színháznál.

– És hogy tűrheti ezt az igazgató?

– Fiatal barátom, az igazgató sokat ad arra, hogy egészségben megtarthassa a nyakán a fejét, akármilyen csúf is a feje; de azt tartja, hogy ezt már megszokta és egy másik, még ha esetleg szebb volna is, nem verne már gyökeret benne.

– Oh, Istenem, azért olyan szomorú hát ez a terem – kiáltotta Hoffmann. – Íme hát azért nincsenek virágok, gyémántok, ékszerek. Azért nincsenek önön sem gyémántcsatjai, gyémántos gyűrűi, s azért nincs nála gyémántos szelencéje. És végül azért van a színpad két oldalán

Apolló és Terpsychore* szobra helyett ez a két undok mellszobor. Pfuj!

– Ej na, de miket is beszél itt nekem? – kérdezte a doktor. – És hol látta azt a termet, amelyről beszél? És hol látott rajtam gyémántgyűrűket és mikor látta a gyémántos szelencét nálam? És hol látta végül Apolló és Terpsychore szobrát? Hiszen már több mint két éve, hogy a virágok nem virágoznak, hogy a gyémántok assignatákká* változtak át, s hogy az ékszereket beolvasztották a haza oltárán. Ami pedig engem illet, hála Istennek, soha nem volt más csatom, mint ez a néhány rézcsat, soha nem volt más gyűrűm, csak ez a rossz arannyal futtatott gyűrű és burnótszelencém is ez a rossz, szegényes ezüstszelence volt; Apolló és Terpsychore szobra pedig csakugyan itt volt valamikor, de az emberiség barátai jöttek és összetörték Apolló mellszobrát és Voltaire apostolét tették a helyébe; a nép barátai pedig Terpsychore szobrát törték össze és Marat istenével helyettesítették.

– Ah – kiáltott fel Hoffmann –, ez lehetetlenség, mondom önnek, hogy tegnapelőtt virágillatos, drága ruháktól csillogó, gyémántoktól tündöklő termet láttam és elegáns embereket ezeknek a házikabátos halaskofáknak és ezeknek a carmagnole-os fickóknak a helyén. És mondom azt is, hogy az ön cipőjén gyémántcsat volt, az ujján gyémántgyűrű és gyémántokból kirakott halálfő a szelencéje tetején, mondom önnek…

– Én pedig, fiatalember, azt mondom önnek – válaszolta a kis fekete ember –, azt mondom önnek, hogy tegnapelőtt itt volt Ő, azt mondom önnek, hogy az ő jelenléte ragyogott be

mindent, azt mondom önnek, hogy az ő leheletéből fakadtak a rózsák, attól csillogtak az ékszerek és tündököltek a gyémántok az ön képzeletében; azt mondom önnek, hogy maga szerelmes bele fiatalember és hogy a termet a szerelme fénytörő prizmáján keresztül látta. Arsène már nincs itt és most a szíve halott, a szeme kiábrándult és ezért lát pamutharisnyát, kartonruhát, durva kendőt, vörös sipkát, kérges kezet és boglyas hajat. Most olyannak látja a világot, amilyen, s a dolgokat olyanoknak, amilyenek.

– Oh, Istenem – kiáltotta Hoffmann, kezébe temetve fejét –, hát mindez igaz, olyan közel vagyok hozzá, hogy megbolonduljak?

XII.
A kávéház

Hoffmann nem ocsúdott fel kábultságából, csak mikor azt érezte, hogy egy kéz nehezedik a vállára.

Fölkapta a fejét. Minden sötét volt körülötte, minden láng kialudt; a színház fény nélkül olyan volt neki, mint a színház holtteste, melyet elevenen látott. Az őrség és kirendelt katona egyedül és némán járt föl s alá, mint a halott őre; nem égett egy csillár se, üres volt a zenekar, semmi fény, semmi nesz.

Csak egy hang duruzsolta a fülébe.

– De polgártárs, de polgártárs, mit csinál itt; az Operában van polgártárs; alusznak itt, az igaz, de le nem fekszenek.

Hoffmann végre odapillantott, ahonnan a hang jött, és egy töpörödött öregasszonyt látott, aki a kabátja gallérját rángatta.

A páholynyitogató nő volt, aki nem ismerve ennek a makacs nézőnek a szándékait, nem akart távozni addig, míg ez az utolsó látogató ki nem ment előtte.

Különben, miután teljesen fölocsúdott álmából, Hoffmann sem ellenkezett tovább, hanem nagyot sóhajtva fölkelt és ezt a nevet suttogta:

– Arsène.

– Oh, igen, Arsène – mondta a vénasszony. – Arsène! Kegyed is fiatalember, kegyed is szerelmes bele, mint az egész Párizs! Nagy veszteség az Operára, de főleg nagy veszteség nekünk, szegény páholynyitogató nőknek.

– Maguknak, szegény páholynyitogató nőknek – kérdezte Hoffmann, aki boldog volt, hogy végre olyasvalakire akadt, aki a táncosnőről beszél neki –, hogy lehet az veszteség maguknak, ha Arsène nincs a színháznál?

– Oh, Istenem, nagyon könnyen érthető ez: először is mindennap, amikor táncolt, telt házat csinált és ilyenkor jól kerestünk a pótszékeken s a kis padokon; mert az Operában mindent meg kell fizetni. Ahová betettünk egy pótszéket, egy kis padot vagy egy zsámolyt, ott mindig pénz ütötte a markunkat, s ez volt a mi kis hasznunk. Kis hasznot mondtam – tette hozzá ravasz mosollyal –, mert emellett polgártárs, volt nagy hasznunk is.

– Nagy hasznuk?

– Az a.

És a vénasszony hunyorított egyet.

– Hát miféle haszon volt az, mondja már jóasszony.

– A nagy haszon azoktól került, akik kérdezősködtek utána, akik felvilágosításokat kértek róla, akik a címét akarták tudni, akik levélkéket akartak neki küldeni. Mindennek megvolt az ára, érti; ennyi járt az útbaigazításért, ennyi a címért; ennyi a postáért; az ember megcsinálta a maga kis üzletét és tisztességesen megélt.

És a vénasszony nagyot sóhajtott, s ez a sóhaj semmivel sem maradt mögötte annak a sóhajnak, melyet Hoffmann hallatott az itt közölt beszélgetés elején.

– Ah, ah! – mondta Hoffmann –, hát maga azzal foglalkozik, hogy útbaigazításokat ad, címeket közöl és levélkéket közvetít; és még mindig foglalkozik vele?

– Sajnos uram, az útbaigazítások, amelyeket adhatnék, most teljesen haszontalanok kegyedre nézve; senki sem tudja ez idő szerint Arsène címét és a levélke, amit számára átadna, veszendőbe menne. Ha esetleg kedve volna más valakinek írni, Madame Vestrisnek vagy Bigottini kisasszonynak, esetleg…

– Köszönöm, jóasszony, köszönöm, nem akarok tudni senkiről semmit, csak Arsène kisasszonyról.

Azután egy kis tallért húzott elő a zsebéből.

– Fogja – mondotta Hoffmann –, a fáradságáért, hogy felköltött.

És búcsút véve a vénasszonytól, lassú léptekkel elindult a boulevard-on azzal a szándékkal, hogy ugyanazon az úton megy, amelyen akkor este jött, bár most nem dolgozott benne az az ösztön, mely akkor vezérelte.

Csakhogy most a benyomásai egészen mások voltak és járásán is meglátszott benyomásainak különbözősége.

Akkor este úgy járt, mint az az ember, akinek szeme előtt a Reménység csillant fel, s aki a remény után fut s nem gondol arra, hogy Isten hosszú, kék szárnyakat adott neki, hogy a halandók ne érhessék el soha. A szája nyitva volt, a lélegzete sípolt, fejét magasra tartotta és kitárta a karját; most éppen ellenkezőleg, csöndesen mendegélt, mint az az ember, aki hasztalanul kergette egy ideig a reményt, s azután nyomát vesztette; a szája zárva volt, fejét csüggedten lehorgasztotta s a két karja ernyedten lógott. A múltkor este öt percbe alig telt, míg a Saint-Martin kaputól a Montmartre* utcáig ért, most ez az út több mint egy óráig tartott és egy másik órába telt, míg a Montmartre utcától a szállásáig jutott, mert ebben a levert

állapotban, amelybe jutott, egészen mindegy volt neki, hogy korábban vágy később ér-e haza, sőt azt se bánta volna, ha egyáltalán nem jut haza.

Azt mondják, hogy a részegeknek és a szerelmeseknek külön Istenük van. Ez az Isten kétségkívül vigyázott Hoffmann lépteire. Úgy intézte, hogy hősünk kikerülje az őrjáratokat, hogy ráakadjon a rakodópartra, a hidakra és végül a szállására, ahová, háziasszonyának nagy megbotránkozására fél kettőre érkezett meg.

Azonban e szomorú körülmények között is egy kis aranyos sugár táncolt Hoffmann képzeletében, akárcsak a lidércfény az éjszakában. Az orvos, ha ugyan ez az orvos egyáltalán a világon volt, és nemcsak képzeletének lázas látomása varázsolta elé, ez az orvos szóval azt mondta neki, hogy Arsène-t a kedvese azért vitte el a színháztól, mert féltékeny volt egy fiatalemberre, aki egy zenekari ülésen ült s akivel Arsène túlságos gyöngéd pillantást váltott.

Ez az orvos azonkívül azt is hozzátette, hogy a zsarnok féltékenységét az fokozta szinte a tetőpontig, hogy ugyanez a fiatalember lesbe állt a színészbejáró ajtajánál, és hogy ugyanez a fiatalember kétségbeesetten rohant a kocsi után; hát az a fiatalember, aki a zenekartól szenvedélyes pillantásokat váltott a táncosnővel, ő volt, Hoffmann, s az a fiatalember, aki a színészbejáró ajtajánál lesbe állt, ugyancsak ő volt, Hoffmann, s végül az a fiatalember, aki kétségbeesetten rohant Arsène kocsija után, még mindig ő maga volt, Hoffmann. Arsène tehát észrevette őt, mert meg is adta az árát, Arsène tehát miatta szenvedett; belépett tehát a szép táncosnő életébe, igaz, a

fájdalom kapuján át, de mindegy, belépett és ez volt a fő dolog; rajta állt most, hogy benn is maradjon. De hogyan, mi úton-módon, hogy lépjen érintkezésbe Arsène-nel, hogy adjon neki hírt magáról, hogy mondja meg neki, hogy szereti. Még egy bennszülött párizsinak is nagy feladat lett volna felkutatni a szép Arsène-t, aki elveszett ebben a rengeteg nagy városban. De egyenesen lehetetlen feladat volt Hoffmann számára, aki csak három napja érkezett ide, s akinek az is nagy fáradságába került, hogy maga kiigazodjon.

Hoffmann tehát még azt a fáradságot sem vette magának, hogy keressen, tisztában volt vele, hogy csak a véletlen jöhet a segítségére. Minden második nap megnézte az Opera falragaszát és minden második nap fájdalommal látta, hogy Páris kimondja ítéletét anélkül, hogy jelen volna az, aki Vénusznál is jobban megérdemelné az almát.

Ettől kezdve nem gondolt többé arra, hogy az Operához menjen.

Egy pillanatra felvillant benne az a gondolat, hogy elmegy vagy a Conventbe, vagy a Cordelier-klubba, Danton nyomába szegődik és éjjel-nappal a sarkában lesz, s így majd rájön, hová rejtette a szép táncosnőt. El is ment a Conventbe, s elment a Cordelier-ekhez is, de Danton nem volt már ott; hétnyolc napja nem járt már Danton egyik helyen sem, úgy festett a dolog, hogy Danton belefáradva a két év óta folytatott küzdelembe, s inkább a bosszúságtól, mint felsőbb erőktől legyőzve, végleg visszavonul a politika színpadától.

Azt mondták, hogy Danton falusi villájában van. De hol van ez a villa? Senki sem tudta; egyesek azt mondták Neuillyben, mások azt, hogy Auteuil-ben.

Danton éppen olyan megtalálhatatlan volt, mint Arsène.

Az ember azt hihette volna, hogy talán Arsène távolléte visszatéríti Hoffmannt Antóniához; de különös dolog, ebből nem lett semmi. Hoffmann ugyan minden erejét megfeszítette, hogy visszatérítse gondolatait a mannheimi karmester szegény leányához; egy-egy pillanatra, akaraterejének minden megfeszítésével sikerült is neki minden emlékét Gottlieb Murr mester dolgozószobájára irányítania, de egy pillanat elteltével, amelyben Gottlieb mester az asztalokon és a zongorákon felhalmozott partitúrák közt odatopogott a kottatartójához, Antónia pedig a pamlagon heverészett, mindez eltűnt, hogy helyet adjon egy megvilágított keretnek, melyben először csak árnyak susogtak, később azonban ezek az árnyak testet öltöttek s a testek mitológiai alakot vettek föl, azután valamennyi mitológiai alak, valamennyi hős, valamennyi nimfa eltűnt, valamennyi isten és félisten eltűnt, hogy helyet adjon egyetlen istennőnek, a kertek istennőjének, a szép Flórának, azaz az isteni Arsène-nek, a bársony nyakékes és gyémántcsatos hölgynek; és ekkor Hoffmann nemcsak álmodozásba merült, hanem valóságos elragadtatás vett erőt rajta, amelyből csak úgy tudott szabadulni, hogy belevetette magát a való életbe, ide-oda taszigálva könyökével a járókelőket az utcákon, s elvegyülve a zsivajgó tömegbe.

Mikor ez a lázas képzelődés, amelynek Hoffmann tehetetlen prédája volt, nagyon erőssé vált, kiment hát az

utcára, leereszkedett a rakodópart lejtőjén, végigment a Pont-Neufön* és majdnem sohasem állt volna meg a Monnaie* utcáig. Itt egy kávéházra akadt Hoffmann, amelyben a főváros legdühösebb pipásai találkoztak. Itt Hoffmann azt hihette, hogy valami angol csapszékben, holland korcsmában vagy német vendéglőben van, annyira elviselhetetlen volt a levegő a szörnyű pipafüsttől mindenki számára, aki nem volt elsőrendű pipás.

Mikor Hoffmann a Testvériség kávéházba belépett, kikereste a legelrejtettebb sarokban álló asztalt, s egy palack sört kért Santerre mester főzéséből, aki épp akkoriban mondott le Henriot polgártárs javára a párizsi nemzetőrség tábornokságáról, egész a szájáig megtömte roppant pipáját, melyet már ismerünk, és néhány pillanat alatt olyan sűrű füstfelhőbe burkolta magát, mint amilyenbe Vénusz asszony fiát, Aeneast beburkolta, valahányszor a gyöngéd anya sürgős szükségét látta, hogy elragadja fiát ellenségei dühe elől.

Nyolc-tíz nap telhetett el Hoffmann operai kalandja óta s következésképp azóta, hogy a szép táncosnő eltűnt; délután egy óra volt és Hoffmann körülbelül egy félórája üldögélt már a kávéházban, tüdejének minden erejével azon dolgozva, hogy olyan füstfalat építsen maga köré, mely szomszédaitól elválasztja, mikor úgy tetszett neki, hogy a nagy gőzben egy emberi alakot vesz ki, majd pedig minden zajt túlharsogva, a kis fekete ember szokásos dúdolását és dobolását hallja, mi több, úgy tetszett neki, amint ott ült a kavargó füst kellős közepén, hogy egy fénylő pontot is lát, amelyből szikrák rajzottak elő, kinyitotta a szemét, melyet csendesen

szunyókálva félig behunyt, nagy fáradsággal fölhúzta a szeme héját és szemben vele, egy háromlábú széken ülve, operai szomszédját pillantotta meg, és ez a dolog annál jobban szemet szúrt neki, mert a fantasztikus doktornak ezúttal ott volt, vagy legalábbis úgy látszott, hogy ott van a cipőjén a gyémántcsat, ujján a sok gyémántgyűrű és burnótszelencéjén a gyémánt halálfej.

– Na – mondta Hoffmann –, úgy látszik megbolondultam.

Azzal gyorsan újra lehunyta a szemét.

De mikor a szemét behunyta, mennél tökéletesebben zárva volt a szeme, annál jobban hallotta a dúdoló éneket, valamint a doktor ujjainak dobolását; s mindezt a legélesebben hallotta, olyan élesen, hogy szentül meg volt győződve, mégiscsak van az egésznek egy kis való alapja.

Újra kinyitotta hát először az egyik szemét, azután a másikat, a kis fekete ember még mindig ott volt a helyén.

– Jó napot, fiatalember – mondta Hoffmann-nak –, úgy látszik szunyókál; szippantson egyet ebből a tubákból, az fölébreszti.

És kinyitva burnótszelencéjét, megkínálta vele a fiatalembert.

Ez gépiesen kinyújtotta a kezét, elvette a szelencét és szippantott belőle.

És ebben a pillanatban úgy tetszett neki, mintha nagy világosság szállt volna az elméjébe.

– Ah – kiáltott fel Hoffmann –, maga az a drága doktor? – mennyire örülök, hogy látom.

– Ha annyira örül annak, hogy viszontláthat, akkor miért nem keresett? – kérdezte a doktor.

– Hát tudtam a címét?

– Oh, de nagy eset, a legelső temetőben megadták volna önnek.

– Hiszen a nevét se tudom.

– A halálfejes doktor, mindenki csak ezen a néven ismer. Azután meg volt egy hely, ahol mindig biztosan megtalálhatott volna.

– Hol?

– Az Operában. Én vagyok az Opera orvosa. Tudja jól, hiszen kétszer is találkozott ott velem.

– Oh, az Opera – mondta Hoffmann, s megrázta a fejét és nagyot sóhajtott.

– Igen, már nem jár oda?

– Már nem járok.

– Mióta nem Arsène játssza Flóra szerepét?

– Kitalálta, és addig, míg újra nem ő játssza, nem is megyek többé.

– Szerelmes bele, fiatalember, szerelmes bele.

– Nem tudom, szerelemnek hívják-e azt a betegséget, melyben szenvedek, de tudom, hogy ha nem látom viszont, vagy meghalok, vagy megőrülök a távolléte miatt.

– A teremfáját, nem kell megőrülni, a teremfáját, nem kell meghalni. Az őrültségre alig van orvosság, a halálra meg éppen nincs semmi.

– Hát mit csináljak akkor?

– Az ördögbe, hát viszont kell látnia.

– Hogyan, viszontlássam?

– Kétségkívül.

– Van rá mód?

– Talán.

– Micsoda?

– Várjon csak.

És a doktor összehunyorítva szemét, elgondolkozott és közben tovább dobolt ujjával a szelencén.

Azután egy perc múlva újra kinyitotta a szemét és ujjait az ébenfa fölött a levegőben tartva, így szólt Hoffmannhoz:

– Ön festő, ugye, azt mondta nekem?

– Igen, festő, zenész és költő.

– Most nincs szükségünk, csak festészetre.

– Szóval?

– Szóval, Arsène megbízott, hogy keressek neki egy festőt.

– Mi célból?

– Mi célból keresnek festőt? Hogy megfesse az arcképét.

– Arsène arcképét – kiáltott föl Hoffmann és fölugrott –, itt vagyok, itt vagyok.

– Csitt, gondolja meg, hogy komoly emberrel van dolga.

– Ön a megmentőm – kiáltotta Hoffmann és nyakába borult a kis fekete embernek.

– Ifjúság, ifjúság – dörmögte ez ugyanazzal a gúnyos nevetéssel, amellyel a burnótszelencéjén levő halálfej vigyorgott volna, ha természetes nagyságú.

– Gyerünk, gyerünk – ismételte Hoffmann.

– De festékes dobozra, ecsetekre és vászonra van szüksége.

– Minden van nálam, gyerünk.

– Gyerünk – mondta a doktor.

És mind a ketten eltávoztak a kávéházból.

XIII.
Az arckép

Kilépve a kávéházból, Hoffmann egy mozdulatot tett, hogy bérkocsit hívjon, de a doktor összeütötte két szikár kezét és erre a zajra, amely egészen olyan volt, mintha egy csontváz tapsolt volna, feketével bevont kocsi állt elő, mely elé két fekete ló volt fogva, s amelyet feketébe öltözött kocsis hajtott. Hol állt, honnan jött elő? Ezt Hoffmann éppen olyan nehezen tudta volna megmondani, mint Hamupipőke azt, honnan termett elő az aranyhintó, amely Világszép herceg báljába vitte.

A kocsi ajtaját egy kis groom nyitotta ki, akinek nemcsak a ruhája volt fekete, hanem a bőre is. Hoffmann és a doktor beszálltak a kocsiba és leültek egymás mellé, és a kocsi nyomban nesztelenül elindult Hoffmann szállása felé.

Mikor a kapuhoz értek, Hoffmann habozni kezdett, nem tudta felmenjen-e a szobájába; az volt a sejtése, hogy mihelyt hátat fordít nekik, a kocsi, a lovak, a doktor és két szolgája egyszerre el fognak tűnni, mint ahogy egyszerre előtte termettek. De ugyan miért vették volna maguknak doktor, lovak, kocsi és szolgák azt a fáradságot, hogy a Monnai utcai kávéházból a Quai aux Fleurs-re hozzák Hoffmannt. Ilyen cél nélkül ugyan nem zavartatták volna magukat.

Hoffmann, akit ez az egyszerű logika megnyugtatott, leszállt hát a kocsiból, bement a fogadóba, sietve fölszaladt a lépcsőn, berohant a szobájába, fogta a palettáját, az ecseteit, a

festékes ládáját, kiválasztotta a legnagyobb vásznát és olyan gyors léptekkel szaladt vissza, mint ahogy felment.

A kocsi még mindig ott állt a kapu előtt.

Az ecseteket, a palettát és a festékes ládát a kocsi belsejébe tették; a vásznat odaadták a groomnak, hogy vigye.

Azután a kocsi éppen olyan sebesen és éppen olyan nesztelenül gördült tovább, mint az előbb.

Tíz perc elteltével egy bájos kis palota előtt állt meg, Hanovre utca 15. szám alatt.

Hoffmann megfigyelte az utcát és a házszámot, hogy adott esetben a doktor segítsége nélkül is visszajöhessen.

A kapu kinyílt; a doktort kétségkívül ismerték már itt, mert a házmester még csak azt se kérdezte tőle, hová megy, Hoffmann ecseteivel, festékes ládájával, palettájával és vásznával követte a doktort és fölment a lépcsőn.

Az első emeletre jutottak s itt bementek egy előszobába, amelyről azt hihette volna az ember, hogy a pompei költő előszobája.

Már mondottuk, hogy a kor divatja görög volt és Arsène előszobáját falfestmények, kandeláberek és bronzszobrok ékesítették.

Az előszobából a szalonba ment át Hoffmann és a doktor.

A szalon is görög stílű volt, mint az előszoba, sedani posztóval behúzva, melynek rőfje hetven frankba került; maga a szőnyeg hatezer livre-et ért; a doktor figyelmeztette Hoffmannt erre a szőnyegre, mely egy csatajelenetet ábrázolt s a híres pompei mozaik másolata volt.

Hoffmann, akit ez a hallatlan fényűzés egész elkápráztatott, nem tudta megérteni, hogy csinálhatnak ilyen szőnyeget azért, hogy járjanak rajta.

A szalonból a budoárba jutottak; a budoár indiai kasmírral volt behúzva; a hátterében keretbe foglalva alacsony ágy állt, amely nappal pamlagul szolgált, s hasonló volt ahhoz, amelyre Guérin* úr az Aeneas kalandjait hallgató Didót fektette. Arsène rendelkezése értelmében itt kellett várniok.

– Most pedig, fiatalember – mondta a doktor –, behoztam ide, csak magán áll, hogy illendően viselkedjék. Azt mondanom sem kell, hogy ha Arsène kedvese megcsípi itt, elveszett ember.

– Oh – kiáltotta Hoffmann –, csak viszontláthassam, csak viszontláthassam, akkor…

A szó elhalt Hoffmann ajkán; meredt szemmel, kitárt karral és lihegő mellel állt ott.

Egy rejtekajtó nyílt meg a faburkolatban, és egy forgó tükörlap előtt megjelent Arsène, mint valóságos istennője a templomnak, amelyben méltóztatott láthatóvá válnia imádója előtt.

Aspasia ruhája volt rajta antik fényűzésének egész pompájában, hajában ugyanazok a gyöngyök, ugyanaz az aranyszegélyes bíborpalást és hosszú fehér ruha, melyet gyöngyöv szorított a derekához, kezén és lábán ugyanazok a gyűrűk s mindezek tetejébe az a különös ékszer, mely elválaszthatatlan volt a személyétől, az a bársony nyakék, mely alig volt ujjnyi széles, s amelyet az a baljós gyémántcsat tartott.

– Ah, ön az, polgártárs, aki vállalkozik arcképem megfestésére? – kérdezte Arsène.

– Igen – dadogta Hoffmann –, igen, asszonyom és a doktor szívesen felel értem.

Hoffmann kutató pillantást vetett körül, mintha a doktor támogatását várná, de a doktor már eltűnt.

– Mi az? – kiáltott fel Hoffmann – hát mi az?

– Mit keres, ki után kutat, polgártárs?

– A doktort keresem, asszonyom, a doktort keresem, aki ide hozott.

– Mi szüksége a vezetőjére, ha már behozta ide?

– De mégis, a doktor, hol a doktor? – izgult Hoffmann.

– Ugyan – szólt türelmetlenül Arsène –, csak nem vesztegeti azzal az idejét, hogy a doktort keresi? A doktor elment dolgára, lássunk mi is a magunkéhoz.

– Asszonyom, rendelkezésére állok – mondta remegve Hoffmann.

– Hát kérem, kész megfesteni az arcképemet?

– Sőt, én vagyok a világon a legboldogabb ember, hogy engem választott ki erre a kegyre; csak félek egy kicsit.

– Jó, jó, egy kicsit szerénykedik. Különben, ha nem sikerül a kép, majd mást próbálok meg. A barátom arcképet akar tőlem. Láttam, hogy ön úgy nézett rám, mint aki megtartja képmásomat emlékezetében, azért választottam ki önt.

– Köszönöm, százszor köszönöm – kiáltotta Hoffmann, majd fölfalva Arsène-t a szemével. – Igen, igen, megtartottam a vonásait emlékezetemben és itt, itt, itt…

Azzal a szívére szorította kezét.

De hirtelen elsápadt és megtántorodott.

– Mi baja? – kérdezte Arsène, s az arckifejezése egy pillanatra egész fesztelenné vált.

– Semmi – felelte Hoffmann –, semmi, kezdhetjük.

És amint kezét a szívére szorította, megérezte melle és az inge közt Antónia medalionját.

– Kezdjük – folytatta Arsène. – Könnyű azt mondani. Először is nem ebben az öltözetben akarom magam lefestetni. Ő nem így akarja.

Ez az Ő, aki már kétszer tért vissza, úgy szúrt keresztül Hoffmann szívén, mintha egyike lett volna azoknak az aranytűknek, amelyeket a modern Aspasia hajában viselt.

– Hát hogy akarja Ő, hogy lefessem? – kérdezte Hoffmann érezhető keserűséggel.

– Mint Erigone-t.

– Csodálatos lesz. A szőlőfürtös fejdísz csodálatosan fog illeni.

– Azt hiszi? – suttogta kacéran Arsène – de úgy gondolom, a párducbőr sem csúfít majd el.

Azzal megütött egy csengőt.

Egy szobalány lépett be.

– Eucharis – mondta Arsène –, hozd be a thyrsust, a szőlőfürtöket és a párducbőrt.

Azután kihúzva a három-négy tűt, mely feltornyozott haját tartotta és megrázva fejét egész beburkolta magát sűrű fekete hajába, mely zuhatagokban omlott le a válláról, végigömlött a csípőjén és sűrűn, hullámosan hullt le egész a szőnyegig.

Hoffmann a bámulat kiáltásában tört ki.

– Na, mi az? – kérdezte Arsène.

– Az – mondta Hoffmann –, hogy még sohasem láttam ilyen szép hajat.

– Ő is azt akarja, hogy ez jusson érvényre a képen, ezért választottuk az Erigone-jelmezt, amely lehetővé teszi, hogy a hajamat kibonthassam.

Ezúttal az *ő* és a *mi* egy helyett mindjárt két ütést mért Hoffmann szívére.

Időközben Eucharis kisasszony behozta a szőlőfürtöket, a thyrsust és a tigrisbőrt.

– Ez minden, amire szükségünk van? – kérdezte Arsène.

– Igen, igen, azt hiszem – dadogta Hoffmann.

– Jól van – mondta Arsène a szobalánynak –, most magunkra hagysz bennünket és nem jössz be, csak ha csengetek.

Eucharis kisasszony kiment és becsukta maga után az ajtót.

– Most pedig, polgártárs – szólta Arsène –, segítsen nekem kissé elrendezni a hajamat; ez a maga dolga. Nagyon bízom, hogy még szebb legyek a képen, a festő fantáziájában.

– És ebben igaza van! – kiáltott föl Hoffmann. – Istenem! Istenem! milyen szép is lesz.

Azzal fogta a szőlőindákat és Arsène feje köré csavarta, mégpedig a festőnek azzal a művészi érzékével, amely minden dolognak külön értéket és sugárzást ad; azután megfogta, először csak remegve és az ujja hegyével a dús, illatos hajat, és hullámos játékát szépen eligazgatta a topázszín fürtök, a smaragdzöld levelek és az őszi szőlőlomb aranyló rubinjai között, és amint megígérte, keze alatt, a festő, a költő és a

szerelmes keze alatt a táncosnő annyira megszépült, hogy mikor megnézte magát a tükörben, örömében és büszkeségében felsikoltott.

– Oh, igaza volt – mondta Arsène –, szép vagyok, nagyon szép. Most pedig folytassuk.

– Mit? Mit folytassunk? – kérdezte Hoffmann.

– Hát bacchánsnő-jelmezemet!

Hoffmann kezdte érteni.

– Istenem – rebegte halkan –, Istenem!

Arsène mosolyogva lekapcsolta válláról bíborpalástját, amelyet már csak egy kapocs tartott, amelyet azonban sehogy se tudott elérni.

– De hát segítsen már – mondta türelmetlenül –, vagy behívjam Eucharist.

– Nem, nem – kiáltotta Hoffmann és odaugorva Arsène-hez, kikapcsolta a makacs kapcsot, mire a bíborpalást a szép görög nő lábához hullott.

– Na – szólt a fiatalember és föllélegzett.

– Oh – mondotta Arsène –, hát azt hiszi, hogy a tigrisbőr jól fog illeni ehhez a hosszú selyemruhához? Mert én nem hiszem, különben is ő igazi bacchánsnőt akar, nem olyanokat, mint a színházban látni, hanem amilyenek Carrache és Albane képein láthatók.

– De Carrache és Albane képein a bacchánsnők meztelenek.

– Nos, hát ő is így akarja, leszámítva a tigrisbőrt, amelyet úgy redőzhet rám, ahogy tetszik, ezt is az ízlésére bízom.

Ezt a kérést olyan nyugodt és olyan hideg hangon intézte hozzá a táncosnő, hogy Hoffmann hátratántorodott és két kezét a homlokára szorította.

– Semmi, semmi – dadogta –, bocsásson meg, hirtelen megőrültem!

– Valóban, úgy látszik – mondotta Arsène.

– De kérem – kiáltotta Hoffmann –, mért hívatott ide, mondja, mondja!

– Hát azért, hogy az arcképemet megfesse, semmi másért.

– Oh igen, igen – szólt Hoffmann –, helyes, igaza van, csakhogy az arcképét megfessem, semmi másért.

És Hoffmann akaratának kemény megfeszítésével a festőállványra helyezte a vásznat, fogta palettáját és ecseteit és elkezdte felvázolni a mámorosító képet, mely szeme elé tárult.

De a művész túlbecsülte erőit; mikor látta ezt a kéjes, ingerlő szépségű modellt, mégpedig nemcsak a maga izzó valóságában, hanem a budoár ezer tükrétől visszatükrözve, mikor egy Erigone helyett legalább tíz bacchánsnő között találta magát, mikor látta, hogy minden tükör megismétli ezt a részegítő mosolyt és megsokszorozza ennek a kebelnek a hullámzását, amit a párduc aranyos karma csak félig takart el, úgy érezte, hogy többet kívánnak tőle, mint ami emberi erőtől telik és eldobva palettát és ecsetet, odarohant a szép bacchánsnőhöz és egy csókot nyomott a vállára, amelyben éppen annyi volt a vad düh, mint a kétségbeesett szerelem.

De ebben a pillanatban megnyílt az ajtó, s a szép Eucharis nimfa kiáltozva rohant be a budoárba.

– Ő jön, ő jön, ő jön!

És e szavakra Arsène megoldotta derekán a szalagot és kinyitotta nyakán a csatot, úgyhogy a ruha végig lecsúszott szép testén, amely egyre meztelenebbé vált, mennél lejjebb siklott rajta a könnyű lepel a vállától a lábáig.

– Oh – mondotta Hoffmann térdre esve –, ez nem halandó lény, ez istennő.

Arsène elrúgta magától a palástot és a ruhát. Azután fogta a tigrisbőrt:

– Na hát ezzel mit csináljunk? – kérdezte. – Ugyan, festő polgártárs, hát segítsen már, nem szoktam magam öltözködni.

A naiv táncosnő öltözködésnek nevezte ezt. Hoffmann úgy lépett oda hozzá, mint a részeg, tántorogva, vaktában, fogta a tigrisbőrt, összekapcsolta a karmait a bacchánsnő vállán, leültette, vagy inkább lefektette a vörös kasmír ágyra, ahol egész úgy feküdt volna, mint valami pharusi márványszobor, ha lihegése nem emelgette volna keblét és mosolya szét nem nyitotta volna két ajkát.

– Jól vagyok így? – kérdezte karját festői ívben feje fölé emelve s a kezében szőlőfürtöt tartva, melyből mintha csipegetett volna a szájával.

– Oh igen, szép, szép, gyönyörű – kiáltotta elragadtatva Hoffmann.

És a szerelmes ismét legyőzte benne a festőt, térdre rogyott és olyan gyors mozdulattal, mint a gondolat, elkapta Arsène kezét és csókokkal borította el.

Arsène inkább meglepetve húzta el a kezét s nem haraggal.

– Ugyan, hát mit művel? – kérdezte a fiatalembertől.

Ugyanabban a pillanatban, még mielőtt ideje lett volna rájönni, hányadán is áll, Hoffmann csak azt érezte, hogy a két nő kituszkolja és kilöki a budoárból, melynek ajtaja bezárult mögötte és ezúttal a szerelemtől, a dühtől s a féltékenységtől csakugyan félőrülten támolygott végig a szalonon, inkább csak úgy lecsúszott a karfára dőlve, mint lement a lépcsőn és anélkül, hogy tudta volna, miképp került oda, az utcán találta magát, Arsène budoárjában hagyva ecseteit, festékes dobozát és palettáját, ami nem lett volna baj, hanem a kalapját is, amiből már nagy baj származhatott.

XIV.
A kísértő

Ami még rettenetesebbé tette Hoffmann helyzetét, amennyiben megaláztatással is tetézte fájdalmát, az volt, hogy, amint most már kézzelfogható valósággá vált számára, nem mint azt az embert hívták Arsène-hez, akit a művésznő az Operában észrevett, hanem egyszerűen és kizárólag mint festőt, mint egy arcképkészítő gépet, mint valami tükröt, amely visszatükrözi a tárgyat, melyet elébe tartanak. Ez magyarázza meg Arsène közönyét, amellyel minden ruháját egymásután lehullatta magáról előtte, meglepetését, midőn a kezét csókolgatni kezdte és haragját, mikor a dühös csók közben, mellyel a táncosnő vállát egész kivörösítette, megvallotta neki, hogy szereti.

És hát csakugyan nem volt-e tiszta őrültség tőle, szegény német diáktól, aki három-négyszáz tallérral jött Párizsba, azaz egy olyan összeggel, mely arra sem lett volna elég, hogy a művésznő előszobájának szőnyegét kifizesse belőle, nem volt-e tiszta őrültség tőle, hogy a divatos táncosnőre vesse a szemét, arra a lányra, akit a tékozló és buja Danton tartott ki. Ezt a nőt egyáltalán nem hatotta meg a szavak csengése, ezt csak az arany csengése érdekelte, nem az volt a kedvese, akit legjobban szeretett, hanem, aki legjobban megfizette. Ha Hoffmann-nak több pénze volna, mint Dantonnak, akkor Dantont tennék a kapu elé, mikor Hoffmann érkezik.

Egyelőre azonban világos volt, hogy akit kilöktek, Hoffmann volt és nem Danton.

Hoffmann hát szépen elindult szerény szobácskája felé és soha nem érezte még magát ilyen megalázottnak és levertnek.

Míg nem került szemtől szembe Arsène-nel, legalább remélt; de az, amit látott, az a hideg közöny vele mint férfival szemben, az a fényűzés, amely a szép táncosnőt körülvette, s amely nemcsak fizikai életét, de erkölcsi létét is jelentette, mindez valami őrült vagy hallatlan összeg nélkül, amely csak véletlenül juthatott Hoffmann kezébe, szóval valami csoda nélkül lehetetlenné tette a fiatalember számára még a reményét is annak, hogy a táncosnő valaha az övé lehet.

Így bizony teljesen lesújtva tért haza; az a különös érzés, amelyet Arsène iránt érzett, ez a tisztán fizikai és érzéki vonzalom, amelyben a szívnek semmi szerepe nem volt, eddig várakozás, izgalom, láz képében jelentkezett nála.

Most a vágy, izgalom és láz mélységes levertséggé változott át.

Egyetlen reménye maradt még Hoffmann-nak, felkutatni valahol a fekete doktort és kikérni a tanácsát, mitévő legyen; bár volt ebben az emberben valami rendkívüli, valami fantasztikus, valami emberfölötti, amely azt a hitet keltette Hoffmannban, hogyha a közelébe kerül, kilép a való életből és valami álomvilágba kerül, amelyben nem engedelmeskedett neki az akarata, amelyben megszűnik minden szabad elhatározása s játékszerévé lesz annak a különös világnak, amely csak az ő számára létezik és mások számára nem.

Másnap a szokásos időben vissza is ment a Monnaie utcai kávéházba, de hiába burkolta be magát füstfelhőbe, egyetlen arc sem jelent meg a füstben, mely a doktoréhoz hasonlított volna, és hiába hunyta be a szemét, mikor kinyitotta, senki sem ült a széken, melyet az asztal túlsó sarkára állított.

Egy hét telt el így.

A nyolcadik napon Hoffmann türelmetlenségében egy órával előbb hagyta el a Monnaie utcai kávéházat, mint szokta, azaz délután négy óra felé és a Saint-Germanine-l'Auxerrois-n* és a Louvre-on át szinte gépiesen jutott el a Saint-Honoré utcába.

Alig ért oda, észrevette, hogy az *Innocent* temető mellett nagy csődület van, arrafelé vette hát útját és a Palais-Royalnak* tartott. Visszaemlékezett arra, ami Párizsba való megérkezésének második napján történt vele és ráismert ugyanarra a lármára, ugyanarra a felfordulásra, mely már Du Barry asszony kivégzése alkalmával meglepte. És csakugyan, a Conciergere szekerei voltak, amelyek elítéltekkel megrakva, a Forradalom tere felé igyekeztek.

Tudjuk, milyen borzalommal töltötte el ez a látvány Hoffmannt, azért mikor a szekerek gyorsan közeledtek, hirtelen beugrott egy kávéházba, mely a Loi* utca sarkán állott és hátat fordítva az utcának, befogta a szemét és bedugta a fülét, mert Madame Du Barry sikoltozása még mindig ott visszhangzott a szíve mélyén; majd mikor már azt hitte, hogy a szekerek elhaladtak a kávéház előtt, gyorsan megfordult és nagy meglepetésére barátját, Zachariás Wernert pillantotta

meg, aki éppen akkor szállt le egy székről, melyre azért kapaszkodott föl, hogy jobban lásson.

– Werner – kiáltotta Hoffmann és szinte röpült a fiatalember felé. – Werner.

– Nini, hát te vagy az? – szólt a költő – hol voltál?

– Itt, itt, de behunytam a szemem és a kezemet a fülemre tapasztottam, hogy ne lássak semmit és ne halljam ezeknek a szerencsétleneknek a sikoltozását.

– Alapjában véve rosszul tetted, kedves barátom, te festő vagy és amit itt láttál volna, az a legkitűnőbb téma lett volna egy csodálatos képhez. Mert látod, a harmadik szekéren volt egy nő, valóságos tünemény, micsoda nyak, micsoda váll és micsoda haj, az igaz, hogy középen a nyakán le volt vágva, de kétoldalt a sarkát verte.

– Ide hallgass – mondta Hoffmann –, én láttam e nemben a legnagyszerűbbet, amit látni lehet, láttam Madame Du Barryt és mást nem akarok látni. Ha életemben még valaha képet akarnék festeni, ez az eredeti éppen elég volna, de nem akarok többé festeni.

– És ugyan miért? – kérdezte Werner.

– Megborzadtam a festészettől.

– Megint valami csalódás.

– Kedves Wernerem, ha itt maradok Párizsban, megőrülök.

– Megőrülsz te a világon bárhol, kedves Hoffmannom, mindegy neked akár Párizs, akár más, de addig is mondd el nekem, mi őrjít meg.

– Oh, kedves Wernerem, szerelmes vagyok.

– Antóniába, tudom, már mondtad nekem.

– Nem Antóniába – szólt reszketve Hoffmann –, Antónia, az egészen más, őt szeretem.

– Az ördögbe, a megkülönböztetés finom, mesélj csak egy kicsit róla. Pincér polgártárs, sört és poharakat.

A két fiatalember megtömte pipáját és leült egymás mellé a kávéház legfélreesőbb zugában álló asztalhoz.

Itt Hoffmann elbeszélte Wernernek mindazt, ami attól a naptól történt vele, hogy az Operában először látta táncolni Arsène-t, egészen addig, a pillanatig, mikor a két nő egyesült erővel kilökte a budoárból.

– Hát aztán? – mondta rá Werner, mikor Hoffmann elbeszélését befejezte.

– Mi az! – kiáltott fel ez, meglepetten látva, hogy barátja egyáltalában nincs úgy leverve, mint ő.

– Azt kérdezem – mondta Werner –, mi van ezen kétségbeejtő?

– Az, kedves barátom, hogy mióta tudom, hogy ezt a nőt csak pénzért lehet megkapni, elvesztettem minden reményemet.

– És miért vesztetted el minden reményedet?

– Mert sosem lesz ötszáz aranyam, hogy a lábához dobjam.

– És ugyan miért ne lehetne, nekem már volt ötszáz aranyam, volt ezer, sőt kétezer is.

– Ugyan hol venném, édes Istenem – kiáltott fel Hoffmann.

– Hol? Hát az Eldorádóban, amelyről már beszéltem neked, Pactolus forrásánál játsszál!

– Játsszam – szólt Hoffmann megremegve. – De tudod, megesküdtem Antóniának, hogy nem játszom.

– Na – mondta Werner nevetve –, arra is megesküdtél neki, hogy hű maradsz.

Hoffmann nagyot sóhajtott és szívéhez szorította a medaliont.

– Játszani kell, barátom – folytatta Werner. – Csak látnád, micsoda bank van. Nem olyan, mint Hamburgban vagy Mannheimben, amelyet néhány ezer rongyos livre-rel szét lehet robbantani. Egymillió, barátom, egymilló, egész aranyhegy. Azt hiszem, idemenekült minden ércpénz, ami csak Franciaországban volt; nem hitvány papír, nem azok a nyavalyás assignaták, amelyek elvesztik értékük háromnegyed részét… hanem szép lajos-aranyak, gyönyörű dukátok, pompás aranytallérok. Mi, szeretnél látni egynéhányat?

Werner egy marok louisdort húzott elő a zsebéből és megmutatta Hoffmann-nak, és a fényes aranyak sugarai szeme tükrén át az agyába hatoltak.

– Oh nem, nem, soha! – kiáltott Hoffmann, akinek eszébe jutott az öreg tiszt jóslata és Antónia kérése – soha nem játszom.

– Rosszul teszed, azzal a szerencsével, amely neked a játékban van, robbanthatod a bankot.

– És Antónia, Antónia?

– Ugyan kedves barátom, hát ki mondja meg Antóniának, hogy játszottál, hogy nyertél egymilliót. Ki mondja meg neki, hogy huszonötezer livre-rel kielégítetted szép táncosnőd szeszélyeit? Hidd meg nekem, ha a megmaradó hetvenötezer livre-rel visszatérsz Mannheimbe, Antónia nem fogja kérdezni,

hol szerezted negyvennyolcezer-ötszáz livre évjáradékodat és hová tetted a hiányzó huszonötezer livre-t.

E szavakkal Werner fölkelt.

– Hová mégy? – kérdezte tőle Hoffmann.

– Megyek, meglátogatom a kedvesemet, egy hölgyet, a Comédie Française-ből, aki megtisztel jóságával, s akire ráköltöm jövedelmem felét. A pokolba, én költő vagyok, hát irodalmi színházhoz fordulok, te zenész vagy, tehát te egy énekes és táncos színháznál választhatsz. Jó szerencsét a játékhoz, kedves barátom, hódolatomat Arsène kisasszonynak. Ne felejtsd el a játékbarlang számát, a 113-as. Isten veled.

– Oh – rebegte Hoffmann –, már megmondtad nekem és én nem felejtettem el.

És ismét el hagyta menni Werner barátját anélkül, hogy eszébe jutott volna megkérdezni a címét, akárcsak akkor tette, mikor első ízben találkozott vele.

De ha eltávozott is Zachariás Werner, Hoffmann mégsem maradt egyedül. Barátjának minden szava szinte szemmel látható és kézzelfogható valósággá vált körülte; ott volt és a szemét kápráztatta és a fülébe duruzsolt.

Tényleg, hová mehetett volna Hoffmann aranyat meríteni, ha nem az arany forrásához. Nem találta-e meg az egyetlen lehetőséget egy lehetetlen remény számára. Istenem, Werner is megmondta, hogy hűtlen lett már esküjének egyik feléhez, hát mit jelent, ha megszegi a másik felét is.

Azután meg azt is mondta Werner, hogy nem huszonötezer, nem ötvenezer, nem is százezer livre-t nyerhet.

Erdőnek, mezőnek, még a tengernek is vannak természetes határai, a zöld asztal kilátásainak nincsenek.

A játék démona olyan, mint a Sátán; meg van a hatalma, hogy felvigye a játékost a földkerekség legnagyobb hegyére és megmutassa neki a világ minden országát.

Azután meg micsoda boldogság, micsoda öröm, micsoda büszkeség lesz, ha visszamegy majd Arsène-hez, ugyanabba a budoárba, amelyből kilökték, micsoda fölényes megvetéssel fogja lesújtani ezt a nőt és rettenetes kedvesét, mikor válaszul ezekre a szavakra: „Mért jött ide?" – mint valami új Jupiter, aranyesővel árasztja majd el az új Danaét.

És mindez nem volt már lázas elméjének érzékcsalódása, izgatott képzeletének álma, ez valóság volt, mert lehetséges volt. Éppen annyi eshetőség volt arra, hogy nyer, mint arra, hogy veszít, mert amint tudjuk, Hoffmann szerencsés játékos volt.

És ez a 113-as szám, ez a 113-as szám lángoló jegyével, hogy hívta Hoffmannt, hogy vezette ez a pokoli pharos afelé a mélység felé, melynek fenekén a szédület üvöltözik aranyágyon fetrengve.

Hoffmann egy álló óra hosszat küzdött a szenvedélyek leglángolóbbika ellen. Majd egy óra elteltével, mikor érezte, hogy lehetetlenség tovább ellenállnia, egy tizenöt sous pénzdarabot dobott az asztalra, hogy kiegyenlítse a pincérnél a különbözetet és megállás nélkül, futva rohant ki a Quai aux Fleurs-re, felment a szobájába, magához vette még megmaradt 300 tallérját, és anélkül, hogy időt engedett volna magának a

meggondolásra, beugrott egy bérkocsiba és odakiáltotta a kocsisnak:

– Az Égalité palotába!

XV.
A 113-as szám

A Palais Royal, melyet ebben az időben Égalité palotának neveztek s amelynek Nemzeti palota is volt a neve, mert a forradalmárok első dolga az volt, hogy megváltoztatták az utcák és terek neveit, hogy aztán a Restauráció megint visszaadja nekik: A Palais Royal, használjuk csak ezt a nevet, mert ezen sokkal ismerősebb nekünk, nem volt még abban az időben, ami ma, de festőiségben és különösségben nem veszített semmit, főleg este és főleg abban az órában, mikor Hoffmann odaérkezett.

Rendeltetése kevésben tért el attól, amilyen célt, mint látjuk, ma szolgál, azzal a kivétellel, hogy az a helyzet, amit ma Orléans-i galériának hívnak, kettős fakarzat foglalta el, amely később hat sor dóroszlop alkotta sétánynak volt kénytelen helyet adni, hogy a hársfák helyén gesztenyefák álltak a kertben és hogy ott, ahol most a szökőkút medencéje van, egy cirkusz állott, ormótlan építmény, körüllécezve és kockakövekkel kirakva s a tetejét cserjék és virágok koronázták.

De ne higgyék, hogy a cirkusz az a látványos hely volt, amelynek eredetileg ezt a nevet adták. Nem, az akrobaták és az egyensúlyozó művészek, akik az Égalité palotában mérkőztek, egészen más fajtából valók voltak, mint az az angol akrobata, mister Price, aki néhány évvel ezelőtt ámulatba ejtette egész

Franciaországot s aki a Mazurier-ket és az Ansiolokat világra hozta.

A cirkuszt ebben az időben az *Igazság Barátai* tartották elfoglalva, ezek tartottak itt előadásokat, s amelynek működését bárki láthatta, föltéve, ha előfizetett a *Vas Száj* című lapra. A lap reggeli száma belépőjegyül szolgált este az élvezetnek erre a helyére, ahol meghallgatták azoknak a beszédeit, akik, mint mondották, attól a szent céltól vezéreltetve szövetkeztek és gyűltek össze, hogy támogassák a kormányzókat és a kormányzottakat, pártatlanná tegyék a törvényeket és a világ minden zugában megkeressék az igazság barátait, bármilyen ország, bármilyen színű és felfogású lakói is, és ha majd felfedezték az igazságot, tanítsák meg rá az egész emberiséget.

Amint láthatják, Franciaországban mindig voltak emberek, akik meg voltak győződve, hogy az ő feladatuk felvilágosítani a tömegeket, és hogy az emberiség többi része nem egyéb, lehetetlen, tudatlan népségnél.

Hogy elfújta azóta a szél ezeknek az embereknek nevét, eszméit és minden hiúságát.

A cirkusz azonban nagy zajt csapott az Égalité palota általános lármájában és belejátszott nagyhangúságával a rikácsoló koncertbe, amely a palota kertjét esténként felverte.

Mert el kell mondani, hogy a nyomorúságnak, a számkivetéseknek, rémuralomnak és a kivégzéseknek ebben a korszakában a Palais Royal volt az a középpont, ahol az élet, amelyet napközben lefoglaltak és béklyóba vertek a szenvedélyek és küzdelmek, idejött éjszakánként álmokat

hajszolni, és itt próbálta meg feledni azt az igazságot, amelynek keresésére a társaskörök tagjai szövetkeztek. Míg Párizs valamennyi negyede komor és elhagyatott volt, míg az utcákon az aznapi porkolábokkal és a másnapi hóhérokból baljós őrjáratok kóboroltak, prédára lesve, mint a vadállatok, míg a családokban, ahonnan egy barát vagy egy emigráns, vagy kivégzett rokon hiányzott, szomorúan és riadtan suttogtak félelmükről és fájdalmukról, addig a Palais Royal sugárzott, mint a Rossz istene, kigyújtotta száznyolcvan árkádját, kirakta ékszereit az aranyművesek kirakataiba, kilökte a carmagnole-t táncoló nép közé az általános nyomorúságba perditáit, akikről csak úgy patakzott a gyémántok fénye, az arcuk fehérre és vörösre volt festve, a legdrágább bársonyba és selyembe öltözve, a fák alatt vagy a galériákban sétáltatták csillogó szemérmetlenségüket. A prostitúciónak ebben a fényűzésében volt valami végső irónia a múlt ellen, ez volt az utolsó sértés, amit a monarchia arcába vágtak.

Felékesíteni ezekét a teremtéseket ezekkel a királyi ruhákkal, annyi volt, mint vér után sarat fröccsenteni az arcába a fényűző nők ékes udvarának, amelynek Mária Antoinette volt a királynéja, s amelyet a forradalom vihara a guillotine terére hurcolt, mint a részeg ember, aki magával vonszolva a sárba tapossa menyasszonyának fehér ruháját.

A fényűzést a leghitványabb leányoknak hagyták, míg az erény rongyokban járt.

Ez is egyike volt azoknak az igazságoknak, amelyekre a Társadalmi Kör akadt rá.

Azonban ez a nép, amely olyan heves ösztönzést adott a világnak, ez a párizsi nép, amelynél a józan meggondolás, sajnos, sohasem előzi meg a rajongó nekilendülést, aminek az az eredménye, hogy sosincs elég hidegvére, legfeljebb ha azokra az ostobaságokra kell visszaemlékeznie, amelyeket elkövetett, szóval ez a szegény, lerongyolódott nép nemigen tudott ráeszmélni tökéletesen ennek az ellentétnek a filozófiájára és nem megvetéssel, hanem irigy sóvárgással lökdöste a rossz hírű házaknak ezeket a királynőit, a bűn szörnyű fölségeit. Majd mikor a látványtól föllelkesült érzékekkel, lángoló szemmel rá akarta tenni kezét ezekre a testekre, amelyek mindenkinek hozzáférhetők voltak, aranyat kértek tőle és ha nem volt, szégyenszemre félrelökték. Így feneklett meg mindenütt az egyenlőségnek hóhérbárddal hirdetett, vérrel írt ez a nagy elve, amelyre joga volt kacagva köpni a Palais Royal e prostituáltjainak.

De az olyan napokban, mint ezek voltak, az erkölcsi túlfűtöttség olyan fokra hágott, hogy a valóságnak ilyen ellentétekre volt szüksége. Már nem is a vulkánokon, hanem a vulkánokban táncoltak, és a kénes és lávás levegőhöz szokott tüdők nem érték be a régi gyöngéd illatokkal.

Így állt hát ott a Palais Royal minden este, mindent bevilágítva lángkoronájával. Ez a kőkerítés ezt üvöltözte a komor nagyváros fölött:

Itt az éj, jöjjetek. Nálam van minden: szerencse és szerelem, játék és asszony. Kapható itt minden, még öngyilkosság és gyilkosság is. Ti, akik nem ettetek tegnap óta, ti, akik szenvedtek, ti, akik sírtok, jöjjetek hozzám, majd meglátjátok,

milyen boldogok vagyunk, majd meglátjátok, hogy nevetünk. Van eladó lelkiismeretetek vagy van egy leány, akit el tudtok adni, annyi aranyatok lesz, hogy nem láttok tőle, tele lesz a fületek trágár szavakkal, két lábbal gázoltok a bűnben, a romlottságban és feledésben. Jöjjetek ide ma este, hisz holnap talán már meg kell halnotok.

Ez volt a nagy igazság. Úgy kellett élni, mint ahogy meghaltak, gyorsan.

És az emberek tódultak.

Az egész palotában leglátogatottabb hely volt természetesen, ahol a játék folyt. Most ott mindent megtaláltak, amiből a többit megszerezhették.

Ezek körül a lángoló szelelőlyukak körül a 113-as szám vetette hát a legélénkebb fényt vörös lámpájával, ennek a részeg küklopsznak lángoló szemével, akinek Égalité palota volt a neve.

Ha a pokolnak száma van, az csak a 113-as lehetett.

Oh, gondoskodtak itt előre mindenről.

A földszinten étterem volt, az első emeleten voltak a játéktermek; az épület keble zárta magába a szívet, ez egész természetes volt; a második emeleten volt mire pazarolni a testi erőt, amit az ember a földszinten gyűjtött és a pénzt, ami egy emelettel följebb a zsebbe gyűlt.

Ismételjük, mindenről előrelátóan gondoskodtak, hogy a pénz ki ne menjen a házból.

És e felé a ház felé rohant Hoffmann, Antónia ábrándos szerelmese.

A 113-as ott volt, ahol most van, néhány bolttal arréb a Corcelet-háznál*.

Alig ugrott le Hoffmann a kocsiból és tette be lábát a palota csarnokaiba, már odaszegődtek mellé a hely istennői, tekintettel idegen öltözetére is, amely akkor is, akárcsak napjainkban, több bizalmat keltett, mint a nemzeti viselet.

Egy országot senki nem vet úgy meg, mint önmaga.

– Hol van a 113-as? – kérdezte Hoffmann a leánytól, aki karonfogta.

– Ah, hát oda igyekszel – mondta az Aspasia megvetőleg. – Hát ott van kicsikém, ahol az a vörös lámpa lóg. De igyekezz megtartani két louis-t és el ne feledkezz a 115-ösről.

Hoffmann bátran nekivágott a jelzett iránynak, mint Curtius a mélység torkának és egy perccel később a játékszalonban volt.

Olyan lárma volt itt, mint valami nyilvános árverésen.

Az igaz, hogy itt is sok mindent árultak.

A szalon ragyogott a sok aranyozástól, a csilláróktól, a virágoktól és a szép asszonyoktól, akik még pompázóbbak, még mezítlenebbek voltak, mint a lentiek.

Hoffmann mellőzte a termet, amelyben a trente et quarante kártyáit osztották és a roulette terembe ment be.

A játékosok egy nagy zöld posztós asztal körül álltak, valamennyien ugyanazért a célért gyűltek itt össze és mégis mindnek más volt az arckifejezése.

Voltak ott fiatalok, voltak öregek, voltak sokan, akiknek könyöke ezen az asztalon kopott ki. A férfiak közt akadtak olyanok, akik apjukat előző este vesztették el, vagy reggel,

esetleg még aznap este, és akiknek minden gondolata a körbetáncoló golyón csüngött. A játékosnál egyetlen érzés él tovább, s ez a vágy s ez az érzés a többiek gyötrelméből táplálkozik és nő. Bassompierre* úr, akinek éppen akkor hozták a hírt, midőn Medici Máriával táncolni kezdett, hogy az anyja meghalt, azt felelte erre, anyám, csak akkor lesz halott, ha már táncoltam, ez a Bassompierre jámbor gyerek volt egy játékoshoz képest. Egy játékos mikor javában játszik, akinek hasonló hírt hoznának, még annyit sem felelne, mint a marquis; először mert ez hiábavaló időveszteség volna, aztán meg mert egy játékosnak nemcsak szíve nincs soha, de esze sincs olyankor, ha játszik.

Ha nem játszik, ugyanez a helyzet, mert akkor meg a játékra gondol.

Egy játékosban megvan hibájának minden erénye. Tiszta, türelmes és fáradhatatlan. Egy játékos, aki hirtelen valami tisztességes szenvedély, valami nagy érzés javára tudná fordítani azt a hihetetlen energiát, melyet a játék szolgálatára fordít, tüstént egyike lenne a világ legnagyobb embereinek. Soha Caesar, Hannibál vagy Napóleon nem fordított akkora erőt legnagyobb tervének végrehajtására, mint a legobskurusabb játékos. Az ember becsvágya, szerelme, érzékei, a szíve, az esze, a hallása, a szaglása, a tapintása, az ember összes életműködései egy szóban és egy célért összpontosulnak, és ez a – játék. És ne higgyék, hogy a játékos azért játszik, mert nyerni akar; először talán azzal kezdi, de később csak azért játszik, hogy játsszon; hogy lássa a kártyát, hogy turkáljon az aranyban, hogy érezze azokat a különös

benyomásokat, amelyekhez foghatókat nem ad az életnek egyetlen más szenvedélye sem; s ezek okozzák, hogy nyereség vagy veszteség a két sarkpont előtt, amelyek közül egyiktől a másikig szélsebességgel halad a játékos, amelyek közül az egyik éget, mint a tűz, a másik megfagyaszt, mint a jég; ezek idézik elő, hogy a szíve vadul kalapál a mellében a vágy vagy a valóság hatása alatt, mint a ló a sarkantyú ösztökélésére, felszívja, mint a szivacs a lélek minden tevékenységét, megmarkolja, összeszorítja, visszatartja, és mikor egy-egy tétet lejátszottak, hirtelen szerteszórja maga körül, hogy aztán annál nagyobb erővel ragadja meg ismét.

A játékszenvedélyt az teszi erősebbé minden más szenvedélynél, hogy nem lehet soha jóllakatni, ezért sohasem fárad ki. Olyan szerető, aki mindig kínálja, de soha nem adja oda magát. Gyilkol, de nem fáraszt ki.

A játékszenvedély a férfi hisztériája.

A játékos számára meghalt minden, a család, a barátok, a haza. A játékos látóhatára a kártya és a roulette-golyó, hazája a szék, melyen ül s a zöld posztó, melyre támaszkodik. Ha rostra ítélnék, mint Szent Lőrincet és megengednék neki, hogy ott is játsszon, fogadnék hogy nem érezné a tüzet és még csak meg sem fordulna.

A játékos csendes ember. A szó nem ér neki semmit. Tesz, nyer, veszít; nem is ember már, hanem gép. Mért beszélne?

A zaj tehát, amely a játékteremben volt, nem a játékosoktól eredt, hanem a krupiéktól, akik az aranyat összeszedték s akik dünnyögő hangon kiáltozták:

– Tessék tenni!

Ebben a pillanatban Hoffmann már nem volt puszta szemlélő, már erőt vett rajta a játékszenvedély, különben egy sereg érdekes megfigyelést tehetett volna.

Hirtelen befurakodott a játékosok közé és egész az asztal széléig jutott. Mellette egy férfi állt, bő lebernyegben, s a másik oldalon egy aggastyán ült s egy irónnal számokat jegyzett a papírra.

Ez az aggastyán, aki azzal töltötte el egész életét, hogy csalhatatlan játékmódszert keresett, most utolsó napjaiban ki akarta próbálni ezt a szisztémát és ezen úsztatta él utolsó pénzét. Mert a csalhatatlan játékmódszer épp olyan megtalálhatatlan, mint a lélek.

Az itt álló és ülő férfiak feje között női fejek bukkantak föl, a nők a férfiak vállára hajoltak, turkáltak az aranyban és valami páratlan ügyességgel, anélkül, hogy módot találtak rá, leszedték a maguk hasznát egyiknek a nyereségéből, másiknak a veszteségéből.

Aki látta ezeket a tálacskákat tele arannyal és ezeket a pénzpiramisokat, alig hihette, hogy a köznyomor olyan nagy és hogy az arany értéke úgy fölment.

A lebernyegbe öltözött férfi egy köteg papírpénzt dobott az egyik számra.

– Ötven livre – mondta, hogy jelezze a tétjét.

– Miféle pénz az? – kérdezte a krupié, odahúzva a pénzcsomót gereblyéjével és megfogva az ujja hegyével egy bankót.

– Assignaták – felelte a férfi.

– Nincs más pénze, csak ez? – kérdezte a krupié.

– Nincs, polgártárs.

– Akkor adjon helyet másnak.

– Miért?

– Mert ezt nem fogadjuk el.

– Ez a kormány pénze.

– Annál rosszabb a kormánynak, ha ilyen pénze van. Mi nem kérünk belőle.

– Na – mondta a lebernyeges ember, visszavéve az assignatákat –, furcsa kis pénz, még elveszíteni sem lehet.

És távozás közben összegyűrte az assignatákat.

– Tessék tenni! – kiáltotta a krupié.

Hoffmann, mint tudjuk, játékos volt, de ezúttal nem játszani jött ide, hanem pénzt szerezni.

A láz, amely bensejében égett, felforralta lelkét a testében, mint a vizet a fazékban.

– Száz tallér a 26-osra! – kiáltotta.

A krupié éppen úgy megvizsgálta a német pénzt, mint előbb az assignatákat.

– Menjen váltani – szólt oda Hoffmann-nak –, nem fogadunk el csak francia pénzt.

Hoffmann, mint az őrült, szaladt ki, odalépett egy pénzváltóhoz, aki véletlenül éppen német volt és beváltotta háromszáz tallérját aranyra s körülbelül negyven louist kapott érte.

A roulette-gép hármat fordult ezalatt az idő alatt.

– Tizenöt louis a 26-osra – kiáltotta Hoffmann utat törve magának az asztalhoz, s a játékosok hihetetlen makacsságával kitartva a szám mellett, amelyet előbb találomra választott és

mert ez volt az a szám, amelyen az assignatás ember játszani akart.

– Nincs tovább – kiáltotta a krupié.

A gép forogni kezdett.

Hoffmann szomszédja két nagy csomó aranyat markolt föl és a kalapjába dobta, melyet két lába közé szorítva tartott, de Hoffmann tizenöt aranyát a többivel együtt begereblyézte a krupié.

A 16-os szám jött ki.

Hoffmann úgy érezte, hogy hideg veríték borítja el a homlokát, mint valami fagyos acélháló.

– Tizenöt louis a 26-osra – ismételte.

Más hangok más számokat kiáltoztak és a golyó ismét forogni kezdett.

Ezúttal a bank minden tétet besöpört, mert a zérus jött ki.

– Tíz louis a 26-osra – mondta Hoffmann fojtott hangon, majd meggondolva magát, így szólt:

– Nem, csak kilenc – s azzal visszavett egy aranyat, hogy még egy utolsó tétet tehessen s az utolsó reménysége megmaradjon.

Ezúttal a 30-as szám jött ki.

Az arany úgy eltűnt az asztalról, mint a vadvizek, amelyek hirtelen visszahúzódnak.

Hoffmann, akinek a szíve hevesen dobogott, s aki agyának heves lüktetése közben, mintha Arsène gúnyosan mosolygó arcát látta volna Antónia szomorú arca mellett, görcsös ujjal tette oda utolsó aranyát a 26-osra.

A tétek egy pillanat alatt ott voltak.

– Nincs tovább – kiáltotta a krupié.

Hoffmann égő pillantással követte a táncoló golyót, mintha a tulajdon élete forgott volna ott előtte.

Nemcsak hogy vesztett, hanem egy árva fityingje sem volt többé.

Egy nő, aki ott állt a közelében, s akit előbb húsz frankért meg lehetett volna kapni, vad örömsikoltásban tört ki és felmarkolta a nagy halom aranyat, amit nyert.

Hoffmann tíz évet adott volna az életéből ennek a nőnek egyetlen aranyáért.

A gondolatnál gyorsabb mozdulattal tapogatta végig a zsebeit, mintha így akart volna kétségtelenül meggyőződni a szomorú valóságról.

A zsebei bizony üresek voltak, de a mellén valami kereket érzett, olyat, mint egy tallér, hirtelen megragadta.

Antónia medalionja volt, amelyről egészen megfeledkezett.

– Meg vagyok mentve! – kiáltotta és az aranymedaliont dobta oda tétnek a 26-os számra.

XVI.
A medalion

A krupié fogta az aranymedaliont és megvizsgálta.

– Uram – mondta Hofmann-nak, mert a 113-asban még az úr megszólítás járta –, menjen, és adja el ezt, ha akarja, és játsszon pénzben, de figyelmeztetem, hogy nem fogadunk el csak aranyat vagy ércpénzt.

Hoffmann fogta a medaliont és szó nélkül kiment a játékteremből.

Azalatt az idő alatt míg a lépcsőn lement, nagyon sok gondolat, nagyon sok megfontolás, nagyon sok előérzet zsongta körül, de süketnek tettette magát homályos duruzsolásukkal szemben és gyorsan bement a pénzváltóhoz, aki néhány pillanattal előbb aranyakra váltotta a tallérjait.

A derék ember olvasott, kényelmesen hátradőlve bőrzsöllyéjében, szemüvegét orra hegyére tolva, egy alacsony lámpa rézsútos sugaraitól megvilágítva, amelyekbe beleolvadt az aranypénzek rőt visszfénye, amint ott hevertek a réztálacskákban. A pénzváltófülkét erős dróthuzalfonat választotta el a felektől, kis zöldselyem függönnyel díszítve és az asztal magasságában egy ajtócska volt rajta, melyen csak a kéz fért be.

Soha nem csodálta meg Hoffmann ennyire az aranyat.

Ámuló szemét tágra nyitotta, mintha egyszerre tündöklő verőfénybe lépett volna, pedig benn a játéknál sokkal több

aranyat látott, mint itt, de az az arany egészen más volt filozófiai értelemben véve. A 113-as szám, hirtelen guruló, lármás, lázas aranya és a pénzváltó nyugodt, komoly néma aranya közt éppen annyi különbség volt, mint az üresfejű, esztelen fecsegők és az elmélyedő gondolkodók közt. A roulette vagy a kártya aranyával nem lehet semmi jót tenni, nem azé ez az arany, aki a kezében tartja, hanem aki a kezében tartja, az az aranyé. Mérgezett forrásból ered, nem mehet hát csak tisztátalan célra. Élet van benne, de gonosz élet, sietve visszatér oda, ahonnan jött. Csak rossz tanácsot ad és jót nem tesz, ha tesz is, csak tudtán kívül; négyszer, hússzor akkora vágyakat ébreszt, mint amennyit ér és mihelyt valaki hozzájut, mintha mindjárt veszítene az értékéből, egyszóval a pénznek a játékban aszerint, hogy nyeri-e az ember, vagy csak kívánja, aszerint, hogy elveszíti-e vagy felmarkolja, mindig csak föltételes értéke van. Olykor egy egész marok arany nem jelent semmit, olykor egyetlen darab egy emberéletet zár magába, míg a kereskedelmi arany, a pénzváltó arany az az arany, amelyért Hoffmann honfitársához fordult, csakugyan annyit ér, amennyi rá van verve, nem jön elő rézfészkéből, csak ha ugyanolyan összeget vagy még többet fizetnek érte, mint amennyi a valóságos értéke; nem prostituálja magát minden futó vendégnek mint egy kurtizán, szemérem nélkül, válogatás nélkül, szerelem nélkül, kézről kézre járva; megbecsüli önmagát; ha egyszer már a pénzváltótól kikerült, rossz útra térhet, felkeresheti a rossz társaságot, amit talán megtett, még mielőtt hozzá került volna, de amíg nála van, tiszteletre méltó és figyelemre is kell méltatni. A szükséget jelképezi és nem a

szeszélyt. Megkeresik és nem nyerik, nem nyersen dobják oda, mint a krupié keze, hanem gondosan megszámolja darabról darabra a pénzváltó, azzal a tisztelettel, amellyel tartozik neki. Itt néma és ez a legfőbb ékesszólása; és Hoffmann is, akinek képzeletében egy ilyen összehasonlítás csak épp pillanatnyilag villant fel, reszketni kezdett, hogy a pénzváltó sose lesz hajlandó neki igazi aranyat adni ezért a medalionért. Azt hitte hát, hogy kénytelen, bár ez időveszteséggel járt, egy kicsit kerülgetni és megfelelően előkészíteni a dolgot, hogy elérje azt, amit akart, annál is inkább, mert nem üzletet jött ajánlani, hanem inkább szívességet akart kérni ettől a pénzváltótól.

– Uram – szólította meg –, én vagyok az, aki előbb tallérokat váltottam be aranyra.

– Igen, uram, megismerem – szólt a pénzváltó.

– Ön német, uram?

– Heidelbergi vagyok.

– Ott végeztem tanulmányimat.

– Milyen bájos város.

– Csakugyan az!

Közben Hoffmann-nak forrt a vére. Úgy rémlett neki, hogy minden perc, amit erre az együgyű beszélgetésre pazarol, egy-egy elveszett év az életéből.

De azért mosolyogva folytatta.

– Arra gondoltam, azon a címen, hogy honfitársak vagyunk, tehetne nekem egy szolgálatot.

– Miféle szolgálatot? – kérdezte a pénzváltó, akinek arca elborult ezekre a szavakra.

– Adjon nekem kölcsön három louis-t erre az arany medalionra.

Egyidejűleg Hoffmann beadta a medaliont a kereskedőnek, aki mérlegre tette és megvizsgálta a súlyát.

– Nem akarná inkább eladni? – kérdezte a pénzváltó.

– Oh, nem – kiáltotta Hoffmann –, nem elég már az is, hogy zálogba teszem; sőt arra is kérem, uram, ha megteszi nekem ezt a szolgálatot, hogy nagy gonddal őrizze meg számomra ezt a medaliont, mert többre tartom az életemnél és holnap föltétlenül eljövök érte, olyan körülmények kellenek ahhoz, hogy elzálogosítsam, mint amilyenek közt most vagyok.

– Akkor hát kölcsönadom a három louis-t, uram.

És a pénzváltó összeszedve minden komolyságát, amelyet egy ilyen művelethez elengedhetetlennek tartott, fogta a három louis-t és sorba lerakta Hoffmann elé.

– Oh, köszönöm, uram, ezerszer köszönöm – kiáltott fel a költő és magához véve a három aranyat, eltűnt.

A pénzváltó csöndesen tovább folytatta olvasását, miután betette a medaliont fiókja egyik sarkába.

Ennek az embernek eszébe nem jutott volna, hogy menjen és kockára tegye a pénzét a 113-as szám aranyáért.

A játékos oly közel áll a szentségtörőhöz, hogy Hoffmann, mikor a 26-os számra dobta első aranyát, mert nem akart kockáztatni csak egyet egyszerre, Hoffmann, mondjuk meg, Antónia nevét suttogta.

Míg a golyó forgott, nem érzett Hoffmann semmiféle izgalmat; valami azt súgta neki, hogy nyerni fog.

A 26-os jött ki.

Hoffmann sugárzó arccal söpörte be a 36 aranyat.

Első dolga volt, hármat félretenni belőle órája tokjába, mert biztosítani akarta magát, hogy ki tudja váltani menyasszonya medalionját, hisz nyilván az ő nevének köszönhette az első nyereséget. Harminchárom louis-t otthagyott ugyanazon a számon és újra ugyanaz a szám jött ki. Ezúttal harminchatszor harminchárom louis-t nyert, azaz ezerszáznyolcvannyolc louis-t, vagyis több mint huszonötezer frankot.

Erre Hoffmann belemarkolt a hatalmas aranyhalmazba és marokszámra rakta a tételeket, találomra játszott valami határtalan káprázatban. Minden megjátszott tétre nőtt előtte az aranyhalom s olyan volt, mint valami hegy, amely mind jobban és jobban kiemelkedik a vízből.

Tele volt már arannyal minden zsebe, a kabátja, a mellénye, a kalapja, a két keze, arany hevert az asztalon és mindenütt. Az arany úgy futott elébe a krupiék kezéből, mint a vér egy széles sebből. Ő lett az összes jelenlevő Danaék Jupitere és valamennyi szerencsétlen játékos bankára.

Így elvesztett vagy húszezer frankot.

Végül, mikor már úgy gondolta, hogy eleget nyert, összeszedte az előtte levő aranyat és kirohant a játékteremből az ámulattól és az irigységtől kábultan hagyva ott a jelenlevőket és egyenesen Arsène palotájának vette útját.

Éjjeli egy óra volt, de nem törődött vele.

Úgy érezte, hogy ha ilyen összeggel jön, jöhet az éj bármely órájában, mindig szívesen látott vendég lesz.

Előre elképzelte, milyen öröm lesz beborítani ezzel a sok arannyal ezt a gyönyörű testet, amely már egyszer

leplezetlenül jelent meg előtte s amely márvány maradt ugyan szerelme előtt, de a gazdagsága előtt bizonyára megelevenedik, mint Prometheus szobra, midőn igazi lelkére ráakadt.

Be fog menni Arsène-hez, kiüríti minden zsebét az utolsó sou-ig és azt fogja neki mondani: Most szeressen! Azután másnap el fog utazni, hogy meneküljön, ha lehetséges, ennek a lázas és lenyűgöző álomnak az emlékétől.

Úgy kopogtatott be Arsène palotájának kapuján, mint az, aki hazatér.

A kapu kinyílt.

Hoffmann rohant a lépcsőfeljárat felé.

– Ki az? – kiáltotta a kapus hangja.

Hoffmann nem válaszolt.

– Hová megy, polgártárs – ismételte a hang és egy árny lépett ki a kapusfülkéből olyan öltözetben mint az éjjeli árnyak és Hoffmann után futott.

Ebben az időben nagyon szerették tudni, ki ment ki a házból, főképp pedig, hogy ki jött be.

– Arsène kisasszonyhoz megyek – felelte Hoffmann és három-négy louis-t dobott oda a kapusnak, amelyért egy órával előbb a lelkét is odaadta volna.

Ez a beszédmód tetszett a ház alkalmazottjának.

– Arsène kisasszony nincs már itt, uram – felelte, joggal gondolva, hogy mellőzheti a polgártárs szót, mikor ilyen könnyű kezű emberrel van dolga. Egy ember, aki kér, mondhatja azt, hogy: polgártárs, de aki kap, csak azt mondhatja: „Uram!”

– Mi az – kiáltott Hoffmann. – Arsène nincs már itt?

– Nincs, uram.

– Azt akarja tán mondani, hogy nem jött még haza ma este?

– Azt akarom mondani, hogy nem is jön már vissza ide.

– Hát akkor hol van?

– Biz én nem tudom.

– Istenem, Istenem – sóhajtott föl Hoffmann és két keze közé kapta a fejét, mintha vissza akarta volna tartani józan eszét, hogy el ne szálljon. Ami most rövid idő óta történt vele, mind olyan különös volt, hogy minden pillanatban azt gondolta magában: „Na most itt a pillanat, amikor megőrülök”.

– Hát nem tud róla semmi hírt? – kérdezte most újra a kapust.

– Miféle hírt?

– Danton urat elfogták.

– Mikor?

– Tegnap. Robespierre* úr műve volt. Micsoda nagy ember ez a Robespierre polgártárs.

– És aztán?

– Hát aztán Arsène kisasszony kénytelen volt menekülni, mert mint Danton kedvesét belekeverhették volna ebbe az egész ügybe.

– Ez igaz. De hogy menekült el innen?

– Ahogy akkor menekül az ember, mikor az a veszedelem fenyegeti, hogy elvágják a nyakát; futott amerre látott.

– Köszönöm, barátom, köszönöm – szólt Hoffmann, s azzal eltűnt, még néhány darab aranyat feledve a kapus markában.

Mikor az utcára ért, azt kérdezte magától, mitévő legyen és mit csináljon ezzel a sok arannyal, mert amint gondolhatjuk, az nem jutott eszébe, hogy esetleg ráakadhat Arsène-re és arra sem gondolt, hogy hazatérjen és kissé kipihenje magát.

Elindult hát, amerre látott, és az elhagyott utca visszhangot vert csizmájának sarka alatt és úgy ment, mint az alvajáró, teljesen elmerülve fájdalmas álmába.

Az éjszaka hideg volt, a fák csupaszon meredtek fel és úgy reszkettek az éjjeli szélben, mint az önkívületben levő betegek, akik kiugrottak ágyukból és akiknek lesoványodott tagjait a láz rázza.

A zimankós szél az éjjeli járkálok arcába vert és csak nagy néha történt, hogy a házakban, amelyeknek sötét tömege egybeolvadt a komor éggel, egy-egy világos ablak rést tépett az árnyba.

Egyébként ez a hűvös levegő jót tett Hoffmann-nak. Lélegzete lassan-lassan elfogyott a gyors járásban és ha szabad így kifejezni magunkat, erkölcsi föllobbanása elpárolgott. Szobában megfulladt volna, meg aztán az a reménység is élt benne, hogy ha így egyre tovább megy, talán még ráakad Arsène-re; ki tudja? Talán menekülés közben éppen azt az utat választotta, mint most ő, mikor hazulról elrohant.

Így ment végig az elhagyott boulevard-on, áthaladt a rue Royalon, mintha a szeme helyett, amely nem nézett se jobbra, se balra, a lába magától ráismert volna a helyre, ahol járt: felkapta a fejét, megállt mikor észrevette, hogy egyenesen a Forradalom terének tart, pedig megesküdött, hogy erre a térre soha nem teszi többé a lábát.

Akármilyen sötét volt is az ég, egy még sötétebb sziluett mégis kirajzolódott a tintafekete látóhatáron. A szörnyű gépezet árnya volt, amelynek vértől nyirkos bárdját az éjjeli szél szárogatta s amely most békésen aludt mindennapi prédáját várva.

Hoffmann napközben nem akarta ezt a teret látni; a vér miatt, amely patakokban folyt itt, ezt nem bírta itt nézni, de éjjel minden megváltozott a költő számára és a költői ösztön mindennek ellenére állandóan ébren virrasztott Hoffmannban; a költő számára érdekes volt látni és megérinteni kezével a csöndben és a sötétben a rémséges vérpadot, amelynek lángoló képe abban a pillanatban, amelyben ő itt járt, nagyon sok lélekben felloboghatott.

Lehetett-e elképzelni szebb ellentétet a lármásfényes játékteremből jövet, ennél az elhagyatott térnél, amelynek a vérpad volt örökös oltára.

Hoffmann úgy ment hát a guillotine felé, mintha valami delejes erő húzta volna.

Egyszerre csak, anélkül, hogy tudta volna miképpen történt, szemtől szembe találta magát a guillotine-nal.

A szél fütyült a gerendák közt.

Hoffmann keresztbe fonta karját a mellén és úgy nézte az alkotmányt.

Milyen gondolatok születhettek ennek a férfinak az agyában, aki aranytól dagadó zsebekkel egy gyönyörökben eltöltött éjszakára számított, s aki most itt töltötte az éjszakát magányosan a vérpaddal szemben.

Hirtelen, amint ott állt gondolataiba merülve, úgy rémlett neki, hogy emberi siránkozás vegyül a szél jajgatásába.

Előrenyújtotta a fejét és hallgatózott.

A panaszos hang újra megszólalt. Nem messziről jött, a vérpad másik oldaláról.

Hoffmann körülnézett, de nem látott senkit.

Most azonban harmadik nyögés is sírt fel és a szél egészen a fülébe hozta a hangot.

– Mintha valami nő sírdogálna ott – suttogta magában és olyan, mintha egyenesen a vérpad alól jönne a hang.

Erre lehajolt, hogy jobban láthasson s elkezdte körüljárni a guillotine-t. Mikor a rettenetes lépcső mellett elhaladt, a lába belebotlott valamibe. Kinyújtotta a kezét és egy emberi lényt érintett, amely a lépcső alsó fokára borulva kuporgott ott és egész feketébe volt öltözve.

– Kicsoda ön? – kérdezte Hoffmann. – Kicsoda ön, aki éjjel a vérpad tövében alszik?

És egyidejűleg letérdelt, hogy láthassa az arcát is annak, akivel beszél.

De az ismeretlen nem mozdult és könyökét térdére támasztva, két tenyerébe temette az arcát.

Az éj metsző hidege ellenére is csaknem teljesen mezítelen volt a válla és Hoffmann egy fekete vonalat látott, amely fehér nyakán körülfutott.

Ez a fekete vonal egy bársony nyakék volt.

– Arsène – kiáltott fel Hoffmann.

– Igen, Arsène vagyok – suttogta különös hangon a kuporgó nő s fölkapta a fejét és Hoffmannra nézett.

XVII.
Szálloda a Saint-Honoré utcában

Hoffmann döbbenten hátrált; hallotta a hangot, látta az arcot, de még kételkedett. De mikor Arsène fejét fölkapta, két keze lehullott a térdére, nyaka szabadon maradt és így láthatóvá vált rajta az a különös csat, mely a bársonyszalag két végét össze fogta s amely csillogott az éjszakában.

– Arsène, Arsène – ismételte Hoffmann.

Arsène fölállt.

– Mit keres itt, ebben az órában – kérdezte a fiatalember. – Mit jelent ez a szürke ruha! És mit jelent ez a csupasz váll.

– Tegnap letartóztatták őt – mondta Arsène eljöttek, hogy engem is letartóztassanak. De én elmenekültem úgy, ahogy voltam és ma éjjel tizenegy órakor, mert túl szűknek találtam a szobámat és túl hidegnek az ágyamat, eljöttem ide.

Ezeket a szavakat különös hangsúllyal, egyetlen kézmozdulat nélkül, merev egyhangúsággal mondta a táncosnő; a szája, mellyel kiejtette őket, sápadt, vértelen volt és mintha rugóra nyílt és zárult volna, az ember azt hihette volna, valami automata beszél.

– De itt nem maradhat – kiáltott fel Hoffmann.

– Hová menjek? Nem akarok visszamenni oda, ahonnan jöttem, csak mennél később; nagyon fáztam ott.

– Akkor jöjjön velem – kiáltotta Hoffmann.

– Önnel! – szólt Arsène.

És a fiatalembernek úgy tetszett, a csillagok világánál, hogy ebből a csüggedt szemből megvető pillantás hull rá, hasonló ahhoz, amely már egyszer teljesen lesújtotta a Hanovre utcai igéző budoárban.

— Gazdag vagyok, tenger aranyam van – kiáltotta Hoffmann.

A táncosnő szeme felvillant.

– Gyerünk – mondta –, de hová?

– Hová!

Csakugyan, hová vihette Hoffmann ezt a fényűzéshez szokott érzéki nőt, aki, ha elhagyta az Opera bűvös kertjeit és elvarázsolt palotáit, ahhoz volt szokva, hogy perzsaszőnyegeken taposson és indiai kasmírokon hemperegjen.

Az bizonyos, hogy nem vihette kis diákszobájába, azt éppen olyan szűkösnek és dermesztőnek találta volna, mint azt az ismeretlen lakást, amelyről az imént beszélt s ahová rettegett volna visszamenni.

– Oh, én csakugyan nem ismerem Párizst – mondta Hoffmann.

– Majd én vezetem – szólt Arsène.

– Igen, igen – kiáltotta Hoffmann.

– Jöjjön – mondta a fiatal nő.

S ugyanazzal a szögletes, gépies járással, amelynek semmi köze nem volt ahhoz az elragadó hajlékonysághoz, melyet Hoffmann annyira bámult a táncosnőben, elindultak együtt.

A fiatalember némán ment a nő oldalán. Arsène a rue Royalnak vette útját, amelyet ebben az időben Forradalmi

útnak hívtak, azután befordult jobbra a Saint-Honoré utcába, amelynek most röviden csak Honoré utca volt a neve és megállva egy fölséges palota homlokzata előtt, bezörgetett.

A kapu nyomban kinyílt.

A házmester megdöbbenve nézett Arsène-re.

– Beszéljen – mondta a lány a fiatalembernek –, különben nem bocsátanak be és kénytelen leszek visszaülni a guillotine lábához.

– Barátom – mondta Hoffmann élénken a lány és a házmester közé lépve –, mikor a Champs-Elysées-n átmentem, segélykiáltásokat hallottam, odarohantam és megakadályoztam, hogy ezt a hölgyet meggyilkolják, de arra már későn érkeztem, hogy a kifosztását is megakadályozzam. Adja ide gyorsan a legjobb szobáját, gyújtson jó tüzet és szolgáljon fel pompás vacsorát. Fogja ezt a louis-t.

És egy aranyat dobott az asztalra, melyre a házmester a lámpát állította, melynek minden fénye, mintha ott összpontosult volna XV. Lajos csillogó képén.

Egy louis igen nagy összeg volt abban az időben. Kilencszázhuszonöt frankot ért assignatákban.

A házmester lekapta gyűrött sipkáját és csöngetett. A házmester csengetésére egy pincér futott oda.

– Gyorsan, gyorsan egy szobát, a legszebbet a palotában, a hölgy és az úr részére.

– Az úr és a hölgy részére – ismételte a meglepett házmester, felváltva hol Hoffmann egyszerű ruháját, hol Arsène lenge öltözékét nézegetve.

– Igen – mondta Hoffmann –, a legjobbat és a legszebbet; s az a fő, hogy jó világos és jó meleg legyen, itt van magának is egy louis.

A pénz ugyanolyan hatást tett a pincérre is, mint a házmesterre, hétrét görbedt az arany előtt és egy széles lépcsőre mutatott, amely ebben a késő órában csak félig volt megvilágítva, amelynek fokait azonban szőnyeg borította, ami ebben a korban rendkívüli fényűzésszámba ment.

– Menjenek fel és várjanak a hármas számú ajtónál – mondta.

Azután futva eltűnt.

A legalsó lépcsőfoknál Arsène megállt.

Olyan volt, mintha a szilfidi könnyedségű alaknak legyőzhetetlen nehézséget okozott volna, hogy a lábát emelje.

Az ember azt hihette volna, hogy lenge selyemcipőjének ólomtalpa van.

Hoffmann karját nyújtotta neki.

Arsène rátámaszkodott a fiatalember feléje nyújtott karjára és Hoffmann bár nem is érezte a táncosnő kezének súlyát, mégis megborzongott a hidegre, amely a lány testéből az övébe áradt.

Arsène azután rettenetes erőfeszítéssel föllépett az első lépcsőfokra és egymásután a többire is, de minden lépcsőfok egy-egy mély sóhajt tépett fel kebléből.

– Oh, szegény asszony – suttogta Hoffmann –, mennyit szenvedhetett?

– Igen, igen – felelte Arsène –, sokat… Nagyon sokat szenvedtem.

Megérkeztek a hármas számú ajtóhoz.

De csaknem ugyanakkor érkezett oda a pincér is egy igazi parázstartóval; kinyitotta a szoba ajtaját és egy perc alatt fellobogott a tűz a kandallóban és a gyertyák is égni kezdtek.

– Éhes? – kérdezte Hoffmann a leányt.

– Nem tudom – felelte Arsène.

– A legjobb vacsorát nekünk, amit csak adhat, pincér – mondta Hoffmann.

– Uram – jegyezte meg a pincér –, már nem mondják, hogy pincér, hanem azt mondják, hogy alkalmazott polgártárs. De az uraság olyan jól fizet, hogy ezután is úgy mondhatja, ahogy akarja.

Azután a saját szellemességétől elbűvölve, e szavakkal szaladt ki:

– Öt perc múlva itt a vacsora.

Az ajtó bezárult a pincér mögött és Hoffmann sóváran vetette szemét Arsène-re.

A szegény leány olyan sietve törte magát a kandallóhoz, hogy nem volt ideje egy karosszéket húzni a tűzhöz; egyszerűen lekuporodott a kandalló rácsához, ugyanabban a helyzetben, amelyben Hoffmann a guillotine alatt találta és itt két térdére könyökölve, mintha azzal lett volna elfoglalva, hogy két kezével egyenesen tartsa a vállán a fejét.

– Arsène, Arsène – szólt a fiatalember –, mondtam neked, hogy gazdag vagyok, ugye. Ide nézz és meglátod, hogy nem hazudtam.

Hoffmann azzal kezdte, hogy kifordította kalapját az asztalra, a kalap tele volt louis-okkal és a sok pénz az aranynak

rendkívül jellegzetes és igen könnyen felismerhető rekedt csengésével ömlött a márványasztalra.

Majd a kalap után kiürítette a zsebeit és a zsebei egymásután kiöntötték azt az óriási zsákmányt, melyre a játékban tett szert.

Málladozó oldalú és csillogó aranykupac gyűlt halomba az asztalon.

Erre a zajra, mintha Arsène-be is visszatért volna a lélek; odafordította a fejét és a látása befejezte a felélesztés művét, melyet a hallása már megindított.

Felállt, még mindig merev és mozdulatlan volt; de sápadt ajka mosolygott, üveges szeme földerült és sugarakat lövellt, amelyek keresztezték egymást az arany sugaraival.

– Oh – kiáltott fel –, ez mind a tied?

– Nem az enyém, a tied, Arsène.

– Az enyém? – álmélkodott a táncosnő.

És vájkálni kezdett sápadt kezével az aranyhalomban.

A fiatal lány karja könyökig süppedt az aranyba.

Ez a nő, akinek az arany volt az élete, mintha újra megelevenedett volna az arany érintésétől.

– Az enyém – mondta Arsène –, az enyém! – És ezeket a szavakat olyan ércesen remegő hangon ejtette ki, hogy ez a hang valami hihetetlen módon összeolvadt az arany csengésével.

Két pincér lépett be s egy egészen megrakott tálcát hozott, amelyet majd elejtett, mikor ezt a garmada aranyat meglátta, amelyet a fiatal lány keze halmozott toronnyá.

– Jól van – mondta Hoffmann –, még pezsgőt hozzanak, aztán hagyjanak békén.

A pincérek behoztak néhány üveg pezsgőt, azután távoztak.

Hoffmann becsukta mögöttük az ajtót és elreteszelte.

Azután a vágytól lobogó szemmel visszament Arsène-hez, akit az asztalnál talált, amint folytatta tovább, hogy életet merített nem ugyan az ifjúság vizéből, hanem Pactolus forrásából.

– Nos? – kérdezte tőle Hoffmann.

– Szép ez az arany – felelte a lány –, már olyan régen nem érintette az ujjam.

– Gyere, menjünk vacsorázni – mondta Hoffmann –, azután csinálj, amit kedved tartja, drága Danaém, ha tetszik, akár aranyban is fürödhetsz.

Azzal az asztal felé húzta Arsène-t.

– Fázom – mondta a lány.

Hoffmann körülnézett: az ablakok és az ágy vörös damaszttal voltak behúzva; leszakította az egyik függönyt az ablakról és odaadta Arsène-nek.

Arsène beburkolódzott a függönybe, amely szinte önmagától antik palásttá redőződött és ebben a vörös drapériában sápadt arca még jellegzetesebbé vált.

Hoffmann majdnem félni kezdett tőle.

Leült az asztalhoz, töltött magának és megivott vagy három-négy pohár pezsgőt mind egy hajtásra. Erre úgy rémlett neki, mintha könnyed fény gyúlt volna Arsène szemében.

Most Arsène-nek is töltött és a lány szintén ivott.

Azután étellel kínálta Hoffmann, de a lány visszautasította.

És mikor Hoffmann nagyon kínálgatta:

– Egy falatos se tudnék lenyelni – mondta.

– Akkor hát igyunk!

Azzal odanyújtotta neki poharát.

– Igyunk!

Hoffmann éhes és szomjas is volt egyszerre; evett hát és ivott.

De leginkább ivott, mert érezte, hogy bátorságra van szüksége; nem azért, mintha Arsène, akár csak a saját lakásán, olyan hangulatban lett volna, hogy ellenszegüljön neki, akár erővel, akár megvető fölényével, hanem mert valami fagyos fuvalom sugárzott ki szép vendége testéből.

Mennél többet ivott Hoffmann, annál jobban felélénkült; Arsène legalábbis az ő szemében, csak mikor aztán Arsène is kiürítette poharát, mintha néhány harmatcsepp gyöngyözött volna a bársony nyakék szalagja alól a táncosnő mellére. Hoffmann értetlenül bámulta a dolgot, azután valami retteneteset és titokzatost sejtett mögötte, de legyőzte belső borzongását és egymásután emelte poharát a táncosnő szép szemére, szép szájára és szép kezére.

Arsène nevetve helyeselt neki, annyit ivott, mint Hoffmann, és úgy látszott, mintha nemcsak az a bor élénkítené, amelyet maga ivott meg, hanem az is, amelyet Hoffmann megivott.

Hirtelen egy tüzes üszök gurult ki a kandallóból.

Hoffmann a szemével követte a lángoló üszök irányát, amely csak akkor állt meg, mindőn Arsène lábához ért.

Arsène kétségkívül azért, hogy a lábát melengesse, lehúzta a harisnyáját és a cipőjét; kis lába, amely fehér volt, mint a márvány, a kandalló márványán pihent, amely olyan fehér volt, mint a láb és szinte egybeolvadt vele.

Hoffmann fölsikoltott.

– Arsène, Arsène – kiáltotta –, vigyázzon!

– Mire? – kérdezte a táncosnő.

– Az a parázs… a parázs a lábához ér.

És csakugyan a lángoló üszökdarab már félig elborította Arsène lábát.

– Vegye le – mondta a lány nyugodtan.

Hoffmann lehajolt, elkapta az üszköt s borzadva látta, hogy nem a parázs égette meg a lány lábát, hanem a fiatal lány lába oltotta el a parazsat.

– Igyunk – mondta Hoffmann.

– Igyunk – hagyta rá Arsène.

És Hoffmann feléje nyújtotta poharát.

Megitták a második palack pezsgőt is.

Hoffmann azonban látta, hogy a bor mámora nem elég neki.

Észrevett egy zongorát.

– Ez jó lesz! – kiáltott fel.

Boldogan nézte a forrást, mely a zene mámorát kínálta neki.

Odaugrott a zongorához.

Az ujjai alatt egész természetesen az a dallam zengett föl, amelyre Arsène azt a feledhetetlen keringőt táncolta az Operában, Páris Ítéletében, mikor először látta.

De Hoffmann-nak úgy rémlett, hogy a zongora húrjai acélból vannak. Maga ez az egyetlen hangszer olyan zajt csapott, mintha egy egész zenekar szólt volna.

Ah, ez jókor jött – sóhajtott föl Hoffmann.

A zene zsivajos kavargásában megtalálta azt a mámort, melyet keresett, s ami Arsène-t illeti, ő is fölállt, mihelyt az első akkordok megszólaltak.

Olyan volt, mintha ezek az akkordok mint valami tűzháló burkolták volna be egész testét.

Messze eldobta a vörös damasztfüggönyt és különös dolog, mint mikor a színpadon valami bűbájos változás megy végbe és az ember nem is tudja, hogy történhetett, ilyen változás ment végbe Arsène-ben is, nem a szürke ruha volt már rajta, a válla nem meredt minden ékesség nélkül, csupaszon Hoffmannra, hanem ehelyett Flóra öltözékében lebbent a költő elé, virágfüzérek patakzottak végig rajta, rózsás párában burkolta a sok könnyű fátyol és egész teste kéjesen remegett.

Hoffmann fölsikoltott, azután megkétszerezve erejét, szinte valami pokoli lendületet csalt ki a clavecin kebléből, amely csak úgy visszhangzott acélidegeinek lázas vonaglásától.

S ekkor ugyanaz a gonosz igézet zavarta meg Hoffmann agyát is. Ez a szökellő nő, aki fokról fokra jobban nekitüzesedett, mintha valami ellenállhatatlan vonzást gyakorolt volna rá. Színpadnak használta már az egész szabad teret, mely a zongorát az alkóvtól elválasztotta és a függöny skarlát hátterében úgy csillogott, mint valami pokolbeli jelenés. Valahányszor a háttérből Hoffmann felé tartott, Hoffmann fölemelkedett a székén, valahányszor eltávolodott tőle a háttér

felé, úgy érezte Hoffmann, hogy a léptei szinte húzzák magukkal. Végül, anélkül, hogy Hoffmann rájött volna, miképp történt a dolog, a billentyűk mozgása is egészen megváltozott az ujja alatt; nem azt a dallamot hallotta már, amelyet játszott, hanem egy másik keringőt, Beethoven *Vágy* című keringőjét, amely úgy illeszkedett az ujjai alá, mint saját vágyainak kifejezője. És Arsène szintén változtatott a tánc ütemén, eleinte egymaga körül forgott egy helyben, azután egyre szélesítve a táncívet, egyre jobban közeledett Hoffmannhoz; ez érezte, hogy az utolsó fordulónál érinteni fogja és akkor neki is föl kell állnia, ha akarja, ha nem, és részt kell vennie ebben az izzó keringőben. Égő vágy emésztette ezért a percért, de borzadt is tőle. Végre az elsuhanó Arsène kinyújtotta kezét és az ujja hegyével megérintette. Hoffmann elsikoltotta magát, fölpattant, mintha villamos szikra érte volna s a táncosnő nyomába rohant, elérte, átkarolta a derekát és gondolatban tovább folytatva a valóságban megszakadt dallamot s a szívéhez szorítva ezt a testet, amely visszanyerte minden rugalmasságát és mohón szívta magába a lány szeme pillantását, szája leheletét és a saját lélegzetével majd felfalta a lány nyakát, vállát és karjait; olyan volt, mintha nem is belélegezhető légkörben keringett volna, hanem valami lángfolyamban, amely a keble mélyéig hatolt a két keringőnek és végül lihegve és a mámor önkívületében döntötte őket a rájuk várakozó ágyra.

Mikor Hoffmann másnap fölébredt, kinn a párizsi tél különös bágyadt világossága derengett és egészen az ágyig beáradt az ablak letépett függönyén át. Hoffmann körülnézett,

mert nem tudta hol van és érezte, hogy valami mozdulatlan tömeg nehezedik a bal karjára. Odafordult és elszoruló szívvel látta, hogy nem az Opera igéző táncosnője fekszik mellette, hanem az a sápadt fiatal lány, akivel a Forradalom terén találkozott.

Ekkor visszaemlékezett mindenre, kihúzta jeges karját a merev test alól és látva, hogy ez a test mozdulatlan, felkapott egy karos gyertyatartót, melyben még égtek a gyertyák és a napvilág s a gyertyák kettős fényénél látta, hogy Arsène teljesen mozdulatlan, az arca halálsápadt és a szeme zárva van.

Első gondolata azt volt, hogy a fáradtság fölülkerekedett szerelmen, vágyon, akaraton és hogy a fiatal lány elájult. Megfogta a kezét, a keze olyan hideg volt, mint a jég, a szíve dobogását kereste, a szíve nem dobogott.

Ekkor iszonyatos gondolat cikázott át az agyán; teste egész súlyával rántott egyet a csengő zsinórján, amely elszakadt a kezében, azután az ajtóhoz ugrott, felszakította és hangos kiáltozással rohant le a lépcsőn:

– Segítség! Segítség!

Éppen ebben a pillanatban egy kis fekete emberke haladt föl a lépcsőn, amelyen Hoffmann lefelé rohant. Fölemelte a fejét és Hoffmann elkiáltotta magát. Ráismert az Opera orvosára.

– Ah, ön az, kedves uram – szólt az orvos, aki szintén ráismert Hoffmannra –, mi történt és mit jelent ez a nagy lárma?

– Oh, jöjjön, jöjjön – mondta Hoffmann, mert alig tudta volna megmagyarázni az orvosnak, mit akar tőle és azt se

mondta, hogy az élettelen Arsène látása nagyobb hatást tesz a doktorra minden szónál. – Jöjjön!

És behúzta magával a szobába.

Azután az ágy felé tuszkolta, másik kezével pedig a gyertyatartót kapta fel és Arsène arcába világított vele.

– Tessék – mondotta –, ide nézzen.

De az orvos cseppet sem volt meglepetve.

– Ah, fiatalember – mondotta –, hát maga vásárolta meg ezt a holttestet, hogy ne rothadjon ott a közös sírgödörben… Nagyon jól tette, fiatalember, nagyon jól tette.

– Ezt a holttestet – hebegte Hoffmann –, megvásároltam… közös gödör… mit beszél itt összevissza! Istenem!

– Azt mondom, hogy szegény Arsène-t, akit tegnap reggel nyolc órakor elfogtak, délután két órakor halálra ítélték és este négy órakor kivégezték.

Hoffmann azt hitte, mindjárt megőrül; torkon ragadta a doktort:

– Délután négykor kivégezték – kiáltotta önmagát fojtogatva.

Arsène-t kivégezték!

Elkacagta magát, de kacagása olyan különös volt, olyan éles, annyira kívül eső minden emberi kacagás hanglejtésén, hogy a doktor kerekre nyílt szemmel bámult Hoffmannra.

– Kételkedik benne? – kérdezte tőle.

– Mi az – kiáltotta Hoffmann –, hogy kételkedem-e? Meghiszem azt. Hiszen együtt vacsoráztam és táncoltam és együtt háltam vele ma éjszaka.

– Akkor ez valami egészen különös dolog, amelyet fel fogok vétetni az orvostudomány évkönyvébe és maga szíves lesz a dolgot jegyzőkönyvbe mondani, ugye?

– De én nem írom alá ezt a jegyzőkönyvet, mert maga hazudik, mert ez lehetetlenség, mert azt állítom, hogy mese, amit beszél.

– Úgy, azt mondja, nem igaz, amit beszélek – vágott vissza az orvos –, és nekem mondja ezt, a fogház orvosának, aki mindent megtettem, hogy megmenthessem az életét, de nem sikerült, nekem mondja, aki búcsút intettem neki, mikor a szekéren vitték. Maga azt mondja, nem igaz, amit beszélek. Hát várjon.

Azzal az orvos kinyújtotta a kezét, megnyomta a kis gyémántcsat rugóját, amely a bársonyszalagot összefogta és lehúzta Arsène nyakáról a bársonyt.

Hoffmann rémületes kiáltásban tört ki. Mikor levették az egyetlen köteléket, amely a lány fejét a vállain tartotta, az elítélt feje legurult a földre és Hoffmann lábánál állt meg, akár az üszökdarab, amely a kandallóból Arsène lábához gurult.

A fiatalember hátraugrott és üvöltve rohant le a lépcsőn és ezt kiáltozta:

– Megőrültem!

Hoffmann kiáltozásában nem volt semmi túlzás, az a vékony közfal, amely a költőnél, aki túlságosan igénybe vette szellemi képességeit, gyakran igen közel állt már ahhoz, hogy ledőljön, ez a gyönge közfal, nevezzük így, amely a képzeletet a tébolytól elválasztja, olyan robajjal omlott össze, mint valami fal, amelyet ledöntenek.

De ebben a korban nem futkoshatott sokáig senki az utcán, anélkül, hogy meg ne mondta volna, miért futkos, a párizsiak igen kíváncsiak lettek az Úr 1793. esztendejében és valahányszor egy ember futólépésben haladt az utcán, megállították, hogy megtudják ki után fut, vagy ki fut utána.

Hoffmannt is megállították hát Mária mennybemenetelének temploma előtt, amelyet őrszobává alakítottak át és az őrállomás feje elé vittek.

Itt eszmélt rá Hoffmann, hogy tulajdonképpen vesztébe rohant; egyesek azt hitték, hogy arisztokrata, aki azért szalad úgy, hogy mennél gyorsabban elérje a határt, mások azt kiáltozták rá: „Pitt és Cobourg* titkos ügynöke"; voltak, akik azt kiabálták: „Lámpavasra vele", ami éppen nem volt túlságosan biztató, s akadtak olyanok is, akik azt üvöltötték: „A forradalmi törvényszék elé", ami szintén nem volt vidám dolog. A lámpavasról még néha hazakerült elevenen az ember, példa rá Maury* abbé, a forradalmi törvényszékről soha.

Erre Hoffmann próbálta megmagyarázni, mi történt vele tegnap este óta. Elmondta, hogy játszott és nyert. Elmondta, hogy futott arannyal tele zsebbel a Hanovre utcába, de a lány, akit keresett már nem volt ott, elmondta, hogy bolyongott űzetve a vágytól, mely a szívében égett, Párizs utcáin és hogy talált rá, mikor a Forradalom terén áthaladt, erre a nőre, aki a guillotine lábánál üldögélt, hogy vitte a Saint-Honoré utcában levő szállodába és hogy pihent egy mindenféle mámortól nehéz éjszaka után a karjában nemcsak egy halott, hanem egy lefejezett nő.

Mindez nagyon valószínűtlenül hangzott és Hoffmann elbeszélése nem is sok hitelre talált, az igazság legfanatikusabb hívei azt mondták rá: hazugság, a mérsékeltebbek őrültséget emlegettek.

Ezek után az előzmények után az egyik jelenlevő a következő napnál világosabb véleményének adott kifejezést.

– Ön tehát, mint mondja – kérdezte Hoffmannt –, egy Saint-Honoré utcai szállodában töltötte az éjszakát.

– Igen.

– Ott kiürítette a zsebei tartalmát egy asztalra?

– Igen.

– Ott vacsorázott és hált azzal a nővel, akinek levágott feje a lábához gurult és ettől annyira megborzadt, hogy futásnak eredt és addig futott, míg mi meg nem állítottuk?

– Igen.

– Helyes, akkor hát keressük meg azt a szállodát, az aranyat talán már nem találjuk ott, de a nőt bizonyosan.

– Igen – kiáltotta mindenki –, gyerünk oda, gyerünk oda.

Hoffmann legjobban szeretett volna nem oda menni, de kénytelen volt engedelmeskedni annak a roppant erejű akaratnak, amellyel ez a szó harsogott körülte: gyerünk.

Kilépett hát a templomból és kutatón megindult a Saint-Honoré utcán.

A távolság Mária mennybemenetelének templomától a rue Royalig nem volt nagy, Hoffmann azonban hiába keresett, kutatott, előbb csak hanyagul, később mind nagyobb figyelemmel és végül azzal a kemény elhatározással, hogy ha törik-szakad, megtalálja a helyet, de hiába, semmire nem

bukkant, ami emlékeztette volna a szállodára, ahová előző este betért, ahol az éjszakát töltötte s ahonnan az imént elrohant. Mint azok a tündérpaloták, amelyek köddé válnak, ha a bűbájosnak már nincs szükségük rájok, úgy eltűnt a Saint-Honoré utcai szálloda is, azután a pokoli jelenet, amelyet megkíséreltünk leírni.

Mindezzel persze nem sokat törődtek a csavargók, akik Hoffmannt követték s akik megzavartatásuk fejében föltétlen valami megoldást követeltek; ez a megoldás pedig nem lehetett más csak vagy Arsène holttestének megtalálása, vagy Hoffmann-nak mint gyanús egyénnek letartóztatása.

De mivel Arsène holttestét nem tudták megtalálni, egyre erősebben arra került már a sor, hogy letartóztatják Hoffmannt, mikor ez hirtelen megpillantotta az utcán a kis fekete embert s erre elkezdte hívni, hogy jöjjön segítségére és tegyen tanúságot, hogy igaz, amit elmondott.

Egy orvos szavának mindig nagy súlya van a tömegre. A kis fekete ember megmondta, mi a hivatása, mire tüstént utat nyitottak neki Hoffmannig.

– Ah, szegény fiatalember – mondta Hoffmann-nak az orvos megfogva a csuklóját, az alatt az ürügy alatt, hogy a pulzusát tapogatja meg, de igazában azért, hogy egy erős nyomással figyelmeztesse, ne hazudtolja meg –, szegény fiatalember, hát megszökött?

– Megszökött? honnan? miből szökött meg? – kiáltották húszan is egyszerre.

– Ugyan – mondta az orvos –, hát a kórházból szökött meg.

– A kórházból – kiáltották ugyanezek a hangok –, miféle kórházból?

– Az őrültek házából.

– Ah, doktor, doktor – kiáltotta Hoffmann –, csak semmi tréfa.

– Szegény ördög – folytatta az orvos, ügyet sem vetve Hoffmannra –, elvesztett valakit a vérpadon, akit nagyon szeretett.

– Igen, igen, nagyon szerettem – mondta Hoffmann –, de nem úgy, mint Antóniát.

– Szegény fiú – szólalt meg néhány asszony, aki ott volt és sajnálni kezdte Hoffmannt.

– Igen – folytatta a doktor –, azóta egy borzalmas látomás prédája, azt hiszi, hogy játszik… azt hiszi, hogy nyer… És mikor játszott és nyert, azt hiszi, hogy az övé lehet, akit szeret; azután az arannyal a zsebében az utcákat járja és a guillotine lábánál egy nőt talál, azt elviszi valami fölséges palotába, valami fényűző szállodába, s az éjszakát átdorbézolja, iszik, zenél, táncol, énekel vele és reggel halva találja. Ugye ezt mesélte maguknak is.

– Igen, igen – kiáltotta a tömeg –, szóról szóra.

– Nos, nos – mondta Hoffmann és a tekintete csillogott –, hát meri-e mondani, hogy ez nem igaz, meri-e mondani maga, aki a csat zárját kinyitotta, a gyémántcsatét, mely a bársony nyakéken volt. Oh, sejthettem volna valamit, mikor láttam, hogy a pezsgő a bársony nyakék alól szivárog ki, mikor láttam, hogy az égő parázs a lábára gurul, a meztelen lábára és a

meztelen láb, a halott láb, ahelyett, hogy megégette volna, eloltotta a parazsat.

– Látják, látják – mondta a doktor résztvevő hangon –, egészen erőt vesz szegényen az őrülete.

– Mi az, hogy az őrületem – kiáltotta Hoffmann –, hogy meri azt mondani, hogy nem igaz mindez? Ön meri azt mondani, hogy nem töltöttem az éjszakát Arsène-nel, akit tegnap este fejeztek le. Ön meri mondani, hogy nem a bársony nyakék volt az egyetlen dolog, ami a fejét a vállán tartotta. Meri mondani, hogy mikor a csatot kinyitotta és a nyakéket levette, a fej nem gurult le a szőnyegre. Ugyan, doktor, ugyan, ön nagyon jól tudja, hogy igaz, amit mondok.

– Barátaim – szólt a doktor –, azt hiszem most már eléggé meg vannak győződve.

– Igen, igen – kiáltotta száz hang is egyszerre a tömegből.

A jelenlevők közül azok, akik nem kiáltottak, mélabúsan bólogattak, annak jeléül, hogy csatlakoznak.

– Akkor hát – szólt a doktor –, hozzanak egy bérkocsit, hogy visszavihessem.

– Hová? – kiáltotta Hoffmann – hová akar engem visszavinni?

– Oh – szólt a doktor –, hát az őrültek házába, ahonnan megszökött barátocskám.

És halkan odasúgta neki:

– Ugyan, ne ellenkezzen már, a teremtését – különben nem felelek érte. Ezek az emberek azt fogják hinni, hogy gúnyt űzött belőlük és darabokra tépik.

Hoffmann nagyot sóhajtott s a két keze lehanyatlott.

– Na, tessék, láthatják – mondta a doktor –, hogy most olyan szelíd, mint a kezes bárány. A roham elmúlt… így, barátom, így…

És a doktor úgy csitította a kezével Hoffmannt, mint ahogy az elragadt lovat vagy a dühöngő kutyát csitítják.

Közben megállítottak egy bérkocsit és odavitték.

– Üljön fel gyorsan – mondta a doktor Hoffmann-nak.

– A Bicétre-be – mondta a doktor hangosan, miután szintén beült Hoffmann mellé.

A fiatalembernek pedig ezt súgta a fülébe:

– Hol szálljunk le?

– Az Égalité palotánál.

– Gyerünk, kocsis – kiáltotta a doktor.

Azután köszönt a tömegnek.

– Éljen a doktor – kiáltotta a tömeg.

A tömegnek, ha valami szenvedély uralma alatt áll, mindig vagy azt kell kiáltani, hogy éljen valaki, vagy azt: halál valakire.

Az Égalité palotánál a doktor megállította a bérkocsit.

– Isten vele, fiatalember – mondta a doktor Hoffmann-nak –, és ha hisz nekem, utazzon vissza, amilyen gyorsan csak tud, Németországba; Franciaország nem tesz jót az olyan embereknek, akiknek olyan erős a képzelete, mint a magáé.

Azzal kituszkolta a bérkocsiból Hoffmannt, aki egész elkábulva attól, ami vele történt, egyenesen egy szekér alá került volna, amely ellenkező irányba robogott, ha egy fiatalember, aki éppen arra járt, oda nem rohan és a karjába nem kapja Hoffmannt, éppen abban a pillanatban, mikor a

szekeres is minden erejét megfeszítette, hogy megállítsa a lovait.

A bérkocsi tovább folytatta útját.

A két fiatalember, az is, aki majdnem elesett és az is, aki felfogta, egyszerre kiáltotta el magát:

– Hoffmann!

– Werner!

Majd Werner, mikor látta, milyen dúlt állapotban van Hoffmann, behúzta magával a Palais Royal kertjébe.

Itt mindaz, ami történt, újra még élénkebben visszatért Hoffmann emlékezetébe és eszébe jutott Antónia medalionja, melyet a német pénzváltónál elzálogosított.

És nyomban el is kiáltotta magát, mert eszébe jutott, hogy minden zsebét kiürítette a szálloda márványasztalára, de ugyanakkor visszaemlékezett rá, hogy három louis-t az óra tokjába tett a zálog kiváltására.

Az óratok hűségesen megőrizte letétjét; a három louis még mindig ott volt.

Hoffmann kitépte magát Werner karjából és odakiáltotta neki: – Várj meg! – Azzal elrohant a pénzváltó boltja irányába.

Minden lépésnél, amelyet útjában tett, úgy rémlett neki, hogy valami sűrű ködből jön ki és egyre derülő felhőn keresztül halad, a tiszta és verőfényben csillogó légkör felé.

A pénzváltó ajtajánál megállt, hogy lélegzetet vegyen: a pénzváltó felpillantott rá.

– Ah – mondta –, ön az, ifjú honfitársam. Hitemre, megvallom őszintén, nem számítottam rá, hogy viszontlátom.

– Remélem, nem azért mondja ezt nekem, mert túladott a medalionon – szólt Hoffmann.

– Nem, megígértem, hogy megőrzöm és még ha huszonöt louis-t ígértek volna érte a három helyett, mellyel nekem tartozik, a medalion akkor sem került volna ki a boltomból.

– Íme, itt a három louis – szólt félénken Hoffmann –, de be kell vallanom, hogy kamat fejében semmit sem tudok fizetni.

– Egy éjszakára járó kamat – mondta a pénzváltó –, ugyan ne nevettesse ki magát; kamatot kérni három louis után egy éjszakára s méghozzá honfitárstól, soha!

Azzal átadta Hoffmann-nak a medaliont.

– Köszönöm, uram – szólt Hoffmann –, most pedig – folytatta nagyot sóhajtva –, pénzt kerítek valahol, hogy visszamenjek Mannheimba.

– Mannheimba – mondta a pénzváltó –, hogyan, hát mannheimi?

– Nem, uram, nem vagyok mannheimi, de Mannheimban lakom; a menyasszonyom Mannheimban van, vár rám és én visszamegyek Mannheimba, hogy feleségül vegyem.

– Ah – mondta a pénzváltó.

Majd amikor a fiatalember keze már a kilincsen volt, a pénzváltó megkérdezte tőle.

– Nem ismeri Mannheimban egy régi barátomat, egy öreg zenészt?

– Akit Gottlieb Murrnak hívnak? – kiáltotta Hoffmann.

– Éppen úgy! Ismeri?

– Hogy ismerem-e? Meghiszem azt, hisz az ő lánya a menyasszonyom.

– Antónia! – kiáltott fel most viszont a pénzváltó.

– Igen, Antónia – felelte Hoffmann.

– Hogyan, fiatalember, csakugyan azért akart visszamenni Mannheimba, hogy Antóniát nőül vegye?

– Kétségkívül.

– Akkor csak maradjon Párizsban, mert hiábavaló utat tenne.

– Miért?

– Mert itt van egy levél az apjától, amelyben tudatja, hogy nyolc nappal ezelőtt délután három órakor Antónia, amint éppen a hárfáján játszott, hirtelen meghalt.

Ez éppen az a nap volt, mikor Hoffmann Arsène-hez ment, hogy az arcképét megfesse és éppen az az óra, amikor ajkát a táncosnő mezítelen vállára szorította.

Hoffmann sápadtan, reszkető kézzel, egész megsemmisülve nyitotta ki a medaliont, hogy ajkához emelje Antónia képét, de az elefántcsont olyan fehérré és tisztává vált benne, mintha még érintetlen lett volna a művész ecsetjétől.

Semmi sem maradt meg Antóniából Hoffmann számára, aki kétszer is hűtlen lett esküjéhez, még csak a képét sem őrizhette meg annak, akinek örök szerelmet esküdött.

Két óra múlva Hoffmann Werner és a derék pénzváltó kíséretében felült a Mannheimba vivő postakocsira és éppen jókor érkezett Mannheimba, hogy kikísérje a temetőbe Gottlieb Murr holttestét, aki halálos ágyán meghagyta, hogy drága Antóniája mellé temessék.

Jegyzetek és magyarázatok
A bársonynyakékes hölgy című regényhez

* *Hippó püspöke* = Szent Ágoston, aki előbb pogány volt s „Vallomásaim” című könyvében megírta megtérésének történetét. Főműve a *Civitas Dei* (Isten városa).
* *Boulanger* = bulanzsé
* *Giraud* = zsiró
* *Maquet* = maké
* *Chancel* = sanszel
* *Désbarolles* = débároll
* *Fontaney* = fontané
* *Johannot* = zsoánnó
* *Taylor* = télör
* *Vigny*, *Lamartine*, *Hugo* = vinyi, lámártin, ügó, a romantikus korszak legnevesebb költői
* *Tercy* = terszi
* *Dauzats* = dózá
* *Pradier* = pradié, híres egykori szobrász
* *Levaillant* = lövájjan
* *Nodier Charles* = nodié sárl, az Arzenál könyvtárosa. Vendégszerető házában minden nevesebb romantikus megfordult. Marie leánya a romantikus költők múzsája volt.
* *Quai des Célestins* = ké dé széleszten
* *Champ-au-plâtre* = sampoplátr
* *Saint-Marceau* = szenmarszó
* *Melun* = melön
* *Jean Goujon* = zsan guzson

* *Santeuil* = szantöj
* *Sully* = szülli
* *Choiseul* = soázöl
* *Pixérécourt* = pixérékur, a Napóleon utáni idők legismertebb színpadi szerzője; vizenyős drámáit ma már elfeledték.
* *Corneille* = kornej, Racine (rászin) mellett a franciák legnagyobb drámaírója. Legnépszerűbb műve a *Cid* (szid).
* *Ganay* = gané
* *Chalabre* = sálábr
* *Mars kisasszony* = híres francia tragika
* *Comédie Française* = komédi franszéz, Franciaország első drámai színháza
* *Milton* = angol költő, főműve az „Elveszett paradicsom"
* *Picard* = pikár
i *Firmin* = firmen
* *Walter Scott* = romantikus angol regényíró, az *Ivanhoe* szerzője
* *Perrault* = peró, híres meseköltő
* *Corday Sarolta* = francia nő, aki hazafiságból megölte Marat-t s a vérpadon múlt ki.
* *Cagliostro* = kallyosztro, híres szemfényvesztő XVI. Lajos udvarában. Dumas „Balsamo József" címmel regényt írt róla.
* *Saint Germain* = szentzsermén gróf, híres szélhámos
* *Deucalion* = a görög mitológiában Noénak felel meg
* *Plinius* (ifjabb) = római történetíró, mint szemtanú írja le Pompeji pusztulását
* *Buffon* = büffon, híres francia természettudós
* *Dante* = olasz költő, az „Isteni komédia" szerzője
* *Tasso* = olasz költő, a „Megszabadított Jeruzsálem" című hősköltemény szerzője

* *Fénelon* = Cambray (kambré) püspöke, kiváló francia író, legismertebb műve a Télémaque (Télémak), pedagógiai szándékú elbeszélés.
* *Werther* = romantikus regényalak, Goethe „Werther keservei" című ifjúkori művéből. A világfájdalmas, kesergő szerelmesek ideáltípusa.
* *Sand Károly* = rajongó német diák, leszúrta Kotzebue-t, a nagy hírű színpadi írót, mert azt hitte róla, hogy az orosz kormány szolgálatában áll.
* *Gluck és Puccini harca* = e két zeneszerző nevével verekedett az egykorú zenekritika a német vagy az olasz drámai zene elsőbbsége körül.
* *Metastasio* = kissé virágosnyelvű hideg olasz költő, kit a maga korában, a 18. század végén, igen nagyra tartottak.
* *Goldoni* = olasz vígjátékíró, főműve „A fogadósné"
* *Loreley* = legendatündér, a Rajna árjában sziklán fésüli a haját és énekével megbolondítja a hajósokat. A görög monda szirénváltozata.
* *Beatrice* = Dante gyermekkori szerelme, kit az *Isteni Komédiá*ban megörökített.
* *Szent Cecilia* = a katolikus mitológia szerint a zene védszentje
* *Poussin* = pusszen, híres francia neoklasszikus festő
* *Luxembourg* = lükszambur, nyilvános kert és képtár
* *Saint Denis* = szeindöni
* *Ferraille* = ferály
* *Du Barry* = dübari, XV. Lajos király kedvese
* *Porte-Saint-Martin* = porszenmarten
* *Voltaire* = volter, a legjelesebb francia prózaírók egyike, kegyetlen szatirikus, levelezésben állott Nagy Frigyes porosz királlyal és Katalin cárnővel. Műveit indexre tették s

istentelen hírét terjesztették. Legjellemzőbb írása a *Candide* (kandid), egy jóhiszemű ifjú története. Valódi neve François d'Arouet (darué).

* *De Sade márki* = erkölcstelen író, a forradalom idején élt, életét a tömlöcben fejezte be. Regényei hemzsegnek az undorítónál undorítóbb érzéki leírásoktól. Róla nevezték el a „szadizmus" gyűjtőfogalma alá sorolt szexuális eltévelyedéseket.
* *Justine* = zsüsztin, Sade főműve
* *Crébillon fils* = krébijon fisz, erotikus író
* *Terpsichore* = a tánc istennője a görög mitológiában
* *assignata* = a forradalom bankjegyei, amelyekre az elkobzott birtokok értéke volt a nemzeti fedezet
* *Montmartre* = monmártr
* *Pont-Neuf* = pon nöf
* *Rue de la Monnaie* = rü dö la moné
* *Guérin* = géren, francia festő
* *Saint-Germain l'Auxerrois* = szenzsermen lokszeroá
* *Palais Royal* = pálérojal, a forradalom alatt a társasélet középpontja. Árkádjai alatt játékbankok voltak, félvilági nők nyüzsögtek stb.
* *Loi* = loá
* *Corcelet* = korszlé
* *Bassompierre* = bázompier
* *Robespierre* = robszpier
* *Cobourg* = kobur, német herceg, udvara fő fészke volt a Franciaországból menekült arisztokratáknak
* *Maury* = mori